

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

Architecture
Jurisprudence
Medical sciences
Economic sciences
Philological sciences
Pedagogical sciences
Public administration
Philosophical sciences
№66(259) 2025

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №66 (259), 2025

Część 1

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, profesor nadzwyczajny Wydział Agrotechnologii i Transportu Drogowego, Państwowy Uniwersytet Rolniczy w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan
- **Oktay Salamov** - doktor filozofii w dziedzinie fizyki, honorowy doktor-profesor Międzynarodowej Akademii Ekoenergii, docent Wydziału Ekologii Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa
- **Karakulov Fedor Andreevich** – researcher of the Department of Hydraulic Engineering and Hydraulics, federal state budgetary scientific institution "all-Russian research Institute of hydraulic Engineering and Melioration named after A. N. Kostyakov", Russia.
- **Askaryants Wiera Pietrowna** - Adiunkt w Katedrze Farmakologii, Fizjologia. Taszkencki Pediatryczny Instytut Medyczny. miasto Taszkent

    SlideShare

INDEX
INTERNATIONAL

COPERNICUS

 НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

ARCHITECTURE

Krivenko Olga, Changpu Ru

SYSTEM OF CRITERIA FOR ASSESSING THE EFFICIENCY OF BIOCLIMATIC MODELING OF DESIGN OBJECTS 5

PUBLIC ADMINISTRATION

Джамиль Кулиев

САММИТ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ 9

Jamil Kuliyeu

HEYDAR ALIYEV'S SUMMIT IN THE FORMATION OF THE NATIONAL IDEA 9

MEDICAL SCIENCES

Shakhova O.O., Shcherbatyuk V.I., Daryi L.V.

THE RELATIONSHIP BETWEEN VITAMIN D DEFICIENCY AND BRONCHIAL ASTHMA IN CHILDREN (Literature Review).....12

Заболотна І.І., Богданова Т.Л.

ВИБІР ОПТИМАЛЬНОГО ВАРІАНТУ СТАТИСТИЧНОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ МОДЕЛІ ПРОГНОЗУВАННЯ
ВИНИКНЕННЯ ПРИШИЙКОВИХ УРАЖЕНЬ ЗУБІВ 14

Zabolotna I.I., Bohdanova T.L.

SELECTION OF THE OPTIMAL VARIANT OF A STATISTICAL COMPUTER MODEL FOR PREDICTING THE
DEVELOPMENT OF CERVICAL LESIONS OF TEETH 14

Коржевський О.І., Давиденко О.М.

СУЧАСНА ЕПІДЕМІОЛОГІЯ ХОЛЕРИ: ПАТОГЕНЕЗ, ГЕНОМНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СТРАТЕГІЯ ПРОФІЛАКТИКИ У
ГЛОБАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ 18

Korzhevskiy O.I., Davydenko O.M.

MODERN EPIDEMIOLOGY OF CHOLERA: PATHOGENESIS, GENOMIC FEATURES AND PREVENTION STRATEGY IN
A GLOBAL CONTEXT 18

Ластівська О.В., Ковбан Ю.В.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ АНТИБІОТИКОПРОФІЛАКТИКИ ПРИ КЕСАРІВ РОЗТИНИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ).....21

Lastivska O.V., Kovban Yu.V.

MODERN ASPECTS OF ANTIBIOTIC PROPHYLAXIS IN CAESAREAN SECTION (LITERATURE REVIEW) 21

Смулка М.В., Куруц М.В., Осовська Н.В., Горпенюк І.В., Гарас М.Н.

ДИФЕРЕНЦІЙНА ДІАГНОСТИКА ГРИПУ ТА COVID-19 У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ 24

Smulka M.V., Kuruts M.V., Osovskaya N.V., Gorpenyuk I.V., Garas M.N.

DIFFERENTIAL DIAGNOSIS OF INFLUENZA AND COVID-19 IN EARLY CHILDREN 24

Тищенко І.Ю.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ С ПРОБЛЕМНОЙ, ПИГМЕНТИРОВАННОЙ И ВОЗРАСТНОЙ КОЖЕЙ 29

Tyshchenko I.

MODERN METHODS OF WORKING WITH PROBLEMATIC, PIGMENTED AND AGE-RELATED SKIN.....29

PEDAGOGICAL SCIENCES

Аксьонова О.П., Авдеева С.О., Минакова І.В., Швець І.В.

НАВІГАТОР ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГА: РЕАЛЬНІ ПРАКТИКИ ДЛЯ СТІЙКОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ 34

Aksonova O.P., Avdieieva S.O., Minakova I.V., Shvets I.V.

HEALTH NAVIGATOR FOR TEACHERS: REAL PRACTICES FOR ENDURANCE IN CRISIS CONDITIONS 34

Баланюк І.В., Нікульча А.Р.

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 49

Balaniuk I.V., Nikulcha A.R.

DEVELOPMENT OF MOTIVATION AMONG UNIVERSITY STUDENTS.....49

Форосянова М.І., Сіренко М. Р., Копилов Е.В.

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ПРОВЕДЕННЯ АУДІО, - ТА ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ....52

Forostianova M.I., Sirenko M.R., Kopylov E.V.

STRATEGIC GOALS OF AUDIO AND VIDEO SURVEILLANCE OF A PERSON IN MODERN CONDITIONS.....52

PHILOLOGICAL SCIENCES

Aliyeva H.M.

FICTIONALITY IN THE CREATIVITY OF CARLOS RUIZ ZAFON 57

İsmizada S.Yu.

COLONIAL TRAUMA IN THE POSTCOLONIAL NOVEL AND ITS ARTISTIC EMBODIMENT.....60

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Байбарза Д.В., Шишкіна А.Д., Науковий керівник: Кисельов А.О.

СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ ЖІНОК, ЩО ВИЇХАЛИ ЗА КОРДОН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 63

Baibarza D.V., Shishkina A.D., Scientific advisor: Kiselyov A.O.

SEXUAL EXPLOITATION OF WOMEN WHO HAVE LEFT THE COUNTRY UNDER MARTIAL LAW 63

ECONOMIC SCIENCES

Зубко А.Г.

МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ РИЗИКОВОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА.....66

Zubko A.

MECHANISMS OF INTEGRATED WATER RESOURCES MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF POST-WAR
RECONSTRUCTION OF RISK AGRICULTURE AREAS 66

Кульганік О.М., Давидюк Л.П.

КОМПЛЕКСНА ДІАГНОСТИКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ
ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ 73

Kulhanik O., Davydiuk L.

COMPREHENSIVE DIAGNOSTICS OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS AS A TOOL FOR INCREASING
INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY 73

Співак А.О.

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....77

Spivak A.

SYSTEMIC-STRUCTURAL APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL
ENTERPRISES 77

Цикалюк Р.А.

ЛОГІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОМ 83

Tsykaliuk R.

LOGISTIC PRINCIPLES OF FORMING A MARKETING MANAGEMENT SYSTEM.....83

JURISPRUDENCE

Терехова Г.Я., Мінайлов І.Д., Кисельов А.О.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЕКОНОМІЧНИЙ
ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....91

Terekhova H.Ya., Minaylov I.D., Kiselyov A.O.

SOME FEATURES OF THE COUNTERACTION BY UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE TO ECONOMIC
CRIME IN MODERN CONDITIONS.....91

Асабіна Д.С., Міленін В.І., Ведмеденко М.П., Науковий керівник: Кисельов А.О.

РОЛЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....98

Asabina D.S., Milenin V.I., Vedmedenko M.P., Scientific supervisor: Kiselov A.O.

THE ROLE OF OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES IN COUNTERING ORGANIZED CRIME IN UKRAINE 98

Ковтун В.В., Буряк Є.С., Науковий керівник: Кисельов А.О.

ПРОТИДІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 103

Kovtun V.V., Buryak Y.S., Scientific supervisor: Kiselyov A.O.

COUNTERACTION TO DRUG-RELATED CRIME UNDER MARTIAL LAW 103

Вирішев О.С., Кузіна В.О., Ігнат'єв К.А., Звєгінцев М.І.,

Науковий керівник : Шендрік Ю.В.

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОБШУКУ 108

Vyryshev O.S., Kuzina V.O., Ihnatiev K.A., Zvegintsev M. I., Shendryk Ju.V.

SAFEGUARDS FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS DURING THE CONDUCT OF A
SEARCH.....108

ARCHITECTURE

UDC 721

Krivenko Olga

Doctor of Engineering Sciences, Professor

Changpu Ru

PhD student

Kyiv National University of Construction and Architecture

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17520728>

SYSTEM OF CRITERIA FOR ASSESSING THE EFFICIENCY OF BIOCLIMATIC MODELING OF DESIGN OBJECTS

Abstract

The study presents a comprehensive system of criteria and indicators for assessing the effectiveness of bioclimatic modeling of design objects. The relevance of the work is due to the need to create a scientifically sound methodology for evaluating bioclimatic modeling solutions in the context of modern environmental challenges and the development of sustainable design. The purpose of the study is to develop a system of criteria for evaluating options for bioclimatic modeling of design objects with the definition of appropriate indicators for each criterion. The research methodology is based on a systematic approach to the analysis of bioclimatic modeling, expert assessments and multi-criteria analysis. The result of the study is the development of a five-criteria evaluation system: climate adaptation (C_1), environmental sustainability (C_2), energy efficiency (C_3), aesthetics and functionality (C_4), innovation (C_5). Each criterion is detailed with appropriate indicators that allow for both qualitative and quantitative assessment of bioclimatic solutions. The practical significance of the work lies in the possibility of using the proposed system to develop more sustainable, ecological, energy-efficient and innovative solutions in bioclimatic modeling of design objects of various types. The scientific novelty of the research lies in the creation of a comprehensive multi-level system for evaluating bioclimatic modeling, which takes into account the specifics of various types of design objects and provides a systematic approach to assessing their bioclimatic characteristics.

Keywords : Bioclimatic modeling, evaluation criteria, design objects, environmental sustainability, energy efficiency, climate adaptation.

Introduction

Modern global environmental challenges and climate change actualize the need for the development and implementation of bioclimatic approaches in design activities. Traditional methods of designing design objects often do not take into account the interaction with natural and climatic conditions, which leads to inefficient use of resources and negative impact on the environment. Bioclimatic modeling as an innovative approach to creating design objects requires scientifically based criteria for assessing the effectiveness of decisions made [2].

The relevance of the research is confirmed by the growing interest in bioclimatic architecture and the need to extend its principles to other areas of design, including industrial, graphic and environmental design. The connection of the problem with important scientific tasks is the development of methodological foundations for assessing and improving the effectiveness of bioclimatic solutions in design, which is also noted in [1].

Analysis of modern research indicates the active development of scientific directions of bioclimatic project activities and ecological design. A significant contribution to the development of theoretical foundations of bioclimatic modeling is research on the development of expert systems and decision support, where conceptual principles for creating a hybrid

knowledge base for bioclimatic modeling are proposed [2].

A study of criteria for assessing the environmental sustainability of construction projects in [4] demonstrates the development of multi-criteria approaches to assessing environmental indicators, including energy, emissions, waste, materials, water and land resources. The authors group the criteria into categories: environmental management, resource consumption and protection, design, policies and certification, and conservation.

As noted in [6], the principles of sustainable design define six fundamental areas: optimizing site potential, optimizing energy use, protecting and conserving water, optimizing the use of building space and materials, improving the quality of the indoor environment, and optimizing operational and technical practices.

In the study [3], a three-level criteria structure is proposed as a method for evaluating ecological buildings: environmental protection, resource efficiency, and user comfort and health. Each category includes specific indicators and a system of weighting factors.

The authors in [5] explore how ecodesign can help improve environmental impact assessment (EAM) methods used by higher education institutions. The proposed method integrates ecodesign tools, such as life cycle assessment (LCA), environmental

benchmarking, and parametric design tools, with existing EAM frameworks.

An unresolved part of the problem is the lack of an adapted system of bioclimatic modeling criteria for different types of design objects (industrial, graphic, environmental design), which would take into account the specifics of interaction with climatic conditions and provide a comprehensive assessment of the effectiveness of bioclimatic solutions.

The purpose of the study is to develop and scientifically and theoretically substantiate a comprehensive system of criteria for assessing the effectiveness of bioclimatic modeling of design objects with the definition of relevant indicators to ensure an objective assessment of the quality and effectiveness of bioclimatic solutions in various areas of design.

Presentation of the main material.

Theoretical foundations of the formation of a system of criteria

In the process of bioclimatic modeling, there is a need to compare and evaluate the options for the developed solutions. The evaluation criterion is defined as a system of the most significant features that reflects not the entire object under study, but only those aspects of it that meet the purpose of the study and are subject to qualitative and quantitative interpretation. Each criterion includes a set of indicators that define it both qualitatively and quantitatively. The quality of bioclimatic modeling of a design object represents a set of properties that allow satisfying the predetermined needs of users in accordance with the purpose of the design object, taking into account the influence of natural and climatic parameters. Effectiveness is defined as the ability of the proposed bioclimatic modeling solution to achieve the set goals with the required level of quality and effectiveness.

Structure of the five-criteria evaluation system.

The proposed system of criteria includes five main criteria:

- C_1 – Climate adaptation;
- C_2 – Environmental sustainability;
- C_3 – Energy efficiency;
- C_4 – Aesthetics and functionality;
- C_5 – Innovation.

Each of the criteria is detailed by the corresponding indicators, let's consider them in more detail.

Criterion C_1 : Climate adaptation is the basis of bioclimatic modeling and involves taking into account the impact and change of climate to adapt design objects to the natural and climatic conditions of the environment. It is proposed to consider groups of indicators, each of which covers a certain aspect of the interaction of the object with climatic conditions.

Indicators $I_1^1 - I_1^3$ of criterion C_1 allow to assess the adaptation of design objects to the climate at different levels: macroclimate, mesoclimate, microclimate. An example of application is bioclimatic modeling of clothing design, which involves the creation of models that provide optimal human comfort in changing climatic conditions at the microlevel. Thus, indicator I_1^3 includes an analysis of climatic parameters:

- Air temperature: ensuring thermal comfort at a given external temperature, taking into account changes in body surface temperature and the rate of sweat evaporation;
- Air humidity: ensuring the drying speed of clothing fabric, the ability to absorb moisture to form a dry microclimate at a given level of external humidity;
- Wind regime: ensuring ventilation, preventing overheating, air permeability under different wind regimes.

Indicator I_1^4 characterizes the dynamic processes of "Adaptive capacity" - the ability of a design object to change its characteristics depending on changes in climatic conditions.

Criterion C_2 : Environmental sustainability in the context of bioclimatic modeling involves assessing the compliance of a design object with the principles of environmental conservation. This includes reducing negative environmental impact, reducing emissions of harmful substances, and forming environmentally sustainable design solutions.

The system of indicators I_2 of criterion C_2 includes:

I_2^1 – *material use* : determines the content of recycled materials, local origin of materials, resource efficiency of materials.

I_2^2 – *impact on biodiversity* : determines the preservation of green spaces, the use of local species of flora and fauna, and the creation of conditions for biodiversity.

I_2^3 – *waste management* : determines the percentage of recycled materials used, waste reduction measures, and recycling rate.

I_2^4 – *emissions of pollutants* : determines the volume of CO2 emissions, the level of wastewater pollution, the use of treatment systems.

The choice of these indicators is due to the possibility of a comprehensive assessment of the environmental sustainability of a design object during bioclimatic modeling, taking into account both direct and indirect impacts on the environment.

Criterion C_3 : Energy efficiency. Bioclimatic modeling should contribute to optimizing the energy consumption of design objects. Expanding the use of bioclimatic modeling to various types of design will allow increasing the energy efficiency not only of buildings, but also of other industrial, graphic, and environmental design objects.

For criterion C_3 , a system of indicators I_3 is proposed, which includes:

General indicators I_3^{common} for all types of design objects:

- Use of renewable energy sources;
- Energy footprint of design objects throughout their life cycle (production, transportation, use, disposal).

Specialized indicators for specific types of design objects:

- I_3^f (furniture): level of energy and resource efficiency of production and operation, Circular Design, effective packaging and logistics solutions;
- I_3^{tons} (transport): specific fuel or energy consumption, aerodynamic efficiency, energy recovery efficiency;

- I_3^{units} (clothing): thermal insulation properties, hygroscopicity, energy consumption during production, impact on the body's microclimate;

- I_3^{gr} (graphic design): choosing paper and printing inks with a low energy footprint; optimizing the amount of printed products; using electronic formats instead of printed ones.

- I_3^{arch} (architectural objects): annual primary energy consumption, specific energy consumption, amount of energy consumed per unit area or volume of the object, energy balance.

Criterion C4: Aesthetics and functionality. The bioclimatic modeling process allows designers to create objects that harmoniously combine aesthetics and functionality, taking into account natural conditions and climatic features. Nature is an inexhaustible source of inspiration for bioclimatic design solutions, providing numerous examples of unique structures adapted to natural and climatic environmental conditions. The formation of design objects in bioclimatic modeling is determined by the interaction of structural-functional, nature-oriented and artistic-figurative means of thinking.

The system of indicators I_4 includes:

I_4^1 – *Volumetric-spatial indicators* : formation of volume, size, location of an object in space to ensure functionality, aesthetic perception, and effective interaction with the environment.

I_4^2 – *Artistic and figurative indicators* : formation of a bioclimatic style using organic forms, reproduction of natural analogues, use of elements of traditional national culture.

I_4^3 – *Compositional indicators* : analysis of scale, stylistic unity, metro-rhythmic patterns, compositional accents taking into account the optimal use of natural resources.

I_4^4 – *Structural indicators*: assessment of materials (environmental friendliness, strength, ability to self-regulate), texture, division of elements, means of transformation.

I_4^5 – *Color and light indicators* : forming harmony of light and shade distribution and coloristic solutions through the analysis of psycho-emotional perception, visual perception of form, informative and communicative perception.

Criterion C5: Innovativeness involves assessing the expansion of the use of bioclimatic modeling to various types of design, which contributes to the development of innovative approaches and new technologies. The set of indicators I_5 allows for quantitative and qualitative assessment of the level of innovativeness:

I_5^1 – *Level of innovation of the design concept* : originality of design, creativity of solutions for the implementation of bioclimatic modeling, potential for development, possibility of scaling.

I_5^2 – *Level of technological novelty*: quantitative indicators (number of patents) and qualitative indicators (level of automation, introduction of new materials and technologies).

I_5^3 – *Optimization of the modeling process*: quantitative indicators (reduction in the number of iterations, reduction in prototyping costs) and

qualitative indicators (quality of decisions made, level of collaboration between specialists).

The use of the evaluation criteria system allows developing more sustainable, ecological, energy-efficient and innovative solutions in bioclimatic modeling of design objects. The use of evaluation criteria indicators allows not only to measure efficiency, but also to identify key factors affecting bioclimatic indicators. The advantage of the proposed system is its versatility and adaptability to different types of design objects while maintaining a comprehensive approach to assessing bioclimatic characteristics. The system provides a transition to a systematic analysis of the success of implemented solutions and a systematic approach to assessing bioclimatic design objects.

Conclusions. The proposed system of criteria for assessing the effectiveness of bioclimatic modeling of design objects represents a comprehensive scientifically based approach to assessing the quality and effectiveness of bioclimatic solutions. The scientific novelty of the study lies in the creation of a five-criteria system (climate adaptation, environmental sustainability, energy efficiency, aesthetics and functionality, innovation), which takes into account the specifics of different types of design objects and provides a multi-level assessment of bioclimatic characteristics. Each criterion is detailed by a system of indicators that allow for both qualitative and quantitative assessment of bioclimatic solutions. A feature of the developed system is its adaptability to various design industries - from architectural objects to industrial design, clothing design and graphic design.

The practical significance of the research results lies in the possibility of applying the proposed system of criteria to increase the effectiveness of bioclimatic modeling in design practice, which will contribute to the development of more sustainable and environmentally responsible design solutions. The proposed system of criteria provides a systematic approach to the assessment of bioclimatic design objects and allows moving on to a systematic analysis of the success of implemented solutions. Prospects for further research include the development of models for quantitative assessment of criteria and the creation of automated decision support systems in bioclimatic modeling.

List of sources used

1. Almirón Cuentas, J. A. ., & Bernedo-Moreira, D. H. . (2024). Bioclimatic Design in Modern Architecture: Towards a Greener, More Resilient Future. *Environmental Research and Ecotoxicity*, 3, 103. <https://doi.org/10.56294/ere2024103>

2. Changpu R., Krivenko O., Ploskyi V. (2025). Conceptual foundations of the expert system of bioclimatic modeling. *Прикладна геометрія та інженерна графіка*. КНУБА. 2025 Вип. 108, С. 177-188 DOI: <https://doi.org/10.32347/0131-579X.2025.108.177-188>

3. Oberti, I., Scudo, G., Piardi, S., & Ratti, A. (2002). An evaluation method for ecological buildings design. In CIB-W82 International Conference on Sustainable Building Design Evaluation Methods (pp.

1–12). Politecnico di Milano.

<https://www.irbnet.de/daten/iconda/CIB1768.pdf>

4. Sidik, M. A., El Fathali, H. I., Ayarkwa, J., Acheampong, A. ., Osei-Tutu, S., & Afful, A. E. (2024). Criteria For Evaluating Environmental Sustainability Performance of Building Projects: A Review . Transactions on Engineering and Computing Sciences, 12(2), 83–109.

<https://doi.org/10.14738/tecs.122.16768>

5. Swe, W. M., Teixeira, M. R., Smuleac, L., & Nunes, L. M. (2025). Ecodesign and environmental assessment: a synergy for higher education institutions. Frontiers in Sustainability, 6, 1550102.

<https://doi.org/10.3389/frsus.2025.1550102>

6. UK Green Building Council. Sustainable Design - Practical Guide. 2024.

PUBLIC ADMINISTRATION

UDC: 5111

Джамиль Кулиев,*Ученый секретарь Ленкоранского регионального научного центра Национальной академии наук Азербайджана**доктор философии по истории*<https://orcid.org/0009-0006-8736-0667><https://doi.org/10.5281/zenodo.17520789>

САММИТ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ

Jamil Kuliyeu,*Scientific Secretary of the Lankaran Regional Scientific Center of the National Academy of Sciences of Azerbaijan**doctor of philosophy in history*<https://orcid.org/0009-0006-8736-0667>

HEYDAR ALIYEV'S SUMMIT IN THE FORMATION OF THE NATIONAL IDEA

Аннотация

В статье национальная идеология включает в себя систему отношений, основанную на примате национальных интересов во всех сферах общественной жизни, принципах духовного единства, а также систему обычаев и ценностей народа. Эта идеология подразумевает приоритетность политических, экономических, морально-нравственных и культурных критериев, сформированных на фоне языка, культуры и исторических традиций народа. Особое значение имеет правильное и сбалансированное регулирование национальной идеологии. Этот подход особенно ярко проявился в политической деятельности общенационального лидера Гейдара Алиева. Проводимая им политика выступает образцовым образцом с точки зрения гармонизации национальной идеи с общемировыми ценностями и учета интересов всех слоев общества.

Abstract

In the article, national ideology includes a system of relations based on the primacy of national interests in all spheres of public life, the principles of spiritual unity, as well as the system of customs and values of the people. This ideology implies the prioritization of political, economic, moral and cultural criteria formed against the background of the language, culture and historical traditions of the people. The correct and balanced regulation of national ideology is of particular importance. This approach was especially clearly reflected in the political activity of the National Leader Heydar Aliyev. The policy he implemented acts as an exemplary model in terms of harmonizing the national idea with global values and taking into account the interests of all strata of society.

Ключевые слова: Гейдар Алиев, национальный, идея, формирование, государство, независимость
Keywords: Heydar Aliyev, national, idea, formation, state, independence

Дважды обретя независимость за столетие, азербайджанский народ в конце XX века сплотился вокруг национальной идеи: процесс самосознания отразился в его мышлении. Важнейшим фактором стало воодушевленное принятие обществом понятия Родины – идеология Родины, самосознание, со временем формирует нацию, народ, укрепляет государственность и подтверждает её политическое значение. В эпоху господства коммунистической идеологии постановка вопроса о национальном языке могла стать делом судьбы каждого человека, независимо от его положения. Несмотря на всё это, общенациональный лидер Гейдар Алиев неустанно трудился ради развития родного языка. Огромная забота и преданность Гейдара Алиева родному языку запомнились его беспримерными заслугами в развитии азербайджанского языка как национального и государственного. Политика общенационального лидера Гейдара Алиева в области языкового строительства стала целостной системой,

неотъемлемой частью его политики национально-государственного строительства.

В Указе Гейдара Алиева о проведении Первого съезда азербайджанцев мира от 23 мая 2001 года говорится: «Азербайджанцы, проживающие на родине, всегда проявляли интерес к своим соотечественникам, проживающим в других странах, и стремились к установлению связей с ними. Однако запреты бывшего Советского государства не позволяли этому стремлению осуществиться. В конце 80-х годов, когда советский режим начал ослабевать, азербайджанский народ активизировал усилия по налаживанию связей со своими соотечественниками. После восстановления государственной независимости Азербайджана Верховный Меджлис Нахчыванской Автономной Республики, учитывая большое значение этих усилий, своим постановлением от 16 декабря 1991 года объявил 31 декабря Днём солидарности азербайджанцев мира. Затем Верховный Совет Азербайджанской Республики

также постановил официально отмечать этот праздник по всей стране. Таким образом, с 1991 года 31 декабря в Азербайджане отмечается дорогой всем нам праздник – День солидарности азербайджанцев мира. Торжественно отмечается. Этот праздник отмечается в разных странах. «Он играет важную роль в установлении отношений с азербайджанцами, в создании единства и солидарности между ними».

Социально-политические, экономические и культурные изменения, происходящие в глобальном масштабе, требуют серьёзного научного анализа и тщательного наблюдения. Эти изменения кардинально формируют не только геополитическую карту, но и образ мышления людей, их систему ценностей и видение будущего. Наука и образование играют важную роль в понимании этих процессов, в раскрытии смысловых пластов идей и действий. Интерес молодого поколения, которое сегодня составляет основу будущего, к науке, образованию и общественному сознанию – это величайшая инвестиция в будущее нашего общества. В этом смысле школа Гейдара Алиева – это не только политическое наследие, но и моральная, идеологическая и стратегическая система мышления. Изучение этой школы и передача её будущим поколениям вносит значительный вклад в сохранение нашей национальной идентичности и традиций государственности. По его словам, сегодня мир меняется, и в соответствии с этими изменениями для Азербайджана важно и дальше развивать свой научный потенциал, образовательные традиции и стратегическое видение: «Основные принципы школы Гейдара Алиева – преданность государству, приверженность национальным интересам, высокая гражданская ответственность и уважение к науке – являются образцовым ориентиром для современной молодежи. Успехи, достигнутые в сфере науки и образования, имеют большое значение не только с точки зрения технического прогресса, но и для духовного развития общества и устойчивого будущего государства». [1, стр. 24–30]

Разные этапы истории каждого народа рождают разные фигуры: духовного лидера, государственного строителя или национального героя. Однако в кризисные и переломные моменты жизни народа необходим национальный лидер – личность, сочетающая в себе несколько, а возможно, и все вышеперечисленные качества, которая, сосредоточив в себе национальную волю и энергию, ясно понимает основные проблемы, стоящие перед народом. Обладающий сильной волей и глубоким интеллектом национальный лидер объединяет вокруг себя руководящую часть нации, национальную элиту и, возглавляя её, способен вывести свой народ из кризиса. Результатом деятельности национального лидера являются победа страны, её успехи, а также долгосрочные, вдохновляющие достижения, сохраняющиеся на протяжении десятилетий. Воспитание молодого поколения на основе национальной идеологии и научного мировоззрения должно стать главной движущей

силой развития Азербайджана. XX век – один из самых сложных периодов в богатой истории Азербайджана. В начале и конце этого столетия наш народ дважды восстанавливал свою государственную независимость и смог обрести свое священное право жить самостоятельно и свободно. Независимость, которую наш народ обрел в конце XX века, связана с именем Гейдара Алиева, великого государственного и политического деятеля, возвращенного нашей родиной Азербайджаном. Говорить о нем просто довольно сложно. Как говорят известные государственные деятели и дипломаты мира, Гейдар Алиев принадлежит к категории людей, которые не пишут историю, а записывают ее. И сегодня мы можем твердо сказать, что современный этап истории Азербайджана тесно связан с его именем. Гейдар Алиев, великий сторонник азербайджанского народа, в отличие от многих политических лидеров, жил в двух разных общественно-политических системах. И в обеих системах он смог подняться на высшую ступень политической власти. Он дважды возглавлял свою родину: один раз в советский период, в 1969–1982 годах, в качестве Первого секретаря Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана и один раз в качестве Президента независимой Азербайджанской Республики (1993–2003 годы) [3, стр. 90-92].

Гейдар Алиев всё ещё жил мечтой о днях нашей независимости и готовил свою Родину к этим дням.

Когда 18 октября 1991 года был принят «Конституционный акт о государственной независимости Азербайджанской Республики», Азербайджан уже был полностью готов жить как независимое государство. [5, стр. 9-19]

Кризисные события первых лет независимости, распад СССР и рост нестабильности на бывших территориях дали о себе знать и в Азербайджане. Наша страна подверглась агрессии со стороны Армении, и внутри страны нарастала борьба за власть. Страна находилась на грани гражданской войны. В это время, с возвращением к власти Гейдара Алиева 15 июня 1993 года, произошёл решительный перелом в борьбе за освобождение азербайджанского народа, после чего в стране постепенно установилась стабильность. Благодаря мудрости и компетентности Гейдара Алиева, избранного президентом в октябре того же года, были предприняты серьёзные политические шаги. Добившись прекращения огня с Арменией в мае 1994 года, глава государства приступил к реализации масштабных общественно-политических реформ и начал проводить активную внешнюю политику внутри страны. В 1993–1995 годах военно-политическим группировкам внутри страны был дан отпор и их посягательствам на национальную государственность. Азербайджан вышел из социально-экономического и политического кризиса и встал на путь экономического развития. В те годы Гейдар Алиев

спас народ от национального и духовного разложения. Наша Конституция, плод его интеллекта, снискала нашей Родине огромное уважение в международном сообществе [4, стр. 44-48].

Сегодня идеи Гейдара Алиева торжествуют в современном Азербайджане. Азербайджан стал ведущим государством Южного Кавказа и стремительно развивающейся страной, имеющей влияние в мире, в тюркском и исламском мире. Народ свободного Азербайджана уверенно идёт к своему будущему под руководством Президента Ильхама Алиева, продолжателя дела Гейдара Алиева.

Лянкяранцы ещё бережно помнят визит нашего Общенационального Лидера в наш город 5 октября 1998 года. Сегодня жители региона, представители интеллигенции, труженики тыла, деятели культуры ещё больше радуются этой дате. Ведь старшее поколение живо пережило эту радость и гордость. Именно закономерным следствием этих приятных воспоминаний стала быстрая организация партии «Йапин-эн» в Лянкяране, пережившей в 1993 году тяжёлые дни, и внесшей неоценимые заслуги в защиту нашей государственности. Именно в тот визит наш Великий Лидер, встречаясь с лянкяранцами, высоко оценил доблесть, проявленную лянкяранцами перед Родиной и сказал: «Вы – основатели этой прекрасной земли Азербайджана, вы – наследники мудрых людей этого края. Вы – наследники генеральской династии Талышхановых. Вы – наследники генерала Ази Асланова, проявившего героизм во Второй мировой войне и дважды удостоенного звания

Героя Советского Союза, вы – его соотечественники, вы – его родственники.

Талышские горы Азербайджана, эта талышская земля взрастили великих людей, выдающихся личностей азербайджанского народа. Здесь, в Лянкяране, у подножия этих Талышских гор, вы взрастили выдающихся личностей, которые развивали азербайджанскую науку, культуру и образование. Мы гордимся ими, и весь азербайджанский народ гордится этими выдающимися людьми».

Каждый житель Лянкярана, неоднократно вспоминающий эти ценные слова нашего общенационального лидера, испытывает безмерную радость от того, что политический курс, заложенный Гейдаром Алиевым, продолжается и сегодня. Достигнутые успехи наполняют сердце каждого жителя чувством гордости и укрепляют веру в счастливое будущее.

Литература:

1. НАНА. На путях к независимости 25. Баку: Восток–Запад, 2016. 627 стр.
2. Библиография (Гейдар Алиев). Баку: «Зардаби-Нашр», 2023. 1000 стр.
3. Джафаров Н.Г. Путь завоевания. Баку: Оскар, 2018. 382 стр.
4. Гулиев И.О. Национальная идеология – основа нашего государства. Баку: Воениздат, 2020. 80 стр.
5. Национальная идеология через государственность и независимость. Том II. Баку: Азернашр, 2007. 461 стр.
6. Гейдар Алиев: Азербайджанский язык и азербайджанство. Баку, Наука и образование, 2023, 256 стр.

MEDICAL SCIENCES

Shakhova O.O.

Associate Professor, Department of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases, Bukovinian State Medical University

Shcherbatyuk V.I.

Dariy L.V.

Chernivtsi, Ukraine

6th-year Students

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17520824>

THE RELATIONSHIP BETWEEN VITAMIN D DEFICIENCY AND BRONCHIAL ASTHMA IN CHILDREN (Literature Review)

Abstract:

Today, bronchial asthma is one of the most common respiratory autoimmune diseases in childhood, characterized by chronic inflammation of the airways, reversible obstruction and increased bronchial reactivity. With the rapid development of medicine and science, the role of vitamin D in the human body is increasingly being studied. In addition to its role in mineral metabolism and skeletal development, the effect of vitamin D on the function of the immune system has been revealed. Our article examines the effect of vitamin D deficiency on the clinical course of bronchial asthma in children.

Keywords: bronchial asthma, vitamin D, immune system, deficiency, supplements

Materials and Methods: We conducted a literature review based on articles published in PubMed over the past 10 years. An analysis of current information regarding the relationship between vitamin D deficiency and bronchial asthma in children was performed.

The aim of our work was to analyze literature sources and research studies to determine the relationship between vitamin D deficiency and bronchial asthma in children.

Relevance: Bronchial asthma is a chronic, autoimmune, inflammatory disease characterized by persistent airway inflammation, bronchial hyperreactivity, and reversible airflow obstruction, clinically manifesting as episodes of breathlessness, cough, wheezing, and a feeling of chest tightness [1]. Bronchial asthma is common among both adults and pediatric patients.

Various etiological factors and environmental changes—such as atmospheric pollution, dietary changes, allergens, and deteriorating lifestyle—may contribute to the increasing prevalence of bronchial asthma. Disruption of immunogenic tolerance and interactions among inflammatory cells and mediators may ultimately contribute to airway obstruction [2,3].

Vitamin D is a fat-soluble compound and steroid hormone with multiple actions, the primary and most studied of which is the maintenance of mineral metabolism in the body [2].

The primary source of vitamin D in humans is sunlight. Solar ultraviolet radiation photolyzes 7-dehydrocholesterol in the skin to previtamin D₃, which is then converted to vitamin D₃ (cholecalciferol). Vitamin D₃ from the skin and diet is hydroxylated in the liver to 25-hydroxyvitamin D₃ (25[OH]D) and is stored in this form [4].

Serum concentrations of 25(OH)D below 50 nmol/L are recognized as indicative of vitamin D defi-

ciency, while concentrations below 25 nmol/L represent severe deficiency. Concentrations from 50 nmol/L to 74 nmol/L indicate a milder insufficient vitamin D status, commonly referred to as vitamin D insufficiency [5].

Low vitamin D levels are associated with a Westernized lifestyle characterized by reduced time outdoors, dietary changes, increased rates of pediatric obesity, passive smoking, and insufficient physical activity. These factors are linked to increased prevalence and severity of bronchial asthma [6,7].

Results and Discussion: Vitamin D deficiency and bronchial asthma may be related by a reverse causal relationship, since vitamin D is synthesized under sunlight exposure and children with bronchial asthma likely spend less time outdoors due to their condition [8].

It has been suggested that vitamin D enhances steroid sensitivity and suppresses inflammation via gene expression and cytokine production. This action may be directed at the airways. Vitamin D receptors are present in the respiratory tract and are believed to suppress pro-inflammatory cytokines by affecting CD4⁺ T cells, interleukin-2, interferon-gamma, and macrophages [2].

Irreversible loss of lung function may result from airway adaptation occurring in the early stages of bronchial asthma. Airway adaptation or remodeling involves structural changes in the airway walls caused by persistent injury and repair processes. This manifests as alterations in tissue, cellular, and molecular composition affecting airway smooth muscle, epithelium, blood vessels, the extracellular matrix, and impaired pulmonary barriers. Vitamin D intake may inhibit airway remodeling and improve lung function by influencing the growth and contractility of airway smooth muscle. Vitamin D suppresses transforming growth factor β (TGF-

β), matrix metalloproteinases, and fibroblast proliferation [2,9].

In the study by Somashekar AR and colleagues, the mean serum vitamin D level in children with bronchial asthma was slightly lower than that of healthy children in the control group [1].

In contrast, results from the study by Dabbah H and co-authors did not reveal a correlation between serum vitamin D levels and pulmonary function parameters [6].

Conversely, Fares MM and co-authors do not recommend routine vitamin D supplementation in children with bronchial asthma; supplementation is indicated in children with low vitamin D levels [10].

У результатах дослідження автора Jat KR та співавторів було виявлено, що перорального прийому вітаміну D3 у дітей з бронхіальної астми у дозі 60 000 МО на місяць протягом 6 місяців покращив показники пікової швидкості видиху, контроль бронхіальної астми та зменшення потреби у зверненні за невідкладною допомогою та застосуванні пероральних стероїдів порівняно з групою плацебо [8].

Conclusion: Thus, vitamin D indeed plays a significant role in immune system regulation, and vitamin D deficiency leads to worsening of bronchial asthma. However, prescribing vitamin D in the absence of deficiency is not recommended, as, like any biologically active substance, vitamin D can have adverse effects if inappropriately administered.

References:

1.Wang M, Liu M, Wang C, Xiao Y, An T, Zou M, Cheng G. Association between vitamin D status and asthma control: A meta-analysis of randomized trials. *Respir Med.* 2019 Apr;150:85-94. doi: 10.1016/j.rmed.2019.02.016. Epub 2019 Feb 21. PMID: 30961957.

2.Somashekar AR, Prithvi AB, Gowda MN. Vitamin d levels in children with bronchial asthma. *J Clin Diagn Res.* 2014 Oct;8(10):PC04-7. doi: 10.7860/JCDR/2014/10387.5055. Epub 2014 Oct 20. PMID: 25478419; PMCID: PMC4253237.

3.Hou C, Zhu X, Chang X. Correlation of vitamin D receptor with bronchial asthma in children. *Exp Ther Med.* 2018 Mar;15(3):2773-2776. doi:

10.3892/etm.2018.5739. Epub 2018 Jan 11. PMID: 29456680; PMCID: PMC5795668.

4.Paul G, Brehm JM, Alcorn JF, Holguín F, Aujla SJ, Celedón JC. Vitamin D and asthma. *Am J Respir Crit Care Med.* 2012 Jan 15;185(2):124-32. doi: 10.1164/rccm.201108-1502CI. Epub 2011 Oct 20. PMID: 22016447; PMCID: PMC3297088.

5.Williamson A, Martineau AR, Sheikh A, Jolliffe D, Griffiths CJ. Vitamin D for the management of asthma. *Cochrane Database Syst Rev.* 2023 Feb 6;2(2):CD011511. doi: 10.1002/14651858.CD011511.pub3. PMID: 36744416; PMCID: PMC9899558.

6.Dabbah H, Bar Yoseph R, Livnat G, Hakim F, Bentur L. Bronchial Reactivity, Inflammatory and Allergic Parameters, and Vitamin D Levels in Children With Asthma. *Respir Care.* 2015 Aug;60(8):1157-63. doi: 10.4187/respcare.03763. Epub 2015 Apr 21. PMID: 25899478.

7.Forno E, Bacharier LB, Phipatanakul W, Guilbert TW, Cabana MD, Ross K, Covar R, Gern JE, Rosser FJ, Blatter J, Durrani S, Han YY, Wisniewski SR, Celedón JC. Effect of Vitamin D3 Supplementation on Severe Asthma Exacerbations in Children With Asthma and Low Vitamin D Levels: The VDKA Randomized Clinical Trial. *JAMA.* 2020 Aug 25;324(8):752-760. doi: 10.1001/jama.2020.12384. Erratum in: *JAMA.* 2021 Jul 6;326(1):90. doi: 10.1001/jama.2021.9465. PMID: 32840597; PMCID: PMC7448830.

8.Jat KR, Khairwa A. Vitamin D and asthma in children: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *Lung India.* 2017 Jul-Aug;34(4):355-363. doi: 10.4103/0970-2113.209227. PMID: 28671167; PMCID: PMC5504893.

9.Bhat KG, Mahalingam S, Soumya VC. Vitamin D and its association with severity and control of childhood bronchial asthma. *Indian J Public Health.* 2023 Jan-Mar;67(1):3-7. doi: 10.4103/ijph.ijph_1507_21. PMID: 37039198.

10.Fares MM, Alkhaled LH, Mroueh SM, Akl EA. Vitamin D supplementation in children with asthma: a systematic review and meta-analysis. *BMC Res Notes.* 2015 Feb 3;8:23. doi: 10.1186/s13104-014-0961-3. PMID: 25643669; PMCID: PMC4328422.

*Заболотна І.І.,**кандидат медичних наук, доцент**Донецький національний медичний університет,**Богданова Т.Л.,**кандидат педагогічних наук, доцент**Національний технічний університет України «Київський**політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,*<https://doi.org/10.5281/zenodo.17520847>

ВИБІР ОПТИМАЛЬНОГО ВАРІАНТУ СТАТИСТИЧНОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ МОДЕЛІ ПРОГНОЗУВАННЯ ВИНИКНЕННЯ ПРИШИЙКОВИХ УРАЖЕНЬ ЗУБІВ

*Zabolotna I.I.,**Candidate of Medical Sciences, Assistant Professor**Donetsk National Medical University,**Bohdanova T.L.,**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor**National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky**Kyiv Polytechnic Institute",*

SELECTION OF THE OPTIMAL VARIANT OF A STATISTICAL COMPUTER MODEL FOR PREDICTING THE DEVELOPMENT OF CERVICAL LESIONS OF TEETH

Анотація

Значна поширеність пришийкових уражень зубів у пацієнтів молодого віку робить актуальною проблему прогнозування їх виникнення. Тому метою дослідження став пошук оптимального варіанту для створення статистичної комп'ютерної моделі прогнозування появи клиновидного дефекту, пришийкового карієсу та ерозії емалі. В якості вхідних даних до комп'ютерної моделі було використано 27 факторів ризику, що мали статистично значимий вплив на розвиток хоча б однієї з розглянутих пришийкових патологій зубів. Для досягнення мети дослідження був апробований метод ансамблевого навчання – алгоритм *Random Forest*, реалізований у мові програмування *Python*. Він поєднує у собі прогностичну ефективність та інтерпретованість через аналіз важливості ознак та стабільність отриманих результатів у порівнянні з класичними регресійними моделями. Створений алгоритм також передбачає можливість багаторазового перенавчання моделі у випадку накопичення нових клінічних даних. Отже, розроблена статистична комп'ютерна модель поєднує сучасні методи машинного навчання з практичними інструментами для клінічної практики. Це дозволяє не лише будувати прогнози з високою точністю, але й підтримувати подальше збільшення бази знань, проводити аналіз відносної інформативності клінічних показників та створення профілактичних стратегій, орієнтованих на конкретні групи пацієнтів.

Abstract

The significant prevalence of cervical lesions of teeth in young patients makes the problem of predicting their development relevant. Therefore, the purpose of the study was to find the optimal option for creating a statistical computer model for predicting the development of a wedge-shaped defect, cervical caries and enamel erosion. As input data to the computer model, there were used 27 risk factors which had a statistically significant impact on the development of at least one of the considered cervical pathologies of teeth. To achieve the goal of the study, the ensemble learning method was tested *Random Forest* algorithm, implemented in the *Python* programming language. It combines predictive efficiency and interpretability through the analysis of the importance of the features and the stability of the results obtained in comparison with classical regression models. The created algorithm also provides for the possibility of multiple retraining of the model in the case of the accumulation of new clinical data. Thus, the developed statistical computer model combines modern machine learning methods with practical tools for clinical practice. This allows not only to make predictions with high accuracy but also supports the further expansion of the knowledge base, analysis of the relative information content of clinical indicators and the creation of preventive strategies focused on specific groups of patients.

Ключові слова: клиновидний дефект, пришийковий карієс, фактори ризику, ерозія, ансамблеве навчання, *Random Forest*.

Key words: wedge-shaped defect, cervical caries, oral fluid, risk factors. erosion. ensemble learning, *Random Forest*.

Проведення донозологічної діагностики і профілактики пришийкової патології зубів дозволяє покращити прогноз у її поширеності та прогресу-

ванні і визначає тактику подальшого лікування уражень (консервативну чи інвазивну) [1, 2]. Однак клінічна практика, орієнтована на відновлення, не

відображає сучасних знань щодо ефективності первинної профілактики або способів ранньої діагностики, тому потребує подальших досліджень [3]. Крім того, профілактичні заходи рекомендується починати з молодших вікових груп, щоб знизити захворюваність у більш старшому віці [2]. За наявності великої кількості різних підходів до прогнозування пришийкової патології зубів, дотепер не розроблений клінічно доступний і прогностично ефективний підхід [4]. Крім того, методи донозологічної діагностики у більшості своїй складні, трудомісткі і не завжди підходять для масового стоматологічного прийому або для застосування у сільській місцевості [5].

Багатофакторність причин виникнення пришийкових уражень зубів значно ускладнює можливість їх прогнозування. Саме тому ряд авторів у своїх дослідженнях зацентрували увагу на виявленні найсуттєвіших чинників у розвитку карієсу зубів та визначенні їхньої прогностичної значущості для підвищення ефективності прогнозування та подальшої розробки індивідуалізованих програм і підходів до профілактики [4]. Важливою та ефективною бачиться первинна діагностика на основі клінічних показників та оцінки факторів ризику (ФР), що визначають ймовірність їх виникнення [5, 6]. Також важливу роль у формуванні стійкості твердих тканин зубів до дії карієсогенних чинників відіграє ротова рідини (РР). Тому ще одна група прогностичних тестів ґрунтується на дослідженні її якісних та кількісних характеристик (рН, буферної ємності, мінералізуючого потенціалу слини, швидкості слиновиділення) [4]. Відомий спосіб прогнозування розвитку карієсу постійних зубів у дітей, що включає обчислення інтенсивності карієсу, супутніх захворювань, гігієнічного стану ротової порожнини (РП), ортодонтичної патології, секрецію, рН і буферну ємність слини [7]. При його розробці автори врахували вплив основних чинників виникнення і розвитку карієсу у дітей, які відрізняються у дорослих. Тому актуальним залишається підвищення обізнаності щодо ФР не тільки карієсу, а й некаріозних пришийкових уражень зубів. Тривалі і всебічні дослідження, проведені авторами, дозволили визначити окремо ФР виникнення і прогресування клиновидного дефекту (КД), пришийкового карієсу (ПК) та ерозії (Е) емалі у пацієнтів молодого віку [8].

Отже, результати обстежень у поєднанні зі статистичними інформаційними можливостями все частіше стають підґрунтям для узагальнень і розрахунків з метою вдосконалення роботи як самої медичної галузі, так водночас, виступають і передумовою появи нових підходів в області використання інформаційних технологій [9]. На сьогоднішній день у прогнозуванні розвитку багатьох захворювань широко застосовуються різноманітні математичні моделі, які мають високу чутливість (68–71%) і специфічність (96%) [4]. Більш затребуваними з них є регресійні моделі (лінійна, логістична, Кокс-регресія), які дозволяють кількісно оцінювати вплив окремих факторів на резуль-

тат. Серед цих підходів однією з найбільш поширених у клінічних дослідженнях є логістична регресія. Вона має відносну простоту реалізації, зрозумілість інтерпретації та можливість безпосередньо оцінювати ймовірність настання події (наприклад, розвиток патології) залежно від наявності відповідних ФР. Саме здатність чітко показати внесок кожного предиктора робить її зручною для лікаря, адже результати можна представити у вигляді коефіцієнтів відносного ризику чи шансів. Це поєднання математичної строгості та клінічної зрозумілості пояснює популярність логістичної регресії у медичній статистиці та епідеміології. Кореляційно-регресивний аналіз є одним із підходів у виявленні взаємозв'язків між показниками та визначенні тісноти цих зв'язків [9].

Але дедалі все частіше використовуються методи машинного навчання, зокрема дерева рішень, ансамблі моделей (Random Forest, Gradient Boosting), нейронні мережі та байєсівські підходи [9, 10]. Ансамблеві методи, зокрема Random Forest, останніми роками набули популярності у медичних дослідженнях завдяки своїй здатності працювати з великими масивами даних, враховувати нелінійні залежності та взаємодії між ознаками, що особливо важливо у складних біомедичних системах [9]. На відміну від класичних моделей, які часто вимагають суворих припущень щодо розподілу даних чи лінійності зв'язків, дерева у складі ансамблю можуть моделювати нелінійні залежності та враховувати складні взаємодії між факторами. Це особливо важливо у медицині, де стан здоров'я пацієнта визначається комплексом біологічних, поведінкових та соціальних чинників. Random Forest знижує ризик переобчислення (overfitting), поєднуючи прогнози багатьох дерев рішень, що підвищує точність і надійність прогнозів. Крім високої прогностичної здатності, перевагою Random Forest є можливість визначати важливість предикторів. Це означає, що дослідник може побачити, які саме фактори (наприклад, вік, наявність системних хвороб чи будь-яких звичок) найбільш суттєво впливають на ймовірність розвитку певної патології. Такий підхід дозволяє не лише робити більш точні прогнози, а й формувати клінічно значущі висновки, що допоможе лікарю у прийнятті рішення щодо плану лікувально-профілактичних заходів у конкретного пацієнта. Саме поєднання практичної точності та можливості інтерпретації робить ансамблеві методи, зокрема Random Forest, одним із найбільш перспективних інструментів у сучасній медичній аналітиці. Тому **метою** дослідження став пошук оптимального варіанту для створення статистичної комп'ютерної моделі прогнозування виникнення КД, ПК та Е емалі у пацієнтів молодого віку.

Матеріали та методи дослідження. У дослідженні взяли участь 272 пацієнти (174 жінки і 98 чоловіків) 18–44 років (середній вік $24,3 \pm 6,9$ роки). Критеріями відбору були молодий вік згідно класифікації ВООЗ (2016), відсутність шкідливих звичок і новоутворень, вагітності, періоду лактації; інформована згода на участь у дослідженні. Клінічне обстеження включало збір скарг і даних анамнезу,

огляд, індексну оцінку стану твердих тканин зубів і пародонта, визначення рівнів гігієни РП та особистісної тривожності за шкалою Спілбергера Ч. Д. в адаптації Ханіна Ю. Л., а також анкетування за допомогою спеціально розробленої анкети /опитувальника [8]. Усі пацієнти надали письмову інформацію згоду на участь у дослідженні.

За результатами обстеження і статистичної обробки отриманої інформації було визначено більш ніж 120 найважливіших незалежних змінних – потенційних предикторів, що включали як дані стоматологічного огляду (наприклад, стан тканин твердих зубів і пародонта, наявність гіперчутливості дентину, вид прикусу тощо), так і психоемоційний стан, показники системного здоров'я, дані анамнезу (у тому числі лікарського), відомості про звички пацієнта [8]. Для кількісної оцінки сили зв'язку між кожним фактором та ризиком розвитку зазначених хвороб були розраховані відносні ризики (RR). Це дозволило визначити, наскільки наявність того чи іншого фактору підвищує ймовірність виникнення патології. За результатами аналізу було виділено 27 факторів, що мали статистично значимий вплив на розвиток хоча б однієї з розглянутих пришийкових патологій зубів. Саме ці предиктори були включені у якості вхідних даних до математичної моделі, яка в подальшому використовувалася для побудови алгоритму прогнозування та обробки даних за допомогою комп'ютерних технологій.

Результати та їх обговорення. Спочатку для побудови статистичної моделі була обрана логістична регресія як один із найбільш поширених і добре зрозумілих у медичній статистиці метод прогнозування. Логістична модель дозволяє встановити кількісну залежність між наявністю певних ФР та ймовірністю розвитку захворювання, а також отримати інтерпретовані коефіцієнти у вигляді відношення шансів (odds ratio). Також вона містить інтуїтивно-зрозумілу розрахункову формулу, що робить її зручною для клінічного застосування, адже лікар може чітко зрозуміти, наскільки збільшується або зменшується ризик виникнення патології за наявності конкретного фактору.

Однак під час апробації моделі було встановлено, що окремі ФР, які згідно з клінічною логікою та результатами епідеміологічного аналізу мали б збільшувати ймовірність виникнення пришийкових уражень зубів у пацієнтів молодого віку, навпаки, мали від'ємні коефіцієнти регресії. Це суперечило як теоретичним засадам, так і емпіричним спостереженням. Тому побудована логістична регресійна модель виявилася некоректною для поставленої задачі прогнозування і продемонструвала обмежену прогностичну цінність і недостатню інтерпретованість. Таку невідповідність можна пояснити низкою причин, зокрема складною багатофакторною структурою взаємозв'язків між предикторами, наявністю мультиколінеарності, а також істотними нелінійними ефектами, які класичні параметричні моделі, у том числі логістична регресія, не здатні адекватно відобразити.

У зв'язку з цим виникла необхідність у застосуванні більш гнучкого інструментарію, здатного

працювати з великою кількістю гетерогенних змінних (бінарних, категоріальних і кількісних), відображати складні нелінійні залежності та забезпечувати стійкість до мультиколінеарності. Для досягнення цих цілей було прийнято рішення перейти до використання методів ансамблевого навчання, зокрема алгоритму Random Forest. Цей підхід ґрунтується на побудові множини дерев рішень, що функціонують у режимі «колективного голосування», забезпечуючи тим самим високу точність класифікації, стійкість до шуму в даних і здатність виявляти приховані закономірності. Random Forest виявився найбільш доцільним методом, оскільки поєднує у собі прогностичну ефективність, інтерпретованість через аналіз важливості ознак та стабільність отриманих результатів у порівнянні з класичними регресійними моделями.

Дерево рішень було обрано як базовий елемент ансамблю з кількох ключових причин. По-перше, ця модель є природним інструментом для медичних даних, оскільки здатна працювати одночасно з кількісними та якісними предикторами, без необхідності їхньої попередньої складної трансформації. По-друге, дерево рішень відображає процес класифікації у вигляді послідовності логічних умов («якщо – то»), що робить його інтуїтивно зрозумілим як для дослідника, так і для практикуючого лікаря. По-третє, на відміну від регресійних моделей, дерево рішень не накладає жорстких припущень щодо лінійності чи незалежності змінних, що дозволяє враховувати складні нелінійні взаємодії між ФР.

Водночас використання лише одного дерева рішень має суттєві обмеження. Така модель є схильною до перенавчання і демонструє нестабільність результатів при незначних змінах у вихідних даних. Саме тому у даному дослідженні було застосовано підхід ансамблю дерев, тобто алгоритм Random Forest, який поєднує в собі переваги інтерпретованості дерев та надійність колективного рішення. Це дозволило підвищити точність прогнозу, зменшити ризик перенавчання та забезпечити відтворюваність результатів на незалежних вибірках.

Отже, авторами для побудови прогностичної моделі було застосовано метод ансамблевого навчання Random Forest, реалізований у мові програмування Python. Для розробки програмного забезпечення було використано бібліотеки *pandas* та *numpy* (обробка даних), *scikit-learn* (побудова моделей машинного навчання), *matplotlib* (візуалізація), *openpyxl* (робота з файлами Excel) та *joblib* (збереження моделей для подальшого використання). Такий набір інструментів забезпечує відтворюваність результатів, зручність інтеграції та можливість використання моделі поза межами дослідницького середовища.

Особливу увагу було приділено процедурі визначення оптимального порогу класифікації. Замість стандартного фіксованого значення (0,5) було застосовано динамічний, або так званий *плаваючий поріг*. Його визначають за допомогою *out-of-fold* прогнозування та подальшої оптимізації метрики

F1-score. Такий підхід дозволив врахувати дисбаланс класів, який часто зустрічається в медичних даних, та досягти кращої узгодженості між чутливістю й специфічністю.

Для уникнення перенавчання було застосовано стратегію перехресної перевірки (Stratified K-Fold cross-validation), що забезпечує більш об'єктивну оцінку якості моделі на нових даних. Кожне дерево у складі Random Forest будується на випадкових підмножинах даних і ознак, що додатково підвищує узагальнюючу здатність моделі та знижує ризик надмірного підлаштування під навчальну вибірку.

Створений алгоритм передбачає можливість багаторазового перенавчання моделі у випадку накопичення нових клінічних даних. Для цього достатньо завантажити оновлену вибірку та перезапустити процес тренування. Модель, що збережена у вигляді *pipeline*, автоматично враховує необхідні попередні етапи – заміщення пропусків, побудову ансамблю та визначення ймовірностей. Це робить її придатною для використання у динамічних дослідженнях, де дані постійно оновлюються.

Важливим функціоналом є можливість прогнозування для окремого нового пацієнта. Для цього було розроблено спеціальний шаблон в Excel із необхідними клініко-біологічними показниками. Дослідник або клініцист може внести підраховані значення пацієнта у шаблон, після чого програма автоматично обробляє дані, виконує імпутацію пропусків, генерує ймовірність розвитку пришкової патології зубів та видає бінарний прогноз із урахуванням оптимального порогу.

Таким чином, отримані результати виступають передумовою появи нових підходів в області використання інформаційних технологій у стоматологічній практиці [9]. Для забезпечення належного рівня диференціації діагнозів доцільним є формування вибірок достатнього обсягу, оскільки дефіцитна кількість об'єктів дослідження виключає можливість для статистично-значущої об'єктивізації різниці між фактичними значеннями та прогнозованими за результатами статистичної моделі [11].

Висновки: Розроблена статистична комп'ютерна модель для прогнозування виникнення пришкових уражень зубів у пацієнтів молодого віку поєднує сучасні методи машинного навчання з практичними інструментами для клінічної практики. Вона дозволяє не лише будувати прогнози з високою точністю, але й підтримує подальше збільшення бази знань, проводить аналіз відносної інформативності клінічних показників та сприяє створенню профілактичних стратегій, орієнтованих на конкретного пацієнта. В якості критеріїв прогнозу розвитку пришкових уражень зубів автори рекомендують використовувати ФР їх виникнення і

пропонують застосовувати статистичну комп'ютерну модель з метою оптимізації донозологічних діагностичних заходів.

Список літератури:

1. Fernández-Barrera M. F., Lara-Carrillo T., Scougall-Vilchis R. J., Pontigo-Loyola A. P., Mora-Acosta M., Acuña-Gonzalez G. R., Casanova-Sarmiento J. A., Escoffié-Ramírez M., Medina-Solis C. E., Maupomé G. Effect of sealant versus fluoride varnish on dental caries incidence in Mexican children: A randomized controlled clinical trial // *J Stoma*. 2024. No 77 (3). P. 161–167.

2. Olley R. C., Sehmi H. The rise of dentine hypersensitivity and tooth wear in an ageing population // *Br Dent J*. 2017. No 223 (4). P. 293–297.

3. Abdelaziz M. Detection, Diagnosis, and Monitoring of Early Caries: The Future of Individualized Dental Care // *Diagnostics*. 2023. No 13. P. 3649.

4. Удод О. А., Вороніна Г. С. Сучасні тенденції та підходи до прогнозування карієсу зубів // *Новини стоматології*. 2019. № 1 (98). С. 75–79.

5. Мельник В. С., Горзов Л. Ф., Когут О. В. Оцінка ризику розвитку карієсу зубів у дітей в сільській місцевості // *Клінічна стоматологія*. 2016. № 1. С. 68–73.

6. Біда О., Куцюк А. Оцінка успіху прямих і непрямих реставрацій при заміщенні дефектів твердих тканин жувальних зубів при різному ступені їх руйнування // *Сучасна медицина, фармація та психологічне здоров'я*. 2024. № 2 (16). С. 60–68.

7. Хоменко Л. О., Трачук Ю. М., винахідники; Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця, патентовласник. Патент України на корисну модель № 22508 «Спосіб прогнозування розвитку карієсу постійних зубів у дітей». Бюл. № 5, 2007 Квіт 25.

8. Заболотна І. І., Богданова Т. Л. Аналіз факторів ризику виникнення і прогресування некаріозних пришкових уражень зубів // *Інновації в стоматології*. 2025. № 2. С. 75–83.

9. Гупал А. М., Остапко О. І., Грачова Т. Я., Воробйов О. С. Комп'ютерні засоби в моделюванні процесів стоматологічної захворюваності // *Комп'ютерні засоби, мережі та системи*. 2009. № 8. С. 52–57.

10. Мельник В. С., Горзов Л. Ф. Прогнозування розвитку зубощелепних аномалій у дітей молодшого віку // *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»*. 2019. Т. 19, вип. 2 (66). С. 170–173.

11. Білинський О. Я. Можливості використання адаптованої дискримінантної моделі для прогнозу рівнів інтенсивності карієсу у монозиготних близнюків // *Intermedical journal*. 2023. Спецвипуск. С. 14–20.

Коржевський Олександр Ігорович
здобувач вищої медичної освіти, 5 курс
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Давиденко Оксана Миколаївна
к.мед.н., доцент закладу вищої освіти
кафедри інфекційних хвороб та епідеміології
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17520861>

СУЧАСНА ЕПІДЕМІОЛОГІЯ ХОЛЕРИ: ПАТОГЕНЕЗ, ГЕНОМНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СТРАТЕГІЯ ПРОФІЛАКТИКИ У ГЛОБАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Korzhevskiy Oleksandr Igorovych
student of higher medical education, 4th year
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine
Davydenko Oksana Mykolaivna
Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of Higher Educational Establishment
Department of Infectious Diseases and Epidemiology
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

MODERN EPIDEMIOLOGY OF CHOLERA: PATHOGENESIS, GENOMIC FEATURES AND PREVENTION STRATEGY IN A GLOBAL CONTEXT

Анотація

У статті розглянуто сучасну епідеміологію холери з акцентом на ситуацію в Європі та порівняння з іншими регіонами світу. Проаналізовано поширення холери, основні фактори ризику, сезонність та соціально-економічні детермінанти захворювання. Особлива увага приділена ролі пероральних вакцин, заходам водопостачання, санітарії та гігієни (WaSH), а також впливу глобалізації та міжнародної мобільності на потенційні спалахи [1–5]. Обговорено сучасні перспективи боротьби з холерою та ендемізацією в умовах сучасної Європи [6,7].

Abstract

The article reviews the current epidemiology of cholera with a focus on the situation in Europe and comparisons with other regions of the world. The distribution of cholera, the main risk factors, seasonality and socio-economic determinants of the disease are analyzed. Particular attention is paid to the role of oral vaccines, water supply, sanitation and hygiene (WaSH) measures, as well as the impact of globalization and international mobility on potential outbreaks [1–5]. Current prospects for combating cholera and endemicity in modern Europe are discussed [6,7].

Ключові слова холера, *Vibrio cholerae*, епідеміологія, Європа, ендемічність, WaSH, пероральна вакцина, глобалізація

Keywords cholera, *Vibrio cholerae*, epidemiology, Europe, endemicity, WaSH, oral vaccine, globalization

Вступ

Холера — це гостре водянисте діарейне захворювання, спричинене бактеріями *Vibrio cholerae* серогруп O1 та O139 [8]. Протягом останніх двох століть захворювання призвело до семи глобальних пандемій [9]. У сучасному світі, попри високий рівень санітарії та контролю за харчовими продуктами в Європі, потенційний ризик локальних спалахів залишається актуальним через міжнародну торгівлю, туризм та імпорт морепродуктів [1,2]. Особливо в літні місяці можливі спорадичні випадки, що підкреслює важливість епідеміологічного нагляду та своєчасного виявлення захворювань [3,4].

Мета дослідження

Метою огляду є узагальнення сучасних знань про епідеміологію холери, оцінка ризиків для Європи, аналіз факторів поширення, а також перспектив застосування заходів профілактики та контролю на регіональному рівні [5,6].

Матеріали та методи

Для створення огляду проведено системний аналіз наукової літератури (2010–2025 рр.) у базах даних PubMed, Scopus та Web of Science за ключовими словами: «Cholera», «*Vibrio cholerae*», «epidemiology», «Europe», «WaSH», «oral cholera vaccine» [7,8]. Розглянуто офіційні звіти ВООЗ та GTFCC щодо глобального поширення холери та спорадичних випадків у Європі [1,5]. Особливу

увагу приділено даним про сезонність, фактори ризику та ефективність заходів профілактики [2,4,6].

Результати та обговорення

Аналіз сучасних даних щодо епідеміології холери свідчить про складну динаміку поширення *Vibrio cholerae* у різних географічних регіонах. Постійне існування токсигенного штаму *V. cholerae* O1 у прибережних водах Мексиканської затоки та його присутність у місцевих екосистемах, включно з болотами Луїзіани та Техасу, створює умови для спорадичних випадків та локальних спалахів навіть за відсутності епідеміологічного контакту з ендемічними регіонами [1,2]. Особливо актуально це в літні та ранньоосінні місяці, коли температура води сприяє виживанню та проліферації бактерій у природному середовищі [1]. Перевезення морепродуктів з цих регіонів по всій території США забезпечує потенційний механізм поширення патогену, підкреслюючи роль харчового шляху трансмісії у контексті глобалізації [5].

У Латинській Америці епідемія холери наприкінці XX століття показала, що повторне введення токсигенних штамів здатне спричинити значні спалахи, що перевищують загальну кількість випадків, зафіксованих протягом попередніх десятиліть у регіонах із природною ендемічністю [3,4]. Ці спалахи демонструють вибуховий характер захворювання та підкреслюють складність прогнозування епідемічної кривої, яка визначається поєднанням біологічних властивостей патогену, екологічних факторів та поведінкових особливостей населення [6]. Сучасні молекулярні та геномні дослідження вказують на стійкість біотипу Ель-Тор до навколишнього середовища, що дозволяє *V. cholerae* зберігати інфективність у водних та харчових середовищах протягом тривалого часу [6,12].

У країнах Африки, зокрема в Нігерії та Ефіопії, епідеміологія холери відзначається періодичними спалахами, які характеризуються високим рівнем захворюваності та варіабельною сезонністю [8,15]. Такі спалахи часто зумовлені введенням нових або еволюціонованих ліній штаму через мобільність населення та міграційні потоки, після чого відбувається часткова або повна елімінація цих ліній [8,9]. Цей цикл повторного введення та елімінації підкреслює необхідність швидкого виявлення та адекватного реагування на спалахи, а також важливість інтеграції пероральної вакцини проти холери з комплексними заходами у сфері водопостачання, санітарії та гігієни (WaSH) [12,14].

Молекулярні дослідження останніх років, зокрема секвенування наступного покоління (NGS), дозволили детально визначити генетичні маркери токсигенності та антимікробної резистентності *V. cholerae* [6,9]. Зокрема, виявлено широке поширення полірезистентних штамів у природних водах та баластних водах суден, що підкреслює глобальний ризик трансмісії та важливість моніторингу водного середовища [10]. Крім того, дослідження імунологічних реакцій показали критичну роль місцевого кишкового імунітету та мікробіому в формуванні захисту від інфекції, що має прямі

наслідки для розробки ефективних вакцин та оцінки їх клінічної ефективності [12,13,15].

Таким чином, сучасні дані свідчать про мультифакторну природу епідемії холери, де ключову роль відіграють генетичні, екологічні та соціально-економічні фактори. У регіонах з високою щільністю населення та обмеженими санітарними умовами, особливо після стихійних лих або гуманітарних криз, ризик виникнення спалахів залишається значним. У цьому контексті комбіноване застосування молекулярних методів нагляду, регідратаційної терапії, пероральної вакцинації та інтервенцій у сфері WaSH представляє оптимальний підхід для мінімізації захворюваності та смертності [6,8,12,14].

Висновки

Холера залишається глобальною загрозою, хоча в умовах Європи ризик локальних спалахів є низьким завдяки високому рівню санітарії та контролю за водою [1,2]. Проте спорадичні випадки, пов'язані з імпортом харчових продуктів або подорожами, підкреслюють необхідність постійного епіднадзора та швидкого реагування [3,4]. Інтеграція сучасних молекулярно-епідеміологічних методів з класичними заходами профілактики, включно з вакцинацією та WaSH, забезпечує оптимальний контроль холери та знижує ризики ендемізації в регіоні [5,6,10,13]. Подальше дослідження патогену та розвиток глобальних стратегій профілактики залишаються пріоритетними для зменшення захворюваності та смертності від холери [7,8].

Список використаних джерел:

- [1] Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Two cases of toxigenic *Vibrio cholerae* O1 infection after Hurricanes Katrina and Rita--Louisiana, October 2005. *MMWR Morb Mortal Wkly Rep.* 2006 Jan.
- [2] Johnston JM, Martin DL, Perdue J, McFarland LM, Caraway CT, Lippy EC, Blake PA. Cholera on a Gulf Coast oil rig. *N Engl J Med.* 1983 Sep .
- [3] Guthmann JP. Epidemic cholera in Latin America: spread and routes of transmission. *J Trop Med Hyg.* 1995 Dec.
- [4] Olsvik O. [The cholera epidemic in Latin America]. *Tidsskr Nor Laegeforen.* 1992 May .
- [5] Albert MJ, Neira M, Motarjemi Y. The role of food in the epidemiology of cholera. *World Health Stat Q.* 1997
- [6] Hsueh BY, Waters CM. Combating Cholera. *F1000Res.* 2019 Apr .
- [7] Dassanayake MK, Khoo TJ, An J. Antibiotic resistance modifying ability of phytoextracts in anthrax biological agent *Bacillus anthracis* and emerging superbugs: a review of synergistic mechanisms. *Ann Clin Microbiol Antimicrob.* 2021 Dec
- [8] Bitew A, Gelaw A, Wondimeneh Y, Ayenew Z, Getie M, Tafere W, Gebre-Eyesus T, Yimer M, Beyene GT, Bitew M, Abayneh T, Abebe M, Mihret A, Yeshitela B, Teferi M, Gelaw B. Prevalence and antimicrobial susceptibility pattern of *Vibrio cholerae* isolates from cholera outbreak sites in Ethiopia. *BMC Public Health.* 2024 Jul

- [9] Luo Y, Wang H, Liang J, Qian H, Ye J, Chen L, Yang X, Chen Z, Wang F, Octavia S, Payne M, Song X, Jiang J, Jin D, Lan R. Population Structure and Multidrug Resistance of Non-O1/Non-O139 *Vibrio cholerae* in Freshwater Rivers in Zhejiang, China. *Microb Ecol.* 2021 Aug.
- [10] Soleimani F, Taherkhani R, Dobaradaran S, Spitz J, Saeedi R. Molecular detection of *E. coli* and *Vibrio cholerae* in ballast water of commercial ships: a primary study along the Persian Gulf. *J Environ Health Sci Eng.* 2021 Feb.
- [11] Martini M, Spagnolo AM, Sartini M, Cristina ML, Orsini D. The health of mankind and the health of the planet in a historical-ethical perspective: an inseparable relationship and a single destiny. *J Prev Med Hyg.* 2024 Jan.
- [12] Taylor-Brown A, Afrad MH, Khan AI, Lassalle F, Islam MT, Tanvir NA, Thomson NR, Qadri F. Genomic epidemiology of *Vibrio cholerae* during a mass vaccination campaign of displaced communities in Bangladesh. *Nat Commun.* 2023 Jun .
- [13] Fakoya B, Hullahalli K, Rubin DHF, Leitner DR, Chilengi R, Sack DA, Waldor MK. Nontoxigenic *Vibrio cholerae* Challenge Strains for Evaluating Vaccine Efficacy and Inferring Mechanisms of Protection. *mBio.* 2022 Apr .
- [14] Sack DA, Bourgeois AL, Chakraborty S. Building a Broader Understanding of Enterotoxigenic *Escherichia coli*. *Open Forum Infect Dis.* 2025 Jun 30;12(7):ofaf376. doi: 10.1093/ofid/ofaf376. eCollection 2025 Jul.
- [15] Das R, Nasrin S, Palit P, Sobi RA, Sultana AA, Khan SH, Haque MA, Nuzhat S, Ahmed T, Faruque ASG, Chisti MJ. *Vibrio cholerae* in rural and urban Bangladesh, findings from hospital-based surveillance, 2000-2021. *Sci Rep.* 2023 Apr.

*Ластівська О.В.**Студентка 5 курсу**Ковбан Ю.В.**доцент кафедри акушерства та гінекології
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна*

СУЧАСНІ АСПЕКТИ АНТИБІОТИКОПРОФІЛАКТИКИ ПРИ КЕСАРІВ РОЗТИНІ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

*Lastivska O.V.**5th year student**Kovban Yu.V.**Associate Professor of the Department of Obstetrics and Gynecology
Bukovian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine*

MODERN ASPECTS OF ANTIBIOTIC PROPHYLAXIS IN CAESAREAN SECTION (LITERATURE REVIEW)

Анотація:

Кесарів розтин є найпоширенішою акушерською операцією, яка рятує життя вагітної та дитини. Натомість цей метод розродження залишається одним із найважливіших факторів ризику розвитку післяопераційних інфекційно-запальних ускладнень, таких як ендометрит, запальні захворювання органів малого тазу та інфекції післяопераційної рани. Антибіотикопрофілактика є ефективним засобом запобігання інфекційним ускладненням після кесаревого розтину. Ефективність застосування антибіотикопрофілактики підтверджена результатами чисельних досліджень, що продемонстрували зниження частоти післяопераційних інфекцій при правильному виборі препарату, часу та шляху введення.

Abstract:

Cesarean section is the most common obstetric operation that saves the life of the pregnant woman and the child. However, this method of delivery remains one of the most important risk factors for the development of postoperative infectious and inflammatory complications, such as endometritis, pelvic inflammatory disease and postoperative wound infections. Antibiotic prophylaxis is an effective means of preventing infectious complications after cesarean section. The effectiveness of antibiotic prophylaxis is confirmed by the results of numerous studies that have demonstrated a decrease in the frequency of postoperative infections with the correct choice of drug, time and route of administration.

Ключові слова: *кесарів розтин, антибіотикопрофілактика, ендометрит, інфекції, післяопераційні ускладнення*

Keywords: *cesarean section, antibiotic prophylaxis, endometritis, infections, postoperative complication*

Materials and methods: we conducted a literature review based on articles published in PubMed databases over the past 10 years. An analysis of current information on the use of antibiotic prophylaxis before caesarean section was carried out.

The purpose of our work was to analyze literary sources, research and determine modern aspects of the use of antibiotic prophylaxis before caesarean section.

Relevance: Despite the fact that in some cases caesarean section is a life-saving tool for both the pregnant woman and the fetus, it has been found that women who undergo caesarean section have a 5-20 times greater risk of infection compared to women who give birth naturally. Both the pelvic organs and the postoperative wound can become infected [1-3].

Caesarean section is the most frequent risk factor for the development of postpartum maternal infections, which occurs with a frequency of up to 38% [4].

Factors contributing to the occurrence of complications after caesarean section are emergency caesarean

section, rupture of fetal membranes and lack of antibiotic prophylaxis, socio-economic status of the woman, anemia, blood loss, obesity, diabetes and technical features of the operation. There are data that antibiotic prophylaxis reduces the frequency of endometritis development after caesarean section by 75% [4,5].

The most common source of infection with microorganisms that cause infection after caesarean section is the genital tract, especially when the amniotic membrane ruptures. Even in the presence of intact fetal membranes, microbial invasion of the intrauterine cavity is a common phenomenon, especially in preterm birth. Pathogenic microflora is usually polymicrobial and includes *Escherichia coli* and other aerobic gram-negative rods, group B streptococcus and other types of streptococci, *Enterococcus faecalis*, *Staphylococcus aureus* and coagulase-negative staphylococci, anaerobes (including species *Peptostreptococcus* and *Bacteroides*), *Gardnerella vaginalis* and genital mycoplasmas

mas. Wound infections caused by *Staphylococcus aureus* and coagulase-negative staphylococci occur as a result of wound contamination by endogenous flora during surgery [6].

A study by Adaji JA et al found that the most common organisms isolated from women with endometritis were *E. coli* and *S. aureus*. *E. coli* is the main facultative bacterium of the large intestine. Its presence in most infected areas is associated with improper sterilization of surgical gowns and surgical sheets [4].

Chlamydia trichomonas and *ureaplasma* were also isolated from endometrial samples in women who suffered from sexually transmitted infections even before pregnancy [4,7].

Results and their discussion: There are more than 20 schemes of antibiotic prophylaxis after cesarean sections. Some of these drugs have activity against a narrow range of potential pathogens (eg, metronidazole, gentamicin), others have additional anaerobic activity (eg, cefoxitin and cefotetan), still others have activity against *Staphylococcus aureus* (eg, cefazolin), and others have an extended spectrum of action (eg, meropenem) [6].

Also, the choice of antibiotic prophylaxis is influenced by the individual tolerance of the drugs and the allergic history of the pregnant woman [8]

The results of research by the author Tita AT and co-authors confirmed the advantages of using antibiotic prophylaxis with a broad-spectrum drug than using standard antibiotic prophylaxis [9].

According to the author Thirunavukkarasu S and co-authors, it was found that adding azithromycin to standard prophylaxis with cefazolin in unplanned cesarean sections has an effect on reducing the frequency of infectious complications [10].

The advantages of using azithromycin are that it covers the *ureaplasma* organisms that are more commonly associated with infections after caesarean section, and that it is associated with a reduced risk of both wound infections and endometritis [9].

As for the routes of administration, intravenous administration is most often used, instead there is a method of irrigation of the genital tract and wounds with antibiotics. A study by Nabhan AF et al found no significant difference between antibiotic irrigation and intravenous antibiotic prophylaxis in reducing the risk of endometritis after caesarean section [11]

According to most recommendations, prophylactic doses of antibiotics should be administered to the mother approximately 20 minutes before the skin incision during cesarean section. It has been proven that this has a significant effect on reducing the risk of infectious diseases in the mother, in particular endometritis and wound infections [12,13].

The introduction of a repeated dose is not required, except in such cases as:

1. the duration of the operation is more than 2 hours;
2. significant blood loss (>1500 ml);
3. значна крововтрата (>1500 мл);
4. repeated surgical intervention and opening of the abdominal cavity [14,15].

However, there is evidence that early antibiotic administration may mask septic complications in infants. Also, if the antibiotic is administered before cord clamping, the baby will be exposed to the antibiotic through the placenta, causing the antibiotic to enter the breast milk if the antibiotic is taken before or after the cord is clamped, although the penetration of the antibiotic into breast milk is thought to be minimal [7,16,17].

Conclusion: Therefore, antibiotic prophylaxis is a necessary stage of preoperative preparation for cesarean section. It has been studied that it is best to administer the antibiotic 20 minutes before the skin incision, intravenously, and if possible, use broad-spectrum antibiotics or their combinations.

References

1. Smaill FM, Grivell RM. Antibiotic prophylaxis versus no prophylaxis for preventing infection after cesarean section. *Cochrane Database Syst Rev.* 2014 Oct 28;2014(10):CD007482. doi: 10.1002/14651858.CD007482.pub3. PMID: 25350672; PMCID: PMC8078551.
2. Hofmeyr GJ, Smaill FM. WITHDRAWN. Antibiotic prophylaxis for cesarean section. *Cochrane Database Syst Rev.* 2010 Jan 20;2010(1):CD000933. doi: 10.1002/14651858.CD000933.pub2. PMID: 20091509; PMCID: PMC10798422.
3. Antoine C, Young BK. Cesarean section one hundred years 1920-2020: the Good, the Bad and the Ugly. *J Perinat Med.* 2020 Sep 4;49(1):5-16. doi: 10.1515/jpm-2020-0305. PMID: 32887190.
4. Adaji JA, Akaba GO, Isah AY, Yunusa T. Short versus Long-Term Antibiotic Prophylaxis in Cesarean Section: A Randomized Clinical Trial. *Niger Med J.* 2020 Jul-Aug;61(4):173-179. doi: 10.4103/nmj.NMJ_197_20. Epub 2020 Aug 4. PMID: 33284877; PMCID: PMC7688029.
5. Dohou AM, Buda VO, Anagonou S, Van Bambeke F, Van Hees T, Dossou FM, Dalleur O. Healthcare Professionals' Knowledge and Beliefs on Antibiotic Prophylaxis in Cesarean Section: A Mixed-Methods Study in Benin. *Antibiotics (Basel).* 2022 Jun 28;11(7):872. doi: 10.3390/antibiotics11070872. PMID: 35884126; PMCID: PMC9312278.
6. Smaill FM, Gyte GM. Antibiotic prophylaxis versus no prophylaxis for preventing infection after cesarean section. *Cochrane Database Syst Rev.* 2010 Jan 20;(1):CD007482. doi: 10.1002/14651858.CD007482.pub2. Update in: *Cochrane Database Syst Rev.* 2014 Oct 28;(10):CD007482. doi: 10.1002/14651858.CD007482.pub3. PMID: 20091635; PMCID: PMC4007637.
7. Kim TH, Lee HH, Kim JM, Kim MJ. Antibiotic prophylaxis in cesarean section and other surgical procedures: a Korean national assessment system. *Acta Obstet Gynecol Scand.* 2015 May;94(5):555. doi: 10.1111/aogs.12586. Epub 2015 Feb 13. PMID: 25620242.
8. Rudzinski P, Lopuszynska I, Pieniak K, Stelmach D, Kacperczyk-Bartnik J, Romejko-Wolniewicz E. Feeding Practices, Maternal and Neonatal Outcomes in Vaginal Birth after Cesarean and Elective Repeat Cesarean Delivery. *Int J Environ Res Public Health.* 2022

- Jun 23;19(13):7696. doi: 10.3390/ijerph19137696. PMID: 35805350; PMCID: PMC9265261.
9. Tita AT, Szychowski JM, Boggess K, Saade G, Longo S, Clark E, Esplin S, Cleary K, Wapner R, Letson K, Owens M, Abramovici A, Ambalavanan N, Cutter G, Andrews W; C/SOAP Trial Consortium. Adjunctive Azithromycin Prophylaxis for Cesarean Delivery. *N Engl J Med*. 2016 Sep 29;375(13):1231-41. doi: 10.1056/NEJMoa1602044. PMID: 27682034; PMCID: PMC5131636.
10. Thirunavukkarasu S, Chinnappa P, Kalliamoorthi A. Efficacy of Extended Antibiotic Prophylaxis with Azithromycin in Cesarean Sections. *J Pharm Bioallied Sci*. 2024 Dec;16(Suppl 4):S3370-S3373. doi: 10.4103/jpbs.jpbs_783_24. Epub 2024 Oct 28. PMID: 39926715; PMCID: PMC11805041.
11. Nabhan AF, Allam NE, Hamed Abdel-Aziz Salama M. Routes of administration of antibiotic prophylaxis for preventing infection after caesarean section. *Cochrane Database Syst Rev*. 2016 Jun 17;2016(6):CD011876. doi: 10.1002/14651858.CD011876.pub2. PMID: 27314174; PMCID: PMC8572032.
12. Hopkins L, Smaill FM. WITHDRAWN: Antibiotic prophylaxis regimens and drugs for cesarean section. *Cochrane Database Syst Rev*. 2012 Jan 18;1(1):CD001136. doi: 10.1002/14651858.CD001136.pub2. PMID: 22258944; PMCID: PMC10762897.
13. Sinha T, Prins JR, Fernández-Pato A, Kruk M, Dierikx T, de Meij T, de Boer M, de Boer JF, Scherjon S, Kurilshikov A, Zhernakova A. Maternal antibiotic prophylaxis during cesarean section has a limited impact on the infant gut microbiome. *Cell Host Microbe*. 2024 Aug 14;32(8):1444-1454.e6. doi: 10.1016/j.chom.2024.07.010. PMID: 39146801; PMCID: PMC11335186.
14. Bokulich NA, Chung J, Battaglia T, Henderson N, Jay M, Li H, D Lieber A, Wu F, Perez-Perez GI, Chen Y, Schweizer W, Zheng X, Contreras M, Dominguez-Bello MG, Blaser MJ. Antibiotics, birth mode, and diet shape microbiome maturation during early life. *Sci Transl Med*. 2016 Jun 15;8(343):343ra82. doi: 10.1126/scitranslmed.aad7121. PMID: 27306664; PMCID: PMC5308924.
15. Gong C, Yang L, Liu K, Shen S, Zhang Q, Li H, Cheng Y. Effects of Antibiotic Treatment and Probiotics on the Gut Microbiome of 40 Infants Delivered Before Term by Cesarean Section Analysed by Using 16S rRNA Quantitative Polymerase Chain Reaction Sequencing. *Med Sci Monit*. 2021 Feb 5;27:e928467. doi: 10.12659/MSM.928467. PMID: 33542172; PMCID: PMC7871509.
16. Moore J, Navarro S, McCarthy K, Rashid RB, Phipps S, Amoako A, Callaway L, Eley V. State of the art: Intrapartum antibiotics in cesarean section, the infant microbiota and allergic diseases. *Acta Obstet Gynecol Scand*. 2023 Jul;102(7):811-820. doi: 10.1111/aogs.14577. Epub 2023 Apr 17. PMID: 37067195; PMCID: PMC10333666.
17. Mueller NT, Whyatt R, Hoepner L, Oberfield S, Dominguez-Bello MG, Widen EM, Hassoun A, Perera F, Rundle A. Prenatal exposure to antibiotics, cesarean section and risk of childhood obesity. *Int J Obes (Lond)*. 2015 Apr;39(4):665-70. doi: 10.1038/ijo.2014.180. Epub 2014 Oct 9. PMID: 25298276; PMCID: PMC4390478.

Смулка Марія Владиславівна

Студентка 6 курсу, 5 групи Буковинський державний медичний університет, Чернівці, Україна

Куруц Маріанна Василівна

Студентка 6 курсу, 5 групи Буковинський державний медичний університет, Чернівці, Україна

Осовська Надія Віталіївна

Студентка 6 курсу, 5 групи Буковинський державний медичний університет, Чернівці, Україна

Горпенюк Ірина Віталіївна

Студентка 6 курсу, 5 групи Буковинський державний медичний університет, Чернівці, Україна

Гарас Микола Несторович

Кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб

Буковинський державний медичний університет, Чернівці, Україна

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17520879>

ДИФЕРЕНЦІЙНА ДІАГНОСТИКА ГРИПУ ТА COVID-19 У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Smulka Maria Vladyslavivna

Kuruts Marianna Vasylivna

Osovska Nadiya Vitaliivna

Gorpenyuk Iryna Vitaliivna

Garas Mykola Nestorovich

DIFFERENTIAL DIAGNOSIS OF INFLUENZA AND COVID-19 IN EARLY CHILDREN

Анотація

Гострий респіраторний синдром коронавірусу-2 (SARS-CoV-2) є висококонтагіозним респіраторним вірусом, який поширився по всьому світу, спричинивши пандемію COVID-19. Захворювання, спричинене цим вірусом, призвело до сотень мільйонів випадків інфекції та мільйонів смертей у всьому світі, що визначило його значний медичний, соціальний та економічний вплив.

Відомо, що білок S на поверхні SARS-CoV-2 зв'язується з рецепторами ангіотензинперетворюючого ферменту 2 (ACE2) на епітеліальних клітинах господаря, сприяючи проникненню вірусу в клітину. Через ці рецептори SARS-CoV-2 інфікує переважно альвеолярні епітеліальні клітини, що зумовлює розвиток респіраторних симптомів і може призводити до гострого респіраторного дистрес-синдрому (ГРДС) [1].

Порівняно з дорослими, діти частіше переносять інфекцію SARS-CoV-2 у легкій або безсимптомній формі. Водночас COVID-19 має чимало спільних клінічних рис із сезонними респіраторними інфекціями, зокрема з грипом типів А і В. Однак, попри схожість клінічної картини — гарячка, кашель, біль у горлі, загальна слабкість — ці інфекції мають різні патогенетичні механізми та лабораторні особливості [2].

Сезонний грип є гострою респіраторною інфекцією, що поширюється у вигляді щорічних епідемічних спалахів і здатна викликати тяжкі ураження дихальної системи, особливо в дітей раннього віку, осіб із хронічними захворюваннями та людей похилого віку. Як COVID-19, так і грип можуть призводити до розвитку ГРДС у тяжких випадках через інфільтрацію альвеолярних лімфоцитів та моноцитів [3].

Враховуючи значний вплив обох інфекцій на дітей різного віку, проведення ранньої диференційної діагностики COVID-19 та грипу має важливе клінічне значення. Своєчасне розмежування цих захворювань дозволяє їх профілакувати, лікувати та зменшити ризик подальшої передачі інфекції у громаді.

Abstract

Severe acute respiratory syndrome coronavirus-2 (SARS-CoV-2) is a highly contagious respiratory virus that has spread worldwide, causing the COVID-19 pandemic. The disease caused by this virus has led to hundreds of millions of cases of infection and millions of deaths worldwide, which has determined its significant medical, social and economic impact.

It is known that the S protein on the surface of SARS-CoV-2 binds to angiotensin-converting enzyme 2 (ACE2) receptors on host epithelial cells, facilitating the entry of the virus into the cell. Through these receptors, SARS-CoV-2 infects mainly alveolar epithelial cells, which causes respiratory symptoms and can lead to acute respiratory distress syndrome (ARDS) [1].

Compared with adults, children are more likely to have mild or asymptomatic SARS-CoV-2 infection. At the same time, COVID-19 shares many clinical features with seasonal respiratory infections, in particular influenza types A and B. However, despite the similarity of the clinical picture - fever, cough, sore throat, general weakness - these infections have different pathogenetic mechanisms and laboratory features [2].

Seasonal influenza is an acute respiratory infection that spreads in the form of annual epidemic outbreaks and can cause severe damage to the respiratory system, especially in young children, people with chronic diseases and the elderly. Both COVID-19 and influenza can lead to severe ARDS due to infiltration of alveolar lymphocytes and monocytes [3].

Given the significant impact of both infections on children of all ages, early differential diagnosis of COVID-19 and influenza is of great clinical importance. Timely differentiation of these diseases allows for their prevention, treatment and reduction of the risk of further transmission in the community.

Ключові слова: грип, COVID-19, диференційна діагностика, симптоми, респіраторні інфекції, вірус.
Keywords: influenza, COVID-19, differential diagnosis, symptoms, respiratory infections, virus.

Характеристика клінічних проявів Спільні клінічні риси

Грип та COVID-19 у дітей часто проявляються подібними симптомами, особливо на початкових етапах захворювання. Обидва захворювання — вірусні респіраторні інфекції — поширюються повітряно-крапельним шляхом, мають переважно гострий початок та уражають дихальні шляхи. У дитячій популяції найчастішими спільними симптомами є:

- лихоманка — у багатьох дослідженнях вона стала одним із провідних проявів обох інфекцій у дітей.
- кашель — сухий або продуктивний, часто супроводжує як COVID-19, так і грипозні інфекції у дітей [4].
- ринорея / закладеність носа / нежить — частий симптом у педіатричних інфекціях дихальних шляхів, присутній у дослідженнях, порівнюючи COVID-19 і грип.
- загальна слабкість, головний біль, біль у горлі — ці симптоми також часто трапляються в обох групах дітей [1].
- У деяких випадках диспептичний симптом (нудота, блювання, діарея) може супроводжувати обидві інфекції, хоча його частота й ступінь вираженості часто відрізняються [5].

Важливо підкреслити: жоден із симптомів сам по собі не є патогномонічним для ні COVID-19, ні грипу. У систематичному огляді Pata та співавт. зазначено, що хоча гарячка та кашель часто зустрічаються в обох групах, жоден симптом не дозволяє з упевненістю визначити її етіологію лише на підставі симптоматики [1].

Відмінності в клінічному перебігу та проявах

Грип у дітей зазвичай розвивається гостро, з раптовим підвищенням температури та вираженими загальними симптомами. Лихоманка при грипі часто є високою та стійкою протягом перших кількох днів хвороби. Також типовими для грипу є інтенсивний кашель, ринорея, виражені міалгії, головний біль, а у деяких випадках — блювання, особливо у дітей раннього віку. Ці симптоми, як правило, наростають швидко і досягають максимуму протягом першої доби від початку захворювання [6]. Грип має чітко виражену сезонність та короткий інкубаційний період (зазвичай 1–4 дні), що дає змогу прогнозувати спалахи захворювання в певні періоди року [7].

COVID-19 у дітей, навпаки, часто має більш поступовий початок. Лихоманка, якщо вона виникає, зазвичай має нижчий рівень та може тривати довше, ніж при грипі. Часто першими проявами є нежить, сухий кашель, закладеність носа або біль у

горлі. Крім того, COVID-19 у дітей частіше супроводжується нетиповими проявами, зокрема шлунково-кишковими симптомами — діареєю, болем у животі та нудотою, які є менш характерними для грипу [6]. В окремих випадках повідомляли про появу висипки або змін у слизових оболонках, що може свідчити про системне запалення.

Особливістю COVID-19 є можливість розвитку мультисистемного запального синдрому у дітей (MIS-C), що є тяжким ускладненням і не зустрічається при грипі. Цей синдром проявляється запальними змінами в різних органах і системах, і потребує особливої уваги при веденні пацієнта [8]. Ще однією специфічною ознакою COVID-19 є втрата нюху, хоча вона й менш поширена у дітей, але залишається важливим диференціальним маркером.

Відмінності проявляються й у темпі розвитку симптомів. При грипі клінічні ознаки з'являються швидко, у середньому через 1–2 дні після інфікування, тоді як інкубаційний період COVID-19 може тривати до двох тижнів, що створює труднощі у своєчасній діагностиці та контролі епідемічного процесу.

Лабораторні та інструментальні показники Спільні ознаки

У дітей із грипом та COVID-19 часто виявляються неспецифічні лабораторні зміни, які свідчать про наявність запальної відповіді організму. До таких загальних показників належать підвищення С-реактивного білка, можлива лейкопенія, а також підвищення ШОЕ. Ці зміни не є специфічними, але слугують індикаторами активного інфекційного або запального процесу. Це є допоміжні маркери, що використовуються в оцінюванні тяжкості, але не для остаточної діагностики [7].

Інструментальні методи — зокрема рентген грудної клітки — часто застосовуються як первинне зображення дихальної системи. У обох інфекціях рентген може виявляти ознаки інфільтратів чи затемнень у легенях. Однак чутливість і специфічність таких змін є обмеженою, особливо у дітей або при легкому перебігу.

Відмінні ознаки COVID-19

У випадку COVID-19 важливим є використання комп'ютерної томографії легенів як більш чутливого інструменту для виявлення ранніх і дрібних змін. Характерними є матово-скляні помутніння, двобічні симетричні ураження, інтерстиціальні зміни та периферичне розташування вогнищ. Ці особливості допомагають відрізнити COVID-19 від інших пневмоній [9].

З лабораторних маркерів при COVID-19 часто відзначається більш виражене підвищення феритину, D-димера та інших показників коагуляції, що

корелюють із тяжкістю ураження. Ці показники слугують прогностичними індикаторами й дозволяють оцінити ризик ускладнень [8].

Грип

Для грипу характерні менш виражені зміни в лабораторії як порівняно з COVID-19. Лейкоцитарні зміни (лейкопенія) частіше мають помірний характер і не супроводжуються значними порушеннями коагуляції чи гіперферитинемією. Інструментально при грипі частіше виявляють локальні сегментарні інфільтрати або осередки пневмонії, що не мають характерної «матово-скляної» картини, і можуть поєднуватися з ознаками бронхіального компонента (бронхіти) [9].

Особливості перебігу у дітей різного віку

Перебіг грипу та COVID-19 у дітей має низку особливостей, що пов'язані з незрілістю імунної системи, анатомо-фізіологічними властивостями дихальних шляхів та характером противірусної відповіді організму.

Діти раннього віку (до 3 років):

Для цієї вікової групи характерний переважно легкий або середньоважкий перебіг COVID-19, часто у вигляді катарального синдрому без вираженої інтоксикації. Часто маніфестує гастроінтестинальними симптомами (діарея, біль у животі, відмова від їжі). В окремих випадках можливий розвиток лімфаденопатії та кон'юктивіту. [10]

Грип, навпаки, частіше перебігає гостро, з високою температурою, млявістю, анорексією, блюванням, судомами фебрильного генезу. Часто виникають ускладнення у вигляді бронхіолітів або пневмоній. [8]

Дошкільний вік (3-6 років):

Перебіг грипу характерний раптовим початком, гарячкою понад 39°C, болем у м'язах, головним болем, світлобоязню, тоді як COVID-19 зазвичай починається поступово, з нежиттю, помірним підвищенням температури (до 38°C) та кашлем, які протікають досить тривало. [1]

Також при COVID-19 можуть спостерігатися висипання різних типів (макуло-папульозний, кропив'якоподібний, петехіальний, «COVID-пальці»), кон'юктивіт або ознаки мультисистемного запального синдрому (MIS-C). При грипі ж в цьому віці досить частим є нашарування бактеріальних ускладнень: отитів, синуситів, бронхітів, пневмоній. [11]

Молодший шкільний вік (6-10 років):

У цьому віці клінічні прояви обох інфекцій стають більш типовими, однак грип проявляється гострою інтоксикацією з вираженою гарячкою і катаральними симптомами, а COVID-19 – більшою варіабельністю симптомів, включно з астенією, головним болем, болем у горлі. У дітей з надмірною масою тіла або бронхолегеневими захворюваннями частіше розвивається ускладнений перебіг COVID-19 (пневмонія, деструктивні зміни легень). [12]

Підлітковий вік (старше 10 років):

У підлітків перебіг COVID-19 клінічно наближається до перебігу його у дорослих: можливі виражені прояви інтоксикації, тривалий кашель, задишка, тромбоваскуліти, порушення згортання крові, можливий розвиток міокардиту. Грип же у цьому віці може давати ускладнення з боку серцево-судинної системи (міокардит, тахіаритмії).

Обидва захворювання можуть мати затяжний післяінфекційний астенічний синдром. [13]

Диференційно-діагностичні критерії [1,8,10,12]

Критерій	Грип	COVID-19
Початок хвороби	Гострий, раптовий	Поступовий
Температура тіла	Температура підвищується за кілька годин до 39-40°C, тримається 3-5 днів	Субфебрильна або помірна (37,5-38,5°C) температура, може триматись 1-3 дні перед появою виражених симптомів
Інтоксикаційний синдром	Виражений (озноб, головний біль, ломота в тілі, слабкість)	Менш виражений, частіше млявість, анорексія
Катаральний синдром	З'являється на 1-2 добу, сухий кашель, біль в горлі	Кашель часто з перших днів, може бути затяжним, також спостерігається риніт
Зміни ШКТ	Рідкісні, іноді нудота	Діарея, блювання, біль у животі
Зміни з боку органів чуття	Не характерні	Можливе тимчасове зниження/втрата нюху та/або смаку (у старших дітей)
Лабораторні показники	Лейкопенія, відносний нейтрофіліоз, прискорення ШОЕ	Лейкопенія та/або лімфопенія, іноді тромбоцитопенія В БХ крові: підвищений феритин і СРБ
Результати ПЛР	Позитивний на вірус грипу А/В	Позитивні на SARS-CoV-2
Ускладнення (найчастіші)	Отит, синусит, пневмонія, міокардит	Міокардит, тромбоваскуліти, затяжний астенічний синдром, MIS-C, пневмонія
Пневмонія	Розвивається рано (2-3 доба), частіше бактеріальна	Зазвичай з'являється на 5-7 добу, часто вірусна, інтерстиціальна
Тривалість захворювання	7-10 днів	10-14 днів (або довше при затяжному кашлі, астенії)
Особливості перебігу у немовлят	Можливі судоми при гіпертермії, короткий інкубаційний період	Може перебігати безсимптомно або з тривалим субфебрилітетом і катаральними проявами

Профілактика грипу та COVID-19 у дітей раннього віку

Специфічна профілактика:

- вакцинація проти грипу – основний спосіб профілактики грипу у дітей старше 6 місяців. До 6 місяців зазвичай єдиним варіантом є покладатися на «колективний захист» (коли вакциновані оточуючі).

- вакцинація проти SARS-CoV-2 – коли дозволено віком (зазвичай це старше 6 місяців), важливо враховувати часові проміжки, стан здоров'я дитини та рекомендації виробника вакцини. [14]

- неспецифічні імуномодулятори – наприклад бактеріальні лізати (ОМ-85), які стимулюють місцевий імунітет у дихальних шляхах. У систематичному вигляді наведено дані про зменшення рецидивів інфекцій у дітей-реципієнтів. [15]

Неспецифічна профілактика:

- покращення якості повітря та вентиляція – зниження концентрації вірусних аерозолів у закритих приміщеннях.

- гігієна рук і респіраторна гігієна – ретельне миття рук і прикривання рота при чханні, носіння масок (для старших дітей). [14]

- ізоляція хворих – обмеження контактів хворого з іншими дітьми чи дорослими людьми у ранній період захворювання.

- освітня робота з батьками та персоналом закладів – інформування про важливість вакцинації, профілактичних заходів, своєчасного звернення до лікаря.

- загальний здоровий спосіб життя – збалансоване харчування, адекватний сон, уникання тютюнового диму та інше, що допомагає підтримувати імунну систему. [15]

Висновки

Грип і COVID-19 у дітей раннього віку мають низку спільних клінічних ознак, переважно респіраторного характеру (кашель, нежить, субфебрилітет), що ускладнює ранню клінічну діагностику лише за симптомами. Разом з тим, для COVID-19 частіше характерні затяжний кашель, висипання, кон'юнктивіт і прояви мультисистемного запального процесу, тоді як грип зазвичай починається гостро, з раптової лихоманки та більш виражених змін лейкоцитарної формули.

Лабораторні маркери запалення, зокрема С-реактивний білок і феритин, частіше підвищуються при COVID-19, що має діагностичне значення. Рентгенологічні та інструментальні методи можуть бути допоміжними, однак їхнє використання в дітей раннього віку обмежене через складність виконання й інтерпретації результатів.

Порівняння сучасних підходів до лікування підкреслює важливість ранньої верифікації збудника, адже противірусна терапія (зокрема озельтамівір) доцільна лише при підтвердженому грипі. Таким чином, ефективна диференційна діагностика грипу та COVID-19 у дітей раннього віку можлива лише за умови комплексної оцінки клінічних проявів, лабораторних та інструментальних даних із

урахуванням нетипових проявів COVID-19, які можуть маскуватися під класичний грипозний перебіг.

Джерела:

1. Comparison of the Clinical and Laboratory Features of COVID and Influenza in Children - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9448268/>

2. Differences between Children and Adults with COVID-19: It's Right under Our Nose - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8845138/>

3. Influenza Virus Associated Pediatric Acute Respiratory Distress Syndrome: Clinical Characteristics and Outcomes. academic. URL: <https://academic.oup.com/tropej/article/67/5/fmab090/6420669?login=false>.

4. Clinical and Paraclinical Peculiarities of SARS-CoV-2 and Influenza Infections in Children: A Comparative Study - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12113390/>

5. Comparison of laboratory parameters, clinical symptoms and clinical outcomes of COVID-19 and influenza in pediatric patients: A systematic review and meta-analysis - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9602229/>

6. Influenza in Children - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7778215/>

7. Influenza in Children and Adolescents: Epidemiology, Management, and Prevention - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10676733/>

8. Diagnostic value of routine blood tests in differentiating between SARS-CoV-2, influenza A, and RSV infections in hospitalized children: a retrospective study - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11089714/>

9. Comparison of clinical features and laboratory findings of coronavirus disease 2019 and influenza A and B infections in children: a single-center study - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8255514/#abstract1>

10. Clinical and Paraclinical Peculiarities of SARS-CoV-2 and Influenza Infections in Children: A Comparative Study - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12113390/>

11. Differential diagnosis of COVID-19 and influenza - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10021438/>

12. Differentiating COVID-19 and influenza in children: hemogram parameters as diagnostic tools - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11269124/>

13. Diagnostic models predicting paediatric viral acute respiratory infections: a systematic review - PMC. PMC Home. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10124282/>

14. Nonspecific immunomodulators for recurrent respiratory tract infections, wheezing and asthma in

children: a systematic review of mechanistic and clinical evidence - PubMed. *PubMed*. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29561355/>

15. Reduction of acute respiratory infections in day-care by non-pharmaceutical interventions: a narrative review - PubMed. *PubMed*. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38420031/>

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ С ПРОБЛЕМНОЙ, ПИГМЕНТИРОВАННОЙ И ВОЗРАСТНОЙ КОЖЕЙ

Tyshchenko Inesa

Founder and CEO of SKINTOUCH ZONE, New York, USA,

MODERN METHODS OF WORKING WITH PROBLEMATIC, PIGMENTED AND AGE-RELATED SKIN

Аннотация.

В статье рассматриваются современные методы диагностики и терапии проблемной, пигментированной и возрастной кожи. Особое внимание уделяется инновационным косметологическим и дерматологическим подходам, включая использование биоревитализации, лазерных технологий, пилингов и средств с активными компонентами. Описываются эффективные стратегии борьбы с воспалительными процессами, гиперпигментацией и признаками старения, а также важность комплексного подхода к уходу за кожей с учетом индивидуальных особенностей пациента.

Abstract.

The article discusses modern methods of diagnosis and therapy of problematic, pigmented and age-related skin. Special attention is paid to innovative cosmetological and dermatological approaches, including the use of biorevitalization, laser technologies, peels and products with active ingredients. Effective strategies for combating inflammatory processes, hyperpigmentation and signs of aging are described, as well as the importance of an integrated approach to skin care, taking into account the individual characteristics of the patient.

Ключевые слова: проблемная кожа, пигментная кожа, возрастная кожа, биоревитализация, лазерные технологии, пилинги, гиперпигментация, антивозрастной уход, косметология, дерматология.

Keywords: problem skin, pigmented skin, age-related skin, biorevitalization, laser technologies, peels, hyperpigmentation, anti-aging care, cosmetology, dermatology.

Введение. Современная косметология и дерматология сталкиваются с рядом сложных задач, связанных с лечением и поддержанием здоровья различных типов кожи, в частности проблемной, пигментированной и возрастной. Каждая из этих групп характеризуется своими специфическими особенностями, требующими индивидуального подхода.

Проблемная кожа часто сопровождается воспалениями, повышенной сальностью и склонностью к образованию акне, что существенно ухудшает качество жизни пациентов и требует применения эффективных терапевтических методов. Пигментированная кожа подвержена нарушениям пигментации, таким как гиперпигментация и мелазма, вызванным воздействием ультрафиолета, гормональными изменениями и воспалительными процессами.

Возрастная кожа, в свою очередь, претерпевает структурные и функциональные изменения, ведущие к снижению эластичности, появлению морщин и снижению защитных свойств. В связи с этим на современном этапе развития эстетической медицины наблюдается активное внедрение инновационных методов и технологий, направленных на коррекцию данных проблем с учетом индивидуальных особенностей пациентов.

В работе подробно рассматриваются современные подходы к уходу и лечению проблемной, пигментированной и возрастной кожи, включающие как аппаратные процедуры (лазерная терапия,

фототерапия, микродермабразия), так и инъекционные методы (биоревитализация, мезотерапия), а также использование средств с активными ингредиентами, что позволяет добиться устойчивых и безопасных результатов. Уделяется внимание комплексному подходу, включающему диагностику, выбор оптимальных методик и коррекцию образа жизни, что является ключевым фактором успешного оздоровления и эстетической реабилитации кожи.

Обсуждение. Изучение и уход за проблемной, пигментированной и возрастной кожей имеют глубокие исторические корни, развиваясь параллельно с развитием медицины и косметологии. В древности уже существовали попытки улучшить состояние кожи с помощью природных средств: трав, масел, смол и минералов. В Древнем Египте, Греции и Риме широко использовали растения и натуральные компоненты для борьбы с воспалениями, пигментацией и признаками старения, хотя понимание этих процессов было ограничено и носило эмпирический характер.

С развитием научной медицины в XIX и начале XX века появляются первые систематические исследования структуры кожи и механизмов её старения и пигментации. В этот период особенно важно значение получили открытия о роли ультрафиолетового излучения и гормональных изменений в формировании пигментных пятен, что стало основой для последующих методов коррекции гиперпигментаций.

Проблемная кожа, ассоциируемая с акне и воспалительными заболеваниями, начала рассматриваться как результат комплексных процессов, включая нарушение гормонального баланса, бактериальное влияние и недостатки гигиены. Это привело к созданию специализированных фармакологических средств, таких как бензоилпероксид, салициловая кислота и антибиотики, которые стали основой терапии проблемной кожи.

Вторая половина XX века знаменуется внедрением аппаратных методов – лазерной терапии, микродермабразии, химических пилингов и фототерапии, что кардинально изменило подходы к лечению и омоложению кожи. В это время заметно усилилась роль комплексного подхода – объединения аппаратных процедур, косметических средств и

инъекционных методик (например, гиалуроновой кислоты).

На рубеже XXI века на первый план выходит персонализированная медицина и косметология, где учитываются генетические, биохимические и экологические факторы, влияющие на состояние кожи. Современные методы работы с проблемной, пигментированной и возрастной кожей включают не только терапию и коррекцию, но и превентивные меры, направленные на поддержание здоровья кожи на длительный срок.

Старение кожи – процесс, при котором прогрессирует уменьшение максимальных функциональных и резервных возможностей всех органов человека, включая кожу (рис. 1).

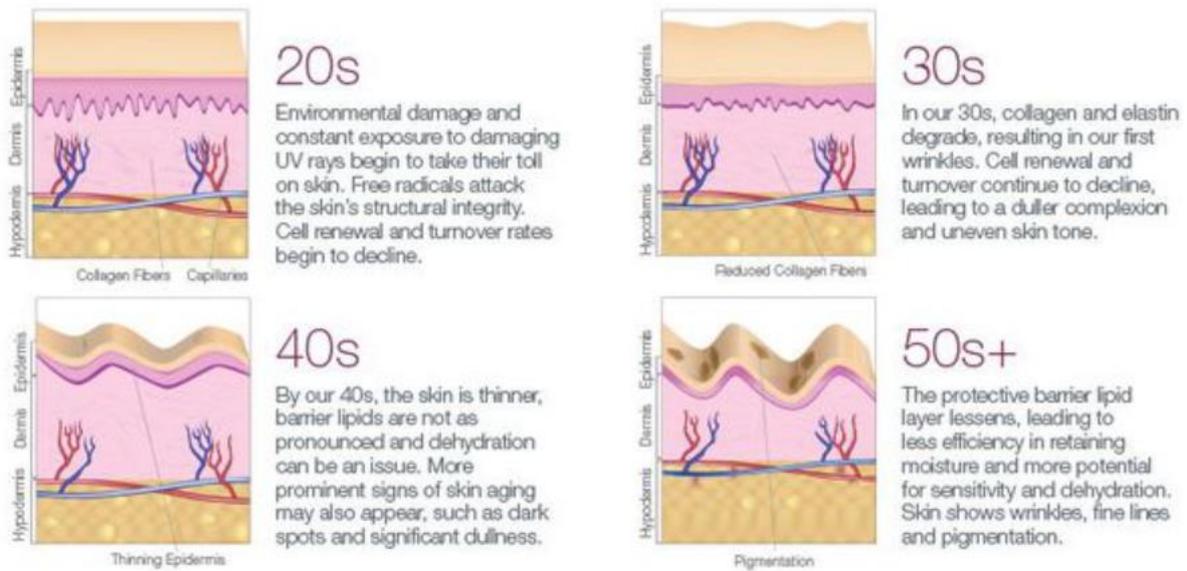

Рис. 1 – Этапы естественного процесса старения кожи

История ухода за различными типами кожи отражает эволюцию знаний от эмпирических практик до высокотехнологичных комплексных решений, ориентированных на выявление и устранение глубинных причин кожных проблем, что существенно повышает эффективность и безопасность современных методов лечения [2].

Следует отметить, что современная косметология и дерматология предлагают широкий спектр эффективных методов и средств для работы с проблемной, пигментированной и возрастной кожей, основанных на последних научных открытиях и технологиях (рис. 2).

Рис. 2 – Процесс старения кожи

Основная задача заключается в борьбе с воспалениями, избыточной секрецией себума и бактериальной инфекцией. В терапии применяются как топические средства, так и аппаратные процедуры.

Ключевые методы:

- *Использование очищающих средств с салициловой кислотой*, бензоилпероксидом и ретиноидами для нормализации работы сальных желез и ускорения регенерации кожи.

- *Применение антибактериальных средств* и препаратов с азелаиновой кислотой для снижения воспалений и борьбы с патогенной микрофлорой.

- *Аппаратные процедуры*: лазерная терапия (например, IPL и фототерапия), которые уменьшают количество воспалительных элементов и стимулируют обновление клеток.

- *Химические пилинги*, особенно с гликолевой и миндальной кислотами, способствуют удалению отмерших клеток и уменьшают закупорку пор [1].

Пигментированная кожа требует точной и деликатной коррекции, направленной на уменьшение гиперпигментации и выравнивание тона кожи. Современные подходы включают:

- *Использование ингибиторов тирозиназы* (гипоосветляющих средств) – гидрохинона, койевой кислоты, арбутина, витамина С, которые блокируют процесс образования меланина.

- *Процедуры лазерной борьбы с пигментацией* (Q-switched лазеры, Nd:YAG) эффективно разрушают меланин, при этом безопасно для кожи

Процедуры лазерного лечения пигментации основаны на воздействии световых волн, которые избирательно разрушают меланин, пигмент, отвечающий за темные пятна. Основные методы включают использование неодимового лазера (например, для лазерного тонинга, показанного при мелазме) и IPL-терапию (фототерапия), которая также эффективно устраняет гиперпигментацию [3].

Также применяются фракционные и пикосекундные лазеры для более глубокого обновления кожи и коррекции пигментации. Выбор конкретной процедуры зависит от типа и глубины пигментации, а также от индивидуальных особенностей кожи (табл. 1).

Таблица 1

Процедуры лазерной борьбы с пигментацией

№	Наименование	Характеристика
1	Неодимовый лазер (Nd:YAG)	Принцип действия: излучение проникает в глубокие слои кожи и разрушает меланин, содержащийся в пигментных пятнах. Показания: пигментные пятна, веснушки, коричневые пятна.
2	Александритовый лазер	Принцип действия: лазерное излучение с длиной волны 755 нм эффективно воздействует на меланин. Показания: лечение различных видов гиперпигментации, включая возрастные пятна.
3	Лазер Fraxel	Принцип действия: фракционное лазерное излучение создает микроскопические повреждения, стимулируя регенерацию кожи и уменьшая видимость пигментации. Показания: Дерматозы, рубцы, гиперпигментация.
4	IPL-терапия (интенсивный импульсный свет)	Процедура использует широкий спектр световых волн, которые поглощаются пигментами и сосудами, разрушая меланин.
5	Пикосекундный лазер (например, PicoSure)	Излучает импульсы сверхкороткой длительности, которые разрушают пигмент на молекулярном уровне, что позволяет справиться с глубокими и устойчивыми пятнами.

- *Химические пилинги* с использованием слабых кислот (например, фито или салициловой), комбинированные с процедурами мезотерапии для улучшения проникновения активных веществ.

- Современные косметические средства содержат *антиоксиданты и увлажнители* для предотвращения рецидивов и поддержания баланса кожи.

Возрастная кожа требует комплексного подхода, направленного на восстановление упругости, уменьшение морщин и стимулирование выработки коллагена. Среди инновационных методов:

- *Инъекционные технологии*: ботулинотерапия для расслабления мимических мышц, филлеры на основе гиалуроновой кислоты для заполнения морщин и увеличения объема.

Инъекционные технологии – это современные методы косметологии, направленные на улучшение

состояния кожи, коррекцию возрастных изменений, лечение проблемной и пигментированной кожи с помощью введения активных веществ непосредственно в дерму или подкожные слои. Среди самых популярных и эффективных процедур – мезотерапия, биоревитализация, контурная пластика, ботулинотерапия и плазмотерапия.

Мезотерапия заключается в микроинъекциях с комплексом витаминов, аминокислот, гиалуроновой кислоты и других компонентов, способствующих улучшению обменных процессов, увлажнению и восстановлению кожи. Биоревитализация работает с гелями гиалуроновой кислоты, которые глубоко увлажняют и стимулируют выработку коллагена, что особенно важно для возрастной кожи.

Контурная пластика позволяет моделировать черты лица и устранять мелкие морщины, заполняя

объем с помощью гелей гиалуроновой кислоты. Ботулинотерапия базируется на введении ботулотоксина, который расслабляет мимические мышцы, устраняя динамические морщины и предотвращая появление новых.

Плазмотерапия – метод, использующий собственную плазму пациента, обогащенную тромбоцитами, что стимулирует регенерационные процессы и улучшает тонус кожи, а также способствует устранению пигментации и воспалений.

Инъекционные методы обеспечивают прямое и целенаправленное воздействие, что значительно повышает эффективность процедур по сравнению с внешним уходом и позволяет решать широкий спектр эстетических проблем. Однако успешность зависит от квалификации специалиста, правильного подбора препаратов и соблюдения всех противопоказаний, что гарантирует безопасность и положительный результат.

- *Аппаратные процедуры*, такие как микротоковая терапия, RF-лифтинг (радиочастотный лифтинг), ультразвуковой SMAS-лифтинг, способствующие стимуляции коллагена и сокращению дряблости кожи.

- *Новые виды пилингов* (например, пептидные или пептидогликаны) и биоревитализация, которая обеспечивает глубокое увлажнение и восстановление структуры кожи.

- *Косметические средства с пептидами*, ретиноидами, антиоксидантами (витамины С и Е), которые защищают кожу от окислительного стресса и стимулируют обновление клеток.

Современные методы работы с проблемной, пигментированной и возрастной кожей представляют собой сочетание инновационных фармакологических препаратов, аппаратных технологий и персонализированного ухода, что позволяет добиваться высоких результатов с минимальными рисками и побочными эффектами.

Результаты. По нашему мнению, работа с проблемной, пигментированной и возрастной кожей сопряжена с целым рядом сложностей, обусловленных особенностями каждой категории кожи, а также индивидуальными реакциями организма и внешними факторами.

Проблемная кожа характеризуется повышенной активностью сальных желез, склонностью к воспалениям, акне и поствоспалительной гиперпигментации. Основной проблемой в терапии является сложность контроля воспалительного процесса и предотвращения рецидивов. Часто возникает развитие резистентности к антибиотикам при длительном использовании, а агрессивные препараты могут вызвать пересушивание кожи и нарушение гидролипидного баланса, что усугубляет состояние. Кроме того, из-за склонности к образованию рубцов и пигментных пятен лечение требует длительного времени и комплексного подхода. Неправильный подбор средств и процедур может привести к ухудшению состояния и усилению воспаления.

Пигментированная кожа представляет сложность в диагностике и подборе средств, так как гиперпигментация часто носит многофакторный характер: вызвана не только избыточным производством меланина, но и нарушениями гормонального фона, солнечным воздействием, воспалительными процессами.

Главной проблемой является риск повторного появления пигментации после лечения и фоточувствительность кожи. Некоторые осветляющие компоненты, например, гидрохинон, могут вызывать раздражение и даже токсическую реакцию при неправильном использовании. Кроме того, некачественные или агрессивные методы могут привести к образованию обратной пигментации или усугублению кожного дисбаланса.

Возрастная кожа требует деликатного и многоступенчатого подхода, поскольку процессы старения связаны с естественной потерей коллагена, эластина и снижением обмена веществ в клетках. Терапия осложняется тем, что возрастная кожа часто становится более тонкой и чувствительной, что ограничивает использование агрессивных процедур. Проблему также создают сопутствующие факторы – хронические заболевания, гормональные изменения и нарушение регенерации, которые замедляют восстановление. Неправильно подобранные процедуры могут спровоцировать сухость, раздражение или даже усугубить морщинистость из-за чрезмерного повреждения защитного барьера.

Проблемы в работе с каждым типом кожи связаны с необходимостью индивидуального, комплексного подхода, учитывающего причины заболеваний, состояние кожи и минимизацию рисков побочных эффектов. Важно также правильно определять последовательность процедур и поддерживать баланс между лечением и защитой кожи.

Заключение. Работа с проблемной, пигментированной и возрастной кожей требует комплексного и индивидуального подхода, основанного на глубоких знаниях физиологии кожи и причинах возникновения каждого из состояний.

Для проблемной кожи приоритетом является устранение воспалений, нормализация работы сальных желез и поддержание гидролипидного баланса, что достигается с помощью мягких очищающих средств, противовоспалительных препаратов и корректного использования косметики с активными веществами, такими как салициловая кислота, ретиноиды и антисептики.

При работе с пигментированной кожей важна комплексная борьба с причинами гиперпигментации, включая ограничение воздействия ультрафиолета, использование осветляющих средств (витамины С, койевая кислота, арбутин), а также профессиональные процедуры (химический пилинг, лазерная терапия), которые помогают равномерно выровнять тон кожи и предотвратить рецидивы.

Возрастная кожа требует применения препаратов и процедур, стимулирующих выработку коллагена и эластина, улучшение микроциркуляции и клеточного метаболизма, таких как пептиды, анти-

оксиданты, гиалуроновая кислота, а также щадящих методов омоложения, чтобы минимизировать риски раздражения и сухости.

В любом случае успешность работы зависит от правильной диагностики, комплексного ухода, регулярности процедур и бережного отношения к коже, что позволяет не только устранить имеющиеся проблемы, но и значительно повысить качество и здоровье кожи в долгосрочной перспективе.

Список литературы

1. Капулер О. М., Курамшина Е. Р. Прикладные аспекты коллагенотерапии в эстетической медицине. Экспериментальная и клиническая дерматокосметология. 2013; (5): 40–3.
2. Мантурова Н. Е., Стенько А. Г., Петинати Я. А., Чайковская Е. А. Инъекционный коллаген в коррекции возрастных изменений кожи: экспериментально-клинические параллели. Вестник Российского государственного медицинского университета, (1), 2019, С. 78-85.
3. Шепитько, В. И., Ерошенко, Г. А., Возрастные аспекты строения кожи лица человека. Мир медицины и биологии, 9 (3-2 (40)), 2013, С. 91-97.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 37.011.3-051:159.938]-022.326.5(045)

Аксьонова Олена Петрівна

Кандидат педагогічних наук, доцент

Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

<http://orcid.org/0000-0001-9765-8420>

Авдєєва Світлана Олександрівна

Старший викладач

Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Мінакова Ірина Валентинівна

Старший викладач

Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Швець Ірина Володимирівна

Старший викладач

Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17520917>

НАВІГАТОР ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГА: РЕАЛЬНІ ПРАКТИКИ ДЛЯ СТІЙКОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Aksonova Olena Petrivna

PhD of Pedagogical Sciences, associate professor

Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

<http://orcid.org/0000-0001-9765-8420>

Avdieieva Svitlana Oleksandrivna

Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

Minakova Iryna Valentynivna

Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

Shvets Iryna Volodymyrivna

Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

HEALTH NAVIGATOR FOR TEACHERS: REAL PRACTICES FOR ENDURANCE IN CRISIS CONDITIONS

Анотація.

У статті розкрито проблему збереження психофізичного здоров'я педагогів у кризових умовах сучасності, зокрема під час війни, соціальної нестабільності та інформаційного перевантаження. Обґрунтовано концепцію «навігатора здоров'я педагога» як системного інструмента підтримки професійної стійкості, саморегуляції та запобігання емоційному вигоранню. На основі аналізу наукових джерел і практичного досвіду визначено шість взаємопов'язаних орієнтирів навігатора: фізіологічно-біологічне, психосоціальне, адаптивне, колективне, інформаційне та сенсове здоров'я. Уточнено зміст кожного з них у форматі реальних щоденних практик, спрямованих на підтримку емоційної рівноваги, гнучкості мислення, конструктивної взаємодії та розвитку особистісних ресурсів педагога. Наведено матрицю самопомогли у кризових умовах, що відображає можливості інтеграції здоров'язбережувальних дій у професійне та особисте життя. Підкреслено, що системне впровадження моделі «навігатора здоров'я педагога» сприяє формуванню культури турботи про себе, підвищує рівень психоемоційної стабільності, ефективність педагогічної діяльності та якість освітнього середовища. Отримані результати мають практичне значення для системи післядипломної педагогічної освіти, програм підтримки педагогів та супервізійних форматів професійного розвитку.

Abstract.

The article reveals the problem of preserving the psychophysical health of teachers in the crisis conditions of modern times, in particular during the war, social instability and information overload. The concept of the «health navigator for teachers» as a systemic tool for supporting professional endurance, self-regulation and preventing emotional burnout has been substantiated. Based on the analysis of scientific sources and practical experience, six interrelated navigator guidelines have been identified: physiological-biological, psychosocial, adaptive, collective, informational and sensual health. The content of each of them has been specified in the format of real daily practices aimed to support emotional balance, flexibility of thinking, constructive interaction and development of the teacher's personal resources. A matrix of self-help in crisis conditions has been presented, reflecting the possibilities of the integration of health-preserving actions into professional and personal life. It is emphasized that the systematic implementation of the model of «health navigator for teachers» contributes to the formation of a culture of self-care, increases the level of psycho-emotional stability, the effectiveness of pedagogical activity and

the quality of the educational environment. The results that have been obtained have practical significance for the system of postgraduate pedagogical education, teacher support programs and supervisory formats of professional development.

Ключові слова: педагог, навігатор здоров'я, психофізичне благополуччя, стійкість, криза, війна, здоров'язбережувальні практики, професійна підтримка, резильєнтність.

Keywords: teacher, health navigator, psychophysical well-being, endurance, crisis, war, health-preserving practices, professional support, resilience.

Актуальність дослідження. В сучасних умовах глобальних і локальних криз питання здоров'я педагога набуває стратегічного значення. Війна, техногенні ризики, інформаційні перевантаження та інші виклики ХХІ століття істотно впливають на професійну діяльність та особистий стан педагога. Педагог є не лише транслятором знань, а й ключовою фігурою у вихованні стресостійкого, адаптивного та психологічно зрілого молодого покоління. Виснаження, професійне вигорання чи погіршення фізичного та психічного здоров'я педагога знижують ефективність освітнього процесу, формують ризики для якості навчання та соціалізації учнівства. Саме тому дослідження проблем збереження й зміцнення здоров'я педагогів у кризових умовах є стратегічно важливим як для розвитку освітньої системи, так і для забезпечення стійкості суспільства в цілому.

У контексті кризових викликів усе більшої актуальності набуває метафоричне поняття «навігатор здоров'я». Воно відображає потребу педагога мати своєрідний вказівник, що допомагає зберігати орієнтири у середовищі невизначеності, високих стресових навантажень та ризиків для психофізичного благополуччя. Такий навігатор можна розуміти як систему знань, умінь і внутрішніх ресурсів, які дають можливість педагогу своєчасно розпізнавати небезпеки для власного здоров'я, обирати ефективні стратегії самозбереження та підтримувати баланс між професійною діяльністю та особистим життям.

Мета статті – обґрунтувати структуру навігатора здоров'я та його змістове наповнення у форматі щоденних здоров'язбережувальних практик для підтримки психофізичного стану педагогів у період кризових ситуацій.

Завдання: проаналізувати сучасні виклики та ризики для здоров'я педагогів; визначити науково підтверджені ефекти простих щоденних практик; запропонувати «навігатор» як практичний інструмент самопідтримки.

Методи: аналіз наукових джерел, контент-аналіз програм і рекомендацій щодо підтримки педагогів, узагальнення практик, моделювання навігатора здоров'я для інтеграції його складових у професійний і особистий простір педагога.

Виклики для вчителів у кризових ситуаціях. Стан здоров'я українських педагогів в умовах війни є предметом дослідження науковців різних галузей. Зокрема, Hozak S. et al. (2024) у своєму дослідженні ефективності впровадження психологічних інструментів у освітній процес під час воєнного стану зазначають, що майже 39 % педа-

гогів, які брали участь у моніторингу, мають тривожні симптоми; 45,6 % – відчують симптоми депресії [1, с. 4].

Дослідження академічного персоналу також фіксують підвищений рівень тривожності серед науково-педагогічних працівників у воєнний період (Tsybuliak N. et al., 2024) [2].

Powell T. et al. (2024-2025) у дослідженні «Віртуальне втручання для підтримки благополуччя викладачів та психічного здоров'я учнів у постраждалих від конфлікту Україні» зазначають, що «освітяни належать до тих, хто глибоко постраждав від конфлікту, оскільки вони відіграють подвійну роль: задовольняють емоційні потреби дітей, які постраждали від війни, та одночасно долають власну невизначеність та втрати» [3].

Автори Iryna Nadyukova, Anne Christiane Frenzel, досліджуючи тему стресу та його подолання в період війни, виокремили такі основні проблеми [4]:

1) проблеми, пов'язані з вчителем: шок першого дня війни; переживання трагічних подій; важкі рішення щодо перебування чи евакуації; уявна відсутність контролю; досвід невизначеності; труднощі з керуванням сильними емоціями;

2) проблеми, пов'язані з навколишнім середовищем: шкільні будівлі фізично зруйновані або пошкоджені; відсутність належних бомбосховищ; викладання під російською окупацією; переривання навчального процесу через перебої з електроенергією або технічні труднощі;

3) проблеми, пов'язані з учнями: підтримка учнів під час бомбардувань та ракетних обстрілів; відповідальність за життя учнів; складні запитання від учнів.

Отже, спираючись на висновки вищезазначених досліджень, головними чинниками, що негативно впливають на стан здоров'я педагогів є такі: прямий вплив війни, експозиція до травматичних подій; хронічний стрес та вигорання, емоційне навантаження; психосоціальна втома від допомоги іншим; порушення сну, харчування, фізичної активності через тривоги, нерегулярний режим, роботу в екстремальних умовах; соматичні симптоми (головний біль, проблеми з шлунком тощо); недостатній доступ до цілеспрямованої профільної підтримки; системні економічні фактори: низька оплата, невизначеність, адміністративний тиск.

У період війни в Україні одним із потужних механізмів збереження здоров'я педагогів стали психологічні хвилинки, які масово впроваджувалися в закладах освіти. Під час вивчення ефекту зазначеного інструменту у 2023/2024 році майже 70% вчителів повідомили, що найефективнішими були

дихальні вправи та такі засоби арт-терапії, як ізотерапія, музикотерапія [1, с. 4]. Серед відповідей респондентів стосовно того, що їм допомагало впоратися з труднощами, були такі: гумор; використання дихальних вправ; медитація; техніки усвідомленості для активації когнітивної реконструкції; заняття йогою; ведення щоденника; молитва; спілкування з друзями; відволікання від воєнної ситуації, «втеча від реальності»; заняття різними видами

діяльності, завантаження себе роботою («щоб не було вільного часу на погані думки») [4]. При цьому автори Iryna Nadyukova, Anne Christiane Frenzel систематизують підходи вчителів до подолання труднощів під час війни в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи вчителів до подолання труднощів під час війни в Україні (за висновками Iryna Nadyukova, Anne Christiane Frenzel, [4])

Група підходів	Підходи
Проблемно-орієнтоване подолання труднощів	Волонтерська робота. Когнітивна реконструкція. Відволікання уваги
Емоційно-орієнтоване подолання труднощів	Соціальна підтримка. Придушення експресивних здібностей
Додаткові підходи (без категорії)	Звикання до стресу. Почуття професійного обов'язку. Радість навчання.

Ознайомлення з дослідженнями ряду авторів надало можливість привести у паралелі перелік практичних кроків на відповідь певним викликам,

які пов'язані з чинниками, що впливають негативно на стан здоров'я педагогів в умовах кризових ситуацій (табл. 2).

Таблиця 2

Здоров'я педагога: негативні чинники, виклики та практичні кроки (за результатами досліджень різних авторів)

Чинник	Виклик	Практичні кроки
Психоемоційне виснаження та тривога	Високий рівень тривожності (38,9%) і депресії (45,6%) серед українських учителів; глобальне зростання вигорання	Дихання «4-7-8» для швидкого зниження стресу. Майндфулнес - мікропаузи 2-3 хв. Peer-to-peer підтримка серед колег
Перевантаження роботою та адміністративний тиск	Бюрократія, адаптація уроків у кризових умовах, дефіцит часу	Метод «пріоритизації трьох завдань» на день Використання цифрових інструментів автоматизації. «Тихі години» без листування
Недостатня фізична активність та порушення режиму	Сидячий спосіб життя, робота в укриттях, втома	«5-хвилинки руху» між уроками. Standing breaks після 45 хв. роботи. Питний режим 1,5 л води/день
Порушення сну	Безсоння або фрагментований сон у 40% педагогів в умовах війни	Вечірній ритуал (без гаджетів, читання). Гігієна сну: сталі години, темне прохолодне приміщення. Консультація з лікарем
Соціальна ізоляція та «compassion fatigue»	Виснаження через необхідність постійної підтримки учнів і батьків	Встановлення «кордонів допомоги». Використання супервізії / інтервізії. Соціальні активності поза школою
Економічна невизначеність і професійна демотивація	Низька оплата, нестабільність, воєнні ризики	Модель «job crafting» (персоналізація роботи). Щоденник вдячності (3 позитивні події). Участь у грантових та освітніх програмах підтримки

Види / аспекти здоров'я: традиційний підхід

Традиційно в літературі виділяють такі види / аспекти здоров'я: фізичне / соматичне (стан організму, функціональних систем, адаптаційні можливості, відсутність захворювань); психічне (злагодженість психічної діяльності, емоційна стабільність, адекватна реакція на стрес, мислення, пам'ять, увага); соціальне (здатність особистості взаємодіяти з суспільством, виконувати соціальні ролі, мати підтримку, бути частиною спільноти); духовне (система цінностей, сприйняття сенсу життя, моральні установки, відповідальність, питання добра і зла).

Види / аспекти здоров'я: розширений підхід

В контексті теми статті важливі нові, більш розширені підходи до розуміння видів / аспектів здоров'я з урахуванням сучасних умов (війна, кризи та под., травматизація тощо). У наукових дослідженнях, зокрема в Україні, простежується тенденція розширення й уточнення понять «здоров'я» з огляду на виклики. Далі – більш детально.

Фізіологічно – біологічне (соматичне) здоров'я

Цей вид / аспект здоров'я включає такі показники: нормальне функціонування органів і систем (серцево-судинної, дихальної, ендокринної, імунної тощо); адекватна адаптація до фізичних стресів (наприклад, біль, травми, недосип, виснаження); відсутність чи контроль хронічних соматичних захворювань; здатність відновлюватись після фізичних навантажень чи травм; підтримання енергетичного балансу (харчування, сон, рухлива активність). В умовах війни і кризи ці компоненти піддаються сильним викликам: нестабільне середовище, загроза, зміщення ресурсів, психологічний стрес, порушення режиму життя, доступу до медичних послуг тощо [5].

Психосоціальне / соціально-ментальне здоров'я

Підкреслюється, що окрім індивідуальної психіки, здоров'я залежить від якості соціальних відносин, соціальної підтримки, безпеки, відчуття приналежності. Наприклад, автори дослідження «Socio-Mental Health Support of Military and Civilians During War Time» аналізують, як війна змінює соціальні потреби і як програми підтримки мають враховувати не тільки травму, але й соціальну ізоляцію, втрачену спільноту [6].

Адаптивне здоров'я (здоров'я як здатність до зміни)

У даному контексті здійснюється акцент на тому, чи може людина (або спільнота) зберегти ефективно функціонування в умовах стресу, змінити власні стратегії, пережити втрати, пристосуватись до нових умов. Це передбачає наявність ресурсів для протистояння сьогоденним та

майбутнім кризам. В умовах війни важливою стає здатність до психологічної гнучкості й адаптивних копінг-стратегій [7; 8].

Колективне / спільнотне здоров'я

Кризові ситуації показують, що індивідуальне здоров'я дуже залежить від стану суспільства (доступу до медичних, психологічних ресурсів, стабільності інститутів, матеріальної підтримки тощо). Колективне здоров'я включає здоров'я сімей, громад, переміщених осіб тощо. Наприклад, у звіті «Improving the Psychological Well-being of the Population During Prolonged War» наголошується, що велика частина населення може потребувати допомоги, й потреба у психологічних послугах після війни зростає [9].

Інформаційне здоров'я

Інформаційні перевантаження, фейкові новини, тривожні повідомлення зі ЗМІ, соцмереж можуть негативно впливати на стан здоров'я, створювати хронічний стрес чи тривожність. Інформаційне здоров'я в умовах війни в Україні – це здатність зберігати психічну стійкість шляхом критичного ставлення до інформації, емоційної саморегуляції та уникнення надмірного споживання новин, а також активного життя, планування та звернення по допомогу за потреби. Важливо відрізнити фейки від реальних фактів, розумно використовувати соцмережі, підтримувати зв'язки з близькими, а також дбати про себе через фізичну активність та техніки релаксації.

Сенсове / екзистенційне здоров'я

Пошук смислу, цінностей, духовне виживання стають важливими в умовах втрат, насильства, небезпеки. Це може бути духовність не обов'язково релігійна, але осмислення власного життя, прагнення до цілей, відчуття причетності до чогось більшого. Ключові аспекти сенсового / екзистенційного здоров'я: пошук сенсу (здатність знаходити власну мету та значення у житті); цінності (розуміння та прийняття); відповідальність (за вибір, вчинки, рішення); свобода вибору (відповідність власним переконанням та цінностям попри негаразди та перешкоди); зв'язок із собою та світом (контакт з власним внутрішнім світом та оточенням) [10].

Здоров'я загалом, та його види / аспекти важливо не лише підтримувати, а й зберігати та розвивати (вдосконалювати). Вирішуючи завдання статті – моделювання навігатора здоров'я для інтеграції його складових у професійний і особистий простір педагога, щойно зазначені виміри (підтримувати → зберігати → розвивати) подаємо через практичні дії, коли акцент зміщується на базові потреби, внутрішні ресурси особистості (табл. 3).

Матриця самопомоги педагога у кризових умовах

Вид / здоров'я	Для підтримки себе «тут і зараз»	Щоб зберегти рівновагу	Для поступового розвитку
Фізіологічно-біологічне (соматичне)	Короткі вправи вдома чи на роботі, прогулянка від 10 хв.	Слідкувати за сном і харчуванням, не ігнорувати втому	Освоювати нові практики: йога, легкий біг, корисні кулінарні звички
Психосоціальне / соціально-ментальне	Подихати глибоко, зробити «паузу» у стресі. Подзвонити друзі чи колезі, щоб не залишатися наодинці	Вести щоденник емоцій, звертатися по допомогу при тривожності. Підтримувати зв'язки з близькими, спільні маленькі традиції	Вивчати методики резиліентності, когнітивні реконструкції. Створювати власне коло підтримки (онлайн-групи, волонтерство)
Адаптивне	Прийняти, що план може змінитися; дозволити собі гнучкість	Тримати «план Б» для уроків, побутових справ	Вчитися новому (цифрові інструменти, нові підходи до навчання)
Колективне / спільнотне	Звернутися до колеги по пораду чи емоційну підтримку. Поділитися простим ресурсом (чай, час, усмішка). Використати групові чати для швидкого контакту	Підтримувати спільні традиції (кава-перерви, обмін новинами без «тривожності») Залучати колег до вирішення шкільних проблем разом, а не поодиночці. Домовленість про «взаємопідстраховку» (якщо хтось не може провести урок)	Створення професійних груп підтримки (онлайн-спільноти, педагогічні «клуби») Ініціювання волонтерських або культурних заходів у школі. Розвиток партнерства з місцевою громадою (участь у проєктах, обміни ресурсами)
Інформаційне	Обмежити новини до 10–15 хв. на день	Перевіряти джерела, встановити «цифрові межі»	Використовувати технології для розвитку, а не лише для тривожного скролінгу
Сенсове / екзистенційне	Зробити маленьку практику вдячності («за що я вдячний сьогодні»).	Нагадувати собі, що моя робота – це внесок у майбутнє дітей.	Шукати нові сенси через творчість, культуру, волонтерство, навчання.

Навігатор здоров'я: ключові орієнтири

Систематизація висновків та напрацювань різних авторів, зміст матриці самопомоги педагога

у кризових умовах стали підставою для створення структури навігатора здоров'я педагога (його ключових орієнтирів) (рис. 1).

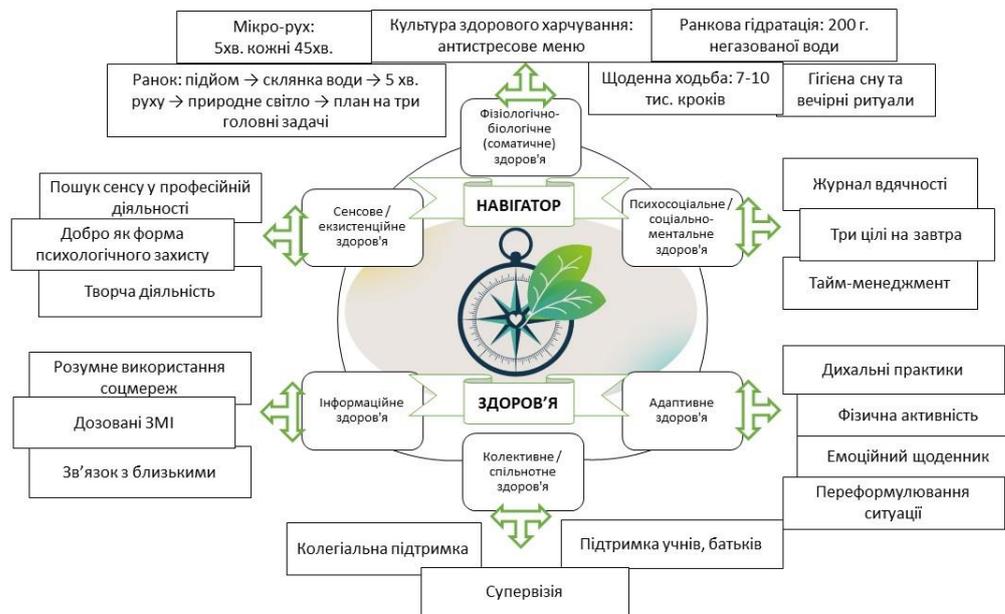

Рисунок 1. Навігатор здоров'я: ключові орієнтири

Кожний ключовий орієнтир має наукове обґрунтування в контексті викликів сьогодення.

Фізіологічно-біологічне (соматичне) здоров'я

Мікро-рух. Воєнний стан (повітряні тривоги, евакуація, переселення, обмежений доступ до відкритих просторів, стрес, поранення, порушення інфраструктури) змінює безпеку, доступність простору і психічний стан, тому той самий обсяг/тип активності може бути нереалістичним або небезпечним. Дослідження і спостереження в Україні та в інших кризах показали значне падіння рівня фізичної активності та погіршення фізичної форми під час бойових дій, особливо в умовах дистанційного навчання: «Результати дослідження показують, що навчання в умовах воєнного стану в Україні, яке відбувається в різних форматах, супроводжується значним емоційним та інтелектуальним напруженням, вкрай обмеженою руховою активністю та стресовими ситуаціями. Це негативно впливає на здоров'я та фізичну підготовку учасників освітнього процесу. Погане здоров'я та низький рівень фізичної підготовленості можуть негативно вплинути на їхню професійну працездатність та спричинити різні захворювання» [11, с. 324].

Переривання тривалого сидіння невеликими інтервалами руху покращує мікроциркуляцію, перешкоджає венозному застою, зменшує м'язову суворість та підтримує когнітивну працездатність через підвищення церебрального кровопостачання. Дослідження, що аналізують вплив переривань сидіння та коротких активних інтервалів, показують покращення самопочуття й деяке покращення уваги, настрою. Невеликі витрати часу дають значний «повернений» ресурс уваги та зменшують тілесний дискомфорт. Варто інтегрувати п'яти-хвилинні рухові активності рухів кожні 45-60 хв. робочого дня.

Культура здорового харчування. За даними Державної служби статистики України у 2022 році понад 82 % смертей були спричинені неінфекційними захворюваннями (64 % – серцево-судинними захворюваннями, 10 % – злоякісними новоутвореннями). В основі більшості неінфекційних захворювань лежать так звані поведінкові фактори ризику, яким можна запобігти. Війна загострила ситуацію з хронічними захворюваннями, тому що погіршився доступ до медичної допомоги та медикаментів, люди змушені залишати свої домівки, багато хто має фінансові труднощі. У 2023 році ДУ «Центр громадського здоров'я» Міністерства охорони здоров'я України спільно з Центром з контролю та профілактики захворювань у США провели опитування серед дорослого населення України, що перебували в Україні в період проведення дослідження, з метою надання ключової інформації, яка допоможе зрозуміти поточний стан здоров'я населення, виявити нові тенденції та ризики, з якими країна може зіткнутися в майбутньому, та визначити ефективні стратегії реагування на зростаючий тягар неінфекційних захворювань. Результати опитування показали, що харчова поведінка людей зазнала змін після початку повномасштабного вторгнення. Лише 6,8 % опитаних охарактеризували стан свого здоров'я як «відмінний». Результати опитування показують, що респонденти не включають фрукти та овочі до щоденного раціону харчування. Загалом, 87,9 % населення споживають менше п'яти порцій фруктів та овочів на день, а 0,2 % не вживають фрукти і овочів взагалі. Це свідчить про те, що рівень споживання фруктів та овочів у переважній частині населення не відповідає рекомендаціям ВООЗ. 16,1 % респондентів повідомили, що стали споживати менше овочів, 76,5 % – залишились на тому ж рівні споживання, лише 7,4 % опитаних збільшили споживання овочів у своєму раціоні [12].

Серед ключових факторів, що впливають на зміну у звичках харчування респонденти називають підвищення цін на продукти харчування, тривалий стрес та атаки ворога з їх наслідками. Проте при деталізованій оцінці стрес (83 %) займає перше місце серед чинників впливу на зміну харчових звичок. Через стрес та емоційне виснаження половина опитаних українців харчується нерегулярно (49 %), а також вживають більше нездорової їжі (42 %), мають знижений апетит (41 %) та пропускають деякі прийоми їжі (41 %). 19 % респондентів також вказали, що стали вживати більше алкоголю. Так, раціон змінюється, а фокус – на здоров'я залишається.

Фахівці Великої Британії рекомендують дотримуватися таких порад щодо здорового харчування: «базуйте своє харчування на крохмалистих вуглеводах з високим вмістом клітковини; вживайте багато фруктів та овочів, більше риби, включаючи порцію жирної риби; зменште споживання насичених жирів і цукру; споживайте менше солі (не більше 6 г на день для дорослих); будьте активними та підтримуйте здорову вагу; не відчувайте спраги; не пропускайте сніданок» [13].

Антистресове меню. В умовах воєнного стану та тривалої психологічної напруги питання збереження психоемоційного благополуччя педагогів набуває особливої актуальності. Результати сучасних досліджень свідчать, що раціональне харчування може виступати одним із дієвих засобів профілактики стресових розладів і підтримання працездатності. Доцільно формувати так зване *антистресове меню*, яке включає продукти, багаті на вітаміни групи В, магній, цинк, омега-3 жирні кислоти, триптофан, антиоксиданти. До таких продуктів належать риба, горіхи, насіння, бобові, цільнозернові каші, овочі та фрукти, особливо зеленого та помаранчевого кольору. Натомість надмірне споживання кофеїну, цукру, солодких напоїв і важких жирних страв може посилювати тривожність і викликати емоційне виснаження.

Доцільно вважати, що антистресове меню повинно розглядатися не лише як перелік рекомендованих продуктів, а як система формування усвідомленого ставлення до власного фізичного й психічного стану. Регулярність прийомів їжі, дотримання водного балансу, спокійна атмосфера під час харчування є чинниками, які сприяють зниженню рівня кортизолу та нормалізації емоційного фону. У практиці педагогів ефективним є поєднання збалансованого харчування з короткими паузами для відпочинку, дихальними вправами та вживанням заспокійливих напоїв (наприклад, трав'яних чаїв із м'ятою, мелісою чи лавандою).

Таким чином, антистресове меню розглядається як один із доступних і водночас результативних способів зміцнення психологічної стійкості освітян у воєнний період. Його впровадження сприяє не лише підвищенню індивідуальної стресостійкості, а й покращенню якості професійної взаємодії, формуванню позитивного емоційного клімату в педагогічному колективі та збереженню гуманістичних засад освітнього процесу.

Ранкова гідратація. Після нічного сну організм часто перебуває у легкому стані дегідратації; питна вода швидко відновлює плазмовий об'єм, допомагає терморегуляції, підтримує кровообіг і перистальтику шлунково-кишкового тракту; відновлена гідратація позитивно впливає на увагу, швидкість реакцій і метаболічні процеси. Тепла вода може додатково сприяти релаксації гладкої мускулатури шлунку / кишківника (фізіологічно), проте перевага «тепла» над «кімнатної температури» має обмежені прямі рандомізовані докази. Наявні огляди та проспективні дослідження щодо зв'язку статусу гідратації з когнітивною функцією і соматичним самопочуттям [14]. Тому 200-350 мл негазованої води відразу після підйому забезпечить швидке покращення бадьорості, полегшення пробудження ШКТ і підтримка когнітивної концентрації на ранкових уроках.

Щоденна ходьба. Ходьба як аеробне навантаження чинить багаторівневий вплив: серцево-судинна система (поліпшення ендотеліальної функції, зниження ризику артеріальної гіпертензії тощо); метаболічна система (підвищення інсуліночутливості, контроль маси тіла); резистентність (зниження хронічних запальних маркерів при регулярній активності); мозок (підвищення факторів нейропластичності, покращення пам'яті, настрою та стійкості до когнітивної втоми).

Численні дослідження показують, що 500-1000 кроків в день пов'язані з нижчою смертністю й меншим ризиком серцево-судинних захворювань, ураження скелетних м'язів, метаболічні захворювання та захворювання дихальних шляхів; значущі зниження ризику починаються вже при кількох тисячах кроків на добу і продовжують зростати до діапазону 8-10 тис. [15]. Таким чином, 7-10 тис. кроків на добу – реалістична та ефективна метрика для зниження ризиків захворювань і поліпшення настрою; навіть поступове збільшення на 1000 кроків дає вигоду.

Рутинні ранкові ритуали та формування звичок. Ритуал або рутина зменшує когнітивне навантаження, слугує контекстним тригером для корисних дій і поступово переводить їх у автоматизм, що підвищує стабільність поведінки і енергію для важливих професійних завдань. Ритуал також стабілізує циркадний ритм, якщо містить елементи світла/руху. Концептуальні й емпіричні огляди по рутинам або ритуалам і втручанням з формування звичок показують: повторення у сталому контексті підвищує ймовірність довготривалого виконання поведінки. «Наслідки дотримання розпорядку дня для покращення поведінки, пов'язаної зі здоров'ям, полягають у підвищенні добробуту як на індивідуальному, так і на екологічному рівнях» [16]. Рекомендується скласти простий ранковий ланцюжок (підйом → склянка води → 5 хв. руху → природне світло → план на три головні задачі). Такий ритуал допоможе знизити прокрастинацію, емоційну втомленість, підвищить продуктивність.

Сон і вечірні ритуали. Стабільний ритм «відбою – підйому», уникнення екранів перед сном

підтримують циркадну секрецію мелатоніну і архітектуру сну (глибокий сон сприяє відновленню метаболічних, імунних і когнітивних процесів). Сон впливає на регуляцію стресових гормонів (кортизолу), пам'ять і емоційну регуляцію. Рекомендації ВООЗ та емпіричні дослідження свідчать, що покращення гігієни сну пов'язане з кращим емоційним станом і продуктивністю; у кризовому контексті порушення сну є одним із основних факторів зростання тривоги і зниження працездатності. «Гігієна сну – це набір практик і процедур, які допомагають вам краще спати» [17]. Порада: встановити сталі часи відбою та підйому, уникати екранів 30-60 хв. перед сном; в разі, якщо проблема залишається, звернутися до спеціаліста.

Психосоціальне / соціально-ментальне здоров'я

Техніки саморегуляції. Проблема сучасної людини полягає в тому числі і в бажанні встигнути все в супереч своєму здоров'ю і здоровому глузду. Розуміння того, що швидкий темп життя без уваги на переваження є нормою і одним із щаблів для досягнення мети, є хибним. Проте існує рецепт розумного підходу до організації та впорядкування свого життя, встигнути все і при цьому не завдаючи шкоди власному здоров'ю. Підхід розумного планування розкриває Лора Вандеркам, відома американська блогерка, авторка шістьох книг, Ted - спікерка, журналістка відомих видань. У своїй книзі «Я знаю, як їй все вдається. Тайм-менеджмент успішних жінок» авторка надає шість порад, які допоможуть досягти успіху: тижневе планування або «168 годин аби встигнути все»; починати планувати у п'ятницю; гнучкість замість перфекціонізму; якість понад кількість; малі кроки – великі зміни, тощо. Можна по-різному сприймати поради авторів різних видань, проте тайм-менеджмент – це не жорсткий розклад, а мистецтво робити простір для найважливішого, поєднувати роботу й особисте життя, один з інструментів для досягнення успіху [18].

Стратегії резильєнтності. Проблема індивідуальної стійкості набуває особливої актуальності в умовах війни, коли збереження фізичного та психічного здоров'я стає критично важливим. За даними дослідження за багатовимірною моделлю «BasicPh» (Мулі Лахада, що охоплює шість каналів подолання стресу: переконання, афект, соціабельність, уява, пізнання та фізіологія), О. Баніт та О. Мерзлякова визначають ключові стратегії резильєнтності українських вчителів. Найефективнішими способами подолання стресу є когнітивні установки, що включають аналіз інформації, критичне мислення та стратегічне планування. Зазначено, що вчителі активно покладаються на власний світогляд як фактор стійкості. Проте емоційні та творчі стратегії використовуються менш активно. Соціальні ресурси, зокрема підтримка громади, мають найменший вплив і потребують додаткового розвитку. Важливо зазначити, що кожен має обирати для себе ту стратегію резильєнтності, яка найбільше відповідає його особистим потребам, ресурсам та способу реагування

на стресові ситуації. Індивідуальний підхід дозволяє ефективніше підтримувати психічне та фізичне здоров'я в умовах високої напруги [19].

Психологічні практики. Короткі позитивні практики (щоденник вдячності, фіксація трьох позитивних подій) змінюють фокус уваги на позитивні стимули, знижують румінацію і корелюють з підвищеною стійкістю до стресу та поліпшеним настроєм. Розбиття дня планом «Три головні задачі» зменшує рівень тривожності. Емпіричні дослідження і мета-аналізи психологічних інтервенцій показують малу, але стабільну користь від таких практик для настрою й суб'єктивного благополуччя; поєднання з рутинною підвищує адгезію. «Наслідки дотримання розпорядку дня для покращення поведінки, пов'язаної зі здоров'ям, полягають у підвищенні добробуту як на індивідуальному, так і на екологічному рівнях» [20]. Лише 2-5 хв. щовечора на «журнал вдячності» і три цілі на завтра – така рекомендується проста практика з доведеним ефектом на психічне самопочуття.

Адаптивне здоров'я

Адаптивне здоров'я можна визначити як здатність людини гнучко реагувати на зміни та підтримувати фізичне, психічне й соціальне благополуччя навіть за умов різких трансформацій (стрес, кризи, нові виклики).

На відміну від стійкості, що передбачає здатність витримати удар і повернутися до початкового стану, адаптивність акцентує готовність змінюватися, трансформувати дії та знаходити нові ресурси для збереження внутрішнього балансу. Вона включає прийняття змін, наявність альтернативних планів і розвиток гнучкого мислення.

Приклади проявів адаптивного здоров'я: у педагогічній діяльності (урок не йде за планом, учитель змінює завдання або інтегрує інші активності); у професійному розвитку (опанування нових цифрових інструментів та інтерактивних форматів); в особистому житті (прийняття викликів без втрати внутрішньої рівноваги).

Важливими складовими адаптивного здоров'я є підтримка емоційного балансу (дихальні практики, техніки управління стресом), активний спосіб життя (зокрема адаптивні види спорту), готовність до постійного навчання та оновлення власних ресурсів.

На індивідуальному рівні прояви адаптивності тісно пов'язані з використанням різноманітних копінг-стратегій. Саме вони допомагають людині мобілізувати ресурси та зберігати ментальне здоров'я під час тривалих кризових ситуацій.

Прикладом є результати дослідження «Адаптивні копінг-стратегії українців під час війни», яке засвідчило, що найбільш ефективними респонденти вважають прогулянки, хобі, слухання музики, піклування про інших та споглядання природи. Важливе місце посідають також приємна їжа, перегляд фільмів і заняття, пов'язані з особистісним зростанням. Отримані дані свідчать про достатню поінформованість населення щодо спо-

собів збереження ментального здоров'я, однак акцент на фізичній активності як засобі подолання стресу потребує посилення [21].

Дихальні практики. Дихальні практики розглядаються як ефективний інструмент саморегуляції психофізіологічного стану педагога. Їх застосування сприяє зниженню рівня стресу, нормалізації серцевого ритму та покращенню концентрації уваги. Встановлено, що усвідомлене дихання (зокрема, діафрагмальне або ритмічне) активізує парасимпатичну нервову систему, забезпечуючи стан внутрішньої рівноваги. Доцільним є регулярне використання коротких дихальних пауз упродовж робочого дня для підтримання емоційної стабільності.

Фізична активність. Фізична активність є важливою складовою адаптивного здоров'я, оскільки сприяє підвищенню витривалості, поліпшенню сну та загальному відновленню організму після стресових впливів. Результати наукових досліджень підтверджують позитивний вплив помірних фізичних навантажень на зниження рівня тривожності й депресивних проявів. Для педагогів у воєнних умовах рекомендовані короткі комплекси вправ, ходьба, розтяжка, йога або гімнастика, які не потребують спеціального обладнання. Систематичність виконання фізичних практик визначає їхній стабілізуючий ефект на психоемоційний стан.

Емоційний щоденник. Ведення емоційного щоденника розглядається як метод підвищення рівня емоційної усвідомленості та розвитку навичок саморефлексії. Регулярна фіксація емоційних реакцій, думок і станів дає змогу педагогу виявляти тригери стресу та формувати стратегії ефективного реагування. Наукові спостереження свідчать, що такий підхід сприяє зниженню емоційного виснаження й підвищенню загальної стресостійкості. Використання емоційного щоденника може стати складовою психогігієнічної культури педагогічного працівника.

Переформулювання ситуації. Переформулювання (когнітивне переосмислення) виступає важливим компонентом адаптивного мислення, що дозволяє знижувати інтенсивність негативних емоцій і відновлювати внутрішні ресурси. Цей процес полягає у свідомій зміні інтерпретації подій з метою пошуку конструктивних смислів і можливостей. Доведено, що здатність до когнітивного переформулювання корелює з високим рівнем психологічної гнучкості та стресостійкості. Для педагогів така навичка є запорукою збереження професійної мотивації та оптимістичного світогляду навіть у кризових умовах.

Адаптивне здоров'я педагога доцільно розглядати як інтегративну характеристику, що відображає здатність особистості ефективно реагувати на стресові чинники, зберігаючи професійну працездатність і внутрішню рівновагу. У структурі цієї складової поєднуються фізіологічні, емоційно-вольові та когнітивні механізми саморегуляції, які забезпечують гнучке пристосування до змін середо-

вища. Використання дихальних технік, фізичної активності, ведення емоційного щоденника та навичок переформулювання ситуації сприяє формуванню цілісної системи підтримки психофізичного балансу педагога. Таким чином, адаптивне здоров'я виступає ключовим ресурсом педагогічної стійкості, професійного довголіття та збереження гуманістичних цінностей освітнього процесу в умовах сучасних викликів.

Колективне / спільнотне здоров'я

Колективне / спільнотне здоров'я – це колективна відповідальність за здоров'я кожного. В цьому аспекті йдеться про імунізацію й формування культури здоров'я починаючи з раннього дитинства, про запобігання епідеміям та факторам ризику тощо. Тому експерти Центру громадського здоров'я діляться ключовими рекомендаціями, як запобігти хворобам і покращити якість життя суспільства: перевірте свій вакцинальний статус, надолужте пропущені щеплення; здоровий спосіб життя – основа міцного здоров'я; профілактичні огляди у лікаря мають стати звичкою; культура турботи про здоров'я має починатися з дитинства; запобігання епідеміям – спільна відповідальність; тільки лікар призначає антибіотики; психічне здоров'я – частина загального добробуту; громадське здоров'я – спільна справа [22].

Підтримка у професійній діяльності. Сучасні виклики, пов'язані з війною поставили перед педагогами нові завдання. Освітняни змушені працювати в умовах високого рівня стресу, інформаційного перевантаження та емоційного виснаження. Згідно з опитуваннями, проведеними в Україні після початку повномасштабного вторгнення, значна частина вчителів відчувають симптоми тривожності, зниження мотивації, порушення концентрації та прояви емоційної нестабільності. У цих обставинах питання професійної підтримки набуває особливої актуальності, оскільки без належної уваги до фізичного та психічного здоров'я неможливе якісне виконання педагогічної діяльності.

З наукової точки зору, поняття «підтримка у професійній діяльності» розглядається як система цілеспрямованих дій, спрямованих на збереження, розвиток і підвищення ефективності професійного функціонування фахівця шляхом створення умов психологічного комфорту, емоційної стабільності, професійного зростання та самореалізації. Сучасні науковці Л. Карамушка, Т. Титаренко розглядали підтримку як психологічний ресурс стабілізації професійного «Я», який сприяє зниженню емоційного виснаження, профілактиці вигорання і зміцненню резильєнтності [23].

У структурі цього процесу виділяють кілька взаємопов'язаних компонентів, які формують цілісну систему професійної підтримки педагога. Зокрема:

– емоційна підтримка становить базис професійного благополуччя педагога. Вона передбачає створення безпечного психологічного простору, у якому педагог може відчути розуміння, прийняття, співпереживання та довіру з боку колег і керівництва. Цей компонент спрямований на

стабілізацію емоційного стану, зниження рівня тривожності, формування позитивного емоційного фону професійної діяльності;

– інформаційна підтримка охоплює процеси передачі педагогові актуальних знань, методичних рекомендацій, психологічних консультацій та навчальних ресурсів, необхідних для вирішення професійних завдань. Цей компонент сприяє підвищенню рівня професійної компетентності й впевненості педагога у власних силах, розширює його когнітивний ресурс;

– інструментальна підтримка передбачає створення організаційних, матеріально-технічних і ресурсних умов для ефективного виконання професійних функцій. Вона включає доступ до сучасних освітніх технологій, методичних матеріалів, технічного обладнання, а також надання організаційної допомоги в реалізації педагогічних ініціатив;

– оцінювально-мотиваційна підтримка. Цей компонент передбачає систему заходів, спрямованих на підкріплення внутрішньої мотивації педагога, розвиток позитивної самооцінки та почуття професійної значущості. Він реалізується через надання зворотного зв'язку, визнання досягнень, створення умов для професійного зростання, участь у програмах.

Комунікація з колегами, учнями, батьками. Ефективна комунікація в освітньому середовищі виступає одним із ключових чинників професійної підтримки педагога. Система міжособистісних відносин, що формується між учителями, адміністрацією, учнями та батьками, створює основу для психологічної безпеки, взаєморозуміння та педагогічної співпраці.

Комунікація з колегами. Взаємодія в педагогічному колективі виконує функцію соціальної підтримки, сприяючи емоційній стабільності, профілактиці професійного вигорання та розвитку рефлексивної культури педагога.

Обмін досвідом, колегіальне обговорення труднощів, участь у педагогічних майстернях і супервізійних групах дозволяють учителям відчувати належність до професійної спільноти, що значно знижує ризик емоційного виснаження [240].

Комунікація з учнями. Комунікативна взаємодія між учителем і учнями є основою педагогічного процесу та водночас одним із головних джерел професійного сенсу діяльності педагога. Ефективна комунікація з учнями передбачає емпатійне слухання, толерантність, відкритість до діалогу й створення простору довіри. Як зазначає Л. Маслоу саме гуманістичний тип педагогічної комунікації сприяє розвитку в учнів емоційного інтелекту, саморегуляції та соціальної відповідальності, а також знижує конфліктність у навчальному процесі. Для педагога така взаємодія виконує рефлексивно-підкріплювальну функцію – він отримує емоційний відгук і усвідомлення значущості власної діяльності [25].

Комунікація з батьками. Взаємодія педагога з батьками є ще одним вагомим елементом системи

професійної підтримки. Її сутність полягає у формуванні партнерських відносин, спільної відповідальності за розвиток дитини та взаєморозуміння між усіма суб'єктами освітнього процесу. Підтримувальна комунікація з батьками сприяє підвищенню ефективності педагогічного впливу, створенню єдиного виховного простору, а також зниженню конфліктності в трикутнику «учитель - учень - родина».

За результатами дослідження Resilient School Ecosystems in Crisis Contexts у кризових умовах (зокрема під час воєнного стану) саме педагог стає посередником між школою, родиною та дитиною, виконуючи функцію комунікативного медіатора [26].

Такий підхід забезпечує емоційну стабільність як учнів, так і педагогів, сприяючи формуванню культури взаємопідтримки.

Комунікативна взаємодія у професійному середовищі педагога виконує не лише підтримувальну, а й розвивальну функцію. Вона створює умови для формування навичок саморефлексії, командного мислення, здатності до ефективного вирішення конфліктів. Підтримувальна комунікація підсилює професійну ідентичність, формує почуття належності до спільноти освітян, що є базовою умовою стійкості та професійного довголіття.

Отже, комунікація в системі «колеги → учні → батьки» є ключовим інструментом професійної підтримки педагога. Вона забезпечує психологічну безпеку, розвиток резильєнтності, професійної рефлексії та самореалізації. Комунікативна культура стає важливою складовою педагогічної майстерності, що визначає як ефективність навчального процесу, так і якість освітнього середовища загалом.

Супервізія як чинник колективного / спільнотного здоров'я педагогів розглядається у сучасній педагогічній науці як ефективний механізм професійної підтримки та профілактики емоційного вигорання. Вона сприяє створенню безпечного простору для рефлексії, обміну досвідом і конструктивного осмислення професійних труднощів. Наукові дослідження доводять, що участь у супервізійних зустрічах сприяє розвитку навичок емоційної саморегуляції, підвищенню рівня професійної компетентності та формуванню почуття спільноти в колективі [27]. У контексті воєнних і кризових умов супервізія виконує функцію психологічного «буфера», що запобігає накопиченню стресу та сприяє збереженню психоемоційної стійкості педагогів.

У структурі колективного / спільнотного здоров'я педагогів супервізія набуває значення інструменту професійної солідарності та взаємопідтримки. Її впровадження формує культуру відкритого діалогу, довіри й колегіальної взаємодії, що знижує рівень ізоляваності та емоційного виснаження освітян. Завдяки системній супервізійній роботі педагогічні колективи підвищують свою адаптивність, здатність до колективного вирішення проблем і створення позитивного психосоціального клімату. Таким чином, супервізія виступає не лише засобом професійного розвитку,

а й важливим чинником зміцнення спільного здоров'я освітнього середовища [28].

Інформаційне здоров'я

Інформаційне здоров'я є важливою складовою сучасного життя, що особливо чітко проявляється в умовах кризових подій, зокрема повномасштабної війни в Україні. Засоби масової інформації виконують подвійну функцію: з одного боку, забезпечують доступ до актуальної інформації, формують відчуття соціальної підтримки та єдності, надають доступ до освітніх і культурних можливостей, з іншого – можуть поширювати травматичний контент, що провокує тривогу, дистрес і зниження психологічної стійкості. Дослідження свідчать, що вплив медіа залежить від характеру контенту та способу його використання: новини здатні підсилити стрес, тоді як розважальний і художній контент може сприяти відновленню психоемоційного стану. Важливу роль відіграє й особистісне сприйняття медіа: позитивно оцінюваний контент підтримує адаптацію, натомість сенсаційні повідомлення її ускладнюють [29].

За даними дослідження «Медіаспоживання українців: третій рік повномасштабної війни», більшість громадян щоденно відстежують новини, зокрема інформацію про тривоги, обстріли та ситуацію на фронті, що стало рутинною практикою. Попри це, рівень довіри до медіа знизився, що вказує на втомленість і критичне ставлення до інформаційного середовища [30].

Розвиток практики інформаційної гігієни. У кризові часи медіа можуть виступати інструментом резильєнтності, за умови якщо їхній контент є достовірним, конструктивним і підтримуючим. Збереження інформаційного здоров'я потребує розвитку практик інформаційної гігієни. До них належать критичний відбір джерел, орієнтація на перевірені ресурси, уникнення сенсаційних новин. Важливим є обмеження часу, відведеного на новинний контент, а також балансування його з культурними, освітніми та розважальними матеріалами. Практики свідомого відключення від гаджетів і соціальних мереж допомагають відновити психоемоційний стан. Усвідомлене використання медіа з урахуванням власних інформаційних та емоційних потреб сприяє стійкості до інформаційних викликів [31].

Сенсове / екзистенційне здоров'я

Поняття «сенсове здоров'я» (іноді кажуть «смысловое здоров'я») – це відносно новий термін у психології та педагогіці, який пов'язаний із наявністю в людини життєвих смислів, цінностей і цілей, що забезпечують її внутрішню гармонію, мотивацію та психологічну стійкість. В структурі сенсового здоров'я дослідники виділяють декілька компонентів: ціннісно-смысловий (система життєвих орієнтирів, цінностей, віри, моральних принципів); мотиваційний (прагнення до розвитку, реалізації своїх можливостей, пошук призначення);

емоційно-вольовий (уміння зберігати емоційну рівновагу, долати труднощі); рефлексивний (здатність осмислювати свої вчинки, досвід, помилки, досягнення). Щодо значення сенсового здоров'я, то перш за все це підтримка психологічного благополуччя; зміцнення стресостійкості; допомога уникнути емоційного вигорання, а також є основою для особистісного розвитку й щасливого життя.

Пошук сенсу у професійній діяльності. Сенс у професії можна розуміти як зв'язок між «Я» і світом, між дією і цінностями, що надає педагогічній діяльності глибшого виміру. Учитель постає посередником між культурою, цінностями і новим поколінням, а його робота набуває характеру духовного служіння. У педагогічному контексті це зустріч із Іншим, у якій і сам педагог стає більш людським. Педагогічний вимір показує, що сенс діяльності вчителя полягає не лише у передаванні знань, а й у супроводі дитини в її становленні.

Професійний сенс формується через три основні вектори: ціннісний (допомогти дитині побачити у собі потенціал); діяльнісний (створити атмосферу довіри й радості пізнання); трансцендентний (віра у виховання громадян, здатних чинити добро).

Здатність бачити у кожній дитині можливість змінити світ і у собі, силу допомогти цій можливості розкритися – перетворює педагогічну працю на життєве покликання. Сенс професійної діяльності педагога полягає в усвідомленні власної ролі, рефлексії над досвідом та розвитку внутрішніх ресурсів, що дозволяє знаходити мотивацію, задоволення та значущість у роботі з учнями.

Добро як форма психологічного захисту. Повномасштабна війна змістила наші відчуття в бік ненависті. Це природне відчуття. Воно допомагає людям мобілізувати свої сили та боротися за свободу доступними кожному засобами. І все ж, навіть в ці складні часи, доброта є тим почуттям, яке дає можливість не втрачати людяність і зберегти психічне здоров'я.

Зарубіжні вчені провели дослідження щодо впливу доброти на стан благополуччя людини. Акти доброти були ефективними для зменшення дистресу та підвищення задоволеності життям [32]. У цьому дослідженні було продемонстровано, що прояви доброти сприяють соціальним зв'язкам, конструктивним взаємодіям, які є ключовим показником як благополуччя, так і відновлення після тривожних і депресивних розладів. Нарешті, це дослідження надає деякі докази механізму змін для актів доброти. Йдеться про суспільне самозаглиблення. «Суспільне самозаглиблення – це здатність кожної особистості розуміти власні емоції, цінності, думки, свої сильні та слабкі сторони і головне, вплив цих аспектів на власну поведінку і поведінку оточуючих» [32].

Пропонується таблиця практик для педагогів, які працюють у кризових умовах (табл. 4).

Добро як форма психологічного захисту педагога: таблиця практик

Назва практики	Мета	Зміст / як реалізувати
1. «Щоденник добрих вчинків»	Формувати звичку помічати добро як зовнішнє, так і власне.	Щодня записувати хоча б один добрий учинок (свій або інших). Аналіз: що я відчув(ла), коли зробив(ла) добро; як це змінило мій стан
2. «Ланцюжок доброти»	Розвивати відчуття спільності та взаємопідтримки.	Колеги створюють «ланцюжок»: кожен пише добрі слова або комплімент колезі, передає далі. Поступово формується «ланцюг підтримки»
3. «Добро на уроці»	Інтегрувати гуманістичні цінності у педагогічну практику.	На уроках створюються «моменти добра»: слова підтримки, вдячності, спільні волонтерські ініціативи учнів. Обговорення, як добро змінює середовище.
4. «Лист підтримки»	Активізувати емпатію та емоційну теплоту.	Написати лист людині, яка зараз потребує підтримки (учень, колега, військовий, переселенець). Мета – дати сенс через турботу.
5. «Маленькі дива своїми руками»	Відновити відчуття дієвості та радості творення добра.	Створення невеликих виробів, листівок, обертів для дітей, колег або військових. Процес сам по собі терапевтичний.
6. «Теплі слова дня»	Підтримати позитивну комунікацію в колективі.	На дошці або в чаті школи щодня хтось публікує коротке послання-доброту: цитату, побажання, жарт, подяку.
7. «Добро як енергія руху» (візуальна медитація)	Зменшити втому, відновити внутрішній баланс через уяву.	Візуалізація: «Уяви світло добра в собі, як воно поширюється на інших». Потім коротке обговорення або малюнок.
8. «Коло вдячності»	Зміцнити довіру і взаємну підтримку у колективі.	У групі кожен висловлює подяку колезі за конкретну дію або рису. Правило: без оцінки, лише щирість.
9. «Добрий слід у просторі»	Формувати відчуття приналежності до спільної місії.	Разом із дітьми або колегами оформити «дерево добра» чи «стіну підтримки» → залишити сліди добрих справ, побажань, історій.
10. «Ритуал доброго ранку»	Починати день з емоційного налаштування на позитив і доброту.	Перед початком роботи – коротка вправа: обмін усмішками, побажаннями, короткою медитацією.

Творча діяльність. Різні автори до розуміння поняття «творчість» включали такі аспекти: це створення нового, оригінального продукту (матеріального чи духовного); спосіб самовираження, самореалізації та пошуку сенсу життя; акт виходу

за межі буденності, відповідь на кризу через дію; процес внутрішнього відновлення через символічне самовираження.

Наводимо декілька практик творчої діяльності для педагогів у кризових умовах (табл. 5).

Практики творчої діяльності для педагогів у кризових умовах

Назва практики	Мета	Зміст / як реалізувати
1. «Творчий щоденник сенсів»	Розвивати здатність до рефлексії, усвідомлення власних цінностей, знаходження сенсу в повсякденних подіях.	Вести щоденник, де щодня записувати 1–2 події, що принесли радість/сенс; супроводжувати замальовками, колажами або цитатами.
2. «Мій день у кольорі» (арт-терапевтична вправа)	Зняти емоційну напругу, відновити контакт із внутрішнім станом.	На аркуші паперу педагог зображує свій день кольорами (плями, лінії). Потім коротко описує: «Що мені сказали ці кольори»
3. «Педагогічна казка»	Пережити складні професійні ситуації через символічний сюжет.	Створити коротку казку про «вчителя в країні світла/тіні». Обговорити мораль, сенси, метафори.
4. «Креативна пауза»	Розвивати звичку до мікровідновлення через творчість.	5–10 хв на день: скласти міні-вірш, зробити фото, придумати афоризм, створити міні-колаж.
5. «Театр однієї історії»	Підтримати командну взаємодію, емпатію, спільне переживання.	У малих групах педагоги розігрують життєву ситуацію (наприклад, «урок під час тривоги»), потім обговорюють емоції й ресурси.
6. «Лист вдячності самому собі»	Підвищити самоцінність, зменшити вигорання.	Написати лист самому собі як колезі: за що я вдячний собі, які якості допомагають вистояти.
7. «Мандрівка до мого джерела» (візуалізація)	Відновити контакт із внутрішнім «Я», ресурсами, сенсом покликання.	Ведучий проводить уявну медитацію: знайти «джерело сили» (образ природи, людини, місця). Потім намалювати або описати його.
8. «Креативна педагогічна лабораторія»	Стимулювати професійну креативність і взаємопідтримку.	Регулярні зустрічі, де педагоги діляться авторськими ідеями, нестандартними рішеннями, освітніми лайфхаками.
9. «Колаж “Моє стійке Я”»	Візуалізувати власні ресурси, досягнення, сенси.	Використати журнали, фото, символи для створення колажу, який уособлює особисту стійкість.
10. «Тиша і звук»	Збалансувати внутрішній стан через музичну імпровізацію.	За допомогою простих інструментів (дзвіночки, барабан, голос) створюється «звук моменту». Потім коротко обговорення: що відчув, коли звучав світ.

Таким чином, творчість постає не лише як форма самовираження, а як механізм смислотворення, який дозволяє педагогу віднайти внутрішні орієнтири, трансформувати емоційні переживання у ціннісні смисли, повернути контроль над життям через творення нового. Вона сприяє внутрішньому зціленню, знижує відчуття безсилля, активізує здатність до рефлексії та оновлення.

Добро, у свою чергу, виконує функцію психологічного самозахисту, допомагаючи педагогу долати напруження, тривогу й емоційне виснаження через акти турботи, підтримки та співчуття. Практики добра формують відчуття спільності, зменшують ізоляцію, підсилюють віру у власну значущість і людяність світу.

Синергія цих двох складових створює простір для внутрішньої гармонії, самопідтримки та професійного зростання педагога. Такий підхід дає змогу розглядати «Навігатор здоров'я педагога» як

цілісну систему духовно-психологічної саморегуляції, у центрі якої – людина, що зберігає гідність, доброту й натхнення навіть у найскладніші часи.

Висновки

Проведене дослідження засвідчило, що в сучасних кризових умовах проблема збереження психологічного здоров'я педагогів набуває стратегічного значення для системи освіти й суспільства загалом. Аналіз теоретичних джерел і практичних ініціатив дозволив визначити необхідність створення цілісної моделі, яка б інтегрувала знання про здоров'я, навички саморегуляції та ресурси професійної підтримки. Така модель утілена у концепті «навігатора здоров'я педагога», який виступає метафоричним і водночас практичним інструментом орієнтації в умовах невизначеності, високих емоційних і фізичних навантажень.

У межах дослідження структуровано шість ключових орієнтирів навігатора здоров'я.

1) Фізіологічно-біологічне (соматичне) здоров'я охоплює практики мікроруху, антистресового

харчування, гігієни сну та ранкової гідратації, спрямовані на підтримку енергетичного балансу й профілактику виснаження.

2) Психосоціальне (соціально-ментальне) здоров'я пов'язане із застосуванням технік саморегуляції, журналів вдячності, тайм-менеджменту, що сприяють формуванню емоційної стабільності й позитивного мислення.

3) Адаптивне здоров'я визначено як здатність педагога до гнучкого реагування на зміни, освоєння нових стратегій і підтримки внутрішньої рівноваги через дихальні практики, фізичну активність та ведення емоційного щоденника.

4) Колективне (спільнотне) здоров'я базується на культурі взаємопідтримки в освітньому середовищі, розвитку супервійзійних практик, ефективній комунікації з колегами, учнями й батьками.

5) Інформаційне здоров'я передбачає розвиток інформаційної гігієни, критичне ставлення до медіаконтенту, усвідомлене використання цифрових ресурсів.

6) Сенсове (екзистенційне) здоров'я відображає пошук професійного й життєвого сенсу, розвиток духовності, здатність до добродійності як форми психологічного захисту.

Запропонована структура навігатора ґрунтується на принципах системності, гуманістичності та практичної спрямованості. Її використання сприяє підвищенню професійної стійкості, формуванню навичок саморефлексії, розвитку культури турботи про себе й оточення.

Практичне значення дослідження полягає у створенні методичного інструментарію для впровадження здоров'язберезувальних практик у процес післядипломної педагогічної освіти, підвищення кваліфікації педагогів та супервійзійних програм підтримки.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: розроблення адаптованої моделі «навігатора здоров'я» для учнівської молоді; вивчення ефективності інтеграції здоров'язберезувальних практик у шкільні освітні програми; визначення критеріїв оцінювання впливу зазначених практик на професійне благополуччя педагогів.

Список літератури

Hozak Svitlana Viktorivna, Yelizarova Olena Tarasivna, Stankevych Tetiana Valeriivna, Lynchak Oksana Vasylivna, Lebedynets Natalia Vitaliivna, Parats Alla Mykolaivna, Rudnytska Olga Petrivna. The effectiveness and challenges of implementing psychological tools in the educational process during wartime. *Public Health Journal*, № 2 (2024), 4-12. DOI <https://doi.org/10.32782/pub.health.2024.2.1>

Tsybuliak N, Kolomiets U, Lopatina H, Popova A, Suchikova Y. *Anxiety among Ukrainian academic staff during wartime*. *Sci Rep*. 2024 Nov 7;14(1):27152. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-78052-8>

Powell T, Portnytska N, Tychyna I, Savychenko O, Makarenko O, Shyriaieva T, Cherniavska K, Muller J, Carney R. A virtual intervention to support educator well-being and students' mental health in conflict-affected Ukraine: A non-randomized controlled trial.

Glob Ment Health (Camb). 2025 Jun 5;12:e59. <https://doi.org/10.1017/gmh.2025.10014>

Iryna Nadyukova, Anne Christiane Frenzel. Ukrainian teachers' stress and coping during the war: Results from a mixed methods study Author links open overlay panel. *Teaching and Teacher Education*. Volume 157, April 2025, <https://doi.org/10.1016/j.tate.2025.104941>

Костікова, І., Голубнича, Л., Ситникова, Ю., Цокіна, Т., Сорока, Н. та Тарасова, С. (2023). Психологічний стан викладачів університетів під час стресу онлайн-освіти після пандемії у воєнний час в Україні. *Міжнародний журнал нових технологій у навчанні (iJET)*, 18 (13), с. 152–162. <https://doi.org/10.3991/ijet.v18i13.39825>

Mykhailo Frolov, Victoriia Petruk, Kateryna Shkarlatiuk, Iryna Berezna, Volodymyr Terpeliuk. Socio-Mental Health Support of Military and Civilians During War Time: Psychosocial Factors. *American Journal of Psychiatric Rehabilitation*, Vol. 28 № 1 (2025): 476-484. <https://doi.org/10.69980/ajpr.v28i1.125>

Цуркан-Сайфуліна Ю. Особливості надання первинної психологічної допомоги під час війни. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*, Т. 13, № 2, 2025: 96-108. [https://doi.org/10.31548/hspedagog13\(1\).2022.96-108](https://doi.org/10.31548/hspedagog13(1).2022.96-108)

Дзержинська Н, Гиндич А. Дослідження психічного здоров'я студентів, які постраждали від війни: коморбідність, якість життя та ефективні терапевтичні підходи. *PMGP [Internet]*. 2025 Mar. 10 [cited 2025 Sep. 28];10(1). Available from: <https://e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/596> ; <https://doi.org/10.26766/pmgp.v10i1.596>

Svitlana Boyko. Improving the Psychological Well-being of the Population During Prolonged War. National Institute for Strategic Studies. URL: https://niss.gov.ua/en/doslidzhennya/socialna-politika/imprpving-psychological-well-being-population-during-prolonged-war?utm_source=chatgpt.com

Карленко, Н. В. (2023). Духовне здоров'я як складова самоактуалізації особистості. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія*, (1), 50–58. <https://doi.org/10.54929/pmtp-2023-1-03-02>

Grygoriy P. Griban, Natalia A. Lyakhova, Romana R. Sirenko, Nataliia O. Terentieva, Oksana M. Sahach, Svitlana V. Salnykova, Oksana P. Kanishcheva. State of students' health and physical fitness under the restrictions of martial law. *acta balneologica*, volume LXVI, issue 5, september-october 2024: 324-329. <http://doi.org/10.36740/ABAL202405105>

Росол М., Запорожська О., Котикович Ю., Гриб Н., Руда Т. (2024) ЗВІТ за результатами телефонного опитування дорослого населення України щодо факторів ризику неінфекційних захворювань. URL: [https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user92/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20\(4\)%20%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf](https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user92/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20(4)%20%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf)

8 tips for healthy eating.
URL: <https://www.nhs.uk/live-well/eat-well/how-to-eat-a-balanced-diet/eight-tips-for-healthy-eating/>

Nishi SK, Babio N, Paz-Graniel I, Serra-Majem L, Vioque J, Fitó M, Corella D, Pintó X, Bueno-Cavanillas A, Tur JA, Diez-Ricote L, Martínez JA, Gómez-Martínez C, González-Botella A, Castañer O, Alvarez-Sala A, Montesdeoca-Mendoza C, Fanlo-Maresma M, Cano-Ibáñez N, Bouzas C, Daimiel L, Zulet MÁ, Sievenpiper JL, Rodriguez KL, Vázquez-Ruiz Z, Salas-Salvadó J. Water intake, hydration status and 2-year changes in cognitive performance: a prospective cohort study. *BMC Med.* 2023 Mar 8;21(1):82. <https://doi.org/10.1186/s12916-023-02771-4>

Xu C, Jia J, Zhao B, Yuan M, Luo N, Zhang F, Wang H. Objectively measured daily steps and health outcomes: an umbrella review of the systematic review and meta-analysis of observational studies. *BMJ Open.* 2024 Oct 9;14(10). <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2024-088524>

Ruggeri SY, Emerson A, Russell CL. A concept analysis of routines for improving health behaviors. *Int J Nurs Sci.* 2023 Jun 19;10(3):277-287. <https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2023.06.004>

Jessica Solodar. Sleep hygiene: Simple practices for better rest.
URL: <https://www.health.harvard.edu/staying-healthy/sleep-hygiene-simple-practices-for-better-rest>

Вандеркам Лора. Я знаю, як їй все вдається. Тайм-менеджмент успішних жінок.
URL: <https://loveread.ec/biography-author.php?author=Lora-Vanderkam>

Баніт, О., & Мерзлякова, О. (2023). Виявлення стратегій резильєнтності вчителів України в умовах війни. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*, 1(1), 4-23. URL: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.1.01>

Ruggeri SY, Emerson A, Russell CL. A concept analysis of routines for improving health behaviors. *Int J Nurs Sci.* 2023 Jun 19;10(3):277-287. <https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2023.06.004>

Гозак, С., Єлізарова, О., Станкевич, Т., та Пирац, А. (2024). Ефективність впровадження психологічних інструментів у школах для підтримки психічного здоров'я учнів у військовий час. *Медична наука України (МДУ)*, 20 (4), 79-88. <https://doi.org/10.32345/2664-4738.4.2024.09>

Європейський тиждень громадського здоров'я. Культура здоров'я – наша спільна справа.
URL: <https://www.phc.org.ua/news/evropeyskiy-tizhden-gromadskogo-zdorovya-kultura-zdorovya-nasha-spilna-sprava>

Карамушка Л.М. Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни : Навч.-методичний посібник. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 125 с.

Гриньова О. Професійна резильєнтність педагога: психологічні механізми підтримки в освітньому колективі. *Педагогічна психологія.* 2023. № 2(45). С. 15–22.

Маслова Л. Емпатійна комунікація в освітньому процесі як чинник формування психологічного благополуччя вчителя та учня. *Освітній простір України.* 2024. № 1(72). С. 41–50.

Resilient School Ecosystems in Crisis Contexts: Building supportive communication in education. Paris: UNESCO Publishing. 2023. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387163>

Організація і проведення групової супервізії у сфері загальної середньої освіти (за програмою підвищення кваліфікації тренерів-супервізорів у сфері загальної середньої освіти): путівник для тренерів / укладачі О. Боярчук, І. Горбенко, Л. Микитюк, О. Федоренко. Київ, 2025, 84 с.

Van Kleef, R. S., Kaushik, P., Besten, M., Marsman, J.-B. C., Bockting, C. L. H., van Vugt, M., Aleman, A., & van Tol, M.-J. (2023). Understanding and predicting future relapse in depression from resting state functional connectivity and self-referential processing. *Journal of Psychiatric Research*, 165, 305–314.

URL: <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2023.07.03>

ОПОРА. (2024, 10 липня). Дослідження. Медіаспоживання українців: третій рік повномасштабної війни. Громадянська мережа ОПОРА. URL: <https://www.oporaua.org/viyina/doslidzhennya-a-mediaspohivannya-ukrayinciv-tretyi-rik-povnomasshtabnoyi-viyini-25292>

Wolfers, L. N., & Utz, S. (2022). Social media use, stress, and coping. *Current Opinion in Psychology*, 45, 101305.

URL: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101305>

Доброта щодня: чому це важливо.
URL: <https://psychologer.com.ua/dobrota/>

Крегг, Д.Р. та Чівенс, Дж.С. (2022). Зцілення через допомогу: експериментальне дослідження доброти, соціальної активності та переоцінки як втручання у благополуччя. *Журнал позитивної психології*, 18 (6), 924–941.

URL: <https://doi.org/10.1080/17439760.2022.2154695>

*Баланюк І.В.,**Нікульча А.Р.**Буковинський державний
медичний університет, м. Чернівці, Україна
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17520949>***РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ***Balaniuk I.V.,**Nikulcha A.R.**Bukovinian State Medical University,
Chernivtsi, Ukraine***DEVELOPMENT OF MOTIVATION AMONG UNIVERSITY STUDENTS****Анотація.**

У статті розглядається сутність та значення мотивації студентів у освітньому процесі вищої школи. Мотивація розглядається як внутрішня рушійна сила, що визначає активність, поведінку та ставлення людини до навчання та професійного зростання. У статті наголошується, що ефективна мотивація сприяє підвищенню пізнавальної активності студентів, їх саморозвитку та прагненню до досягнень. Виділяється роль внутрішніх мотивів, таких як інтерес, самоствердження та професійна мета, у формуванні позитивного ставлення студентів до освіти. Зроблено висновок, що формування сильної мотивації навчання є ключовим фактором у підготовці компетентних, проактивних та креативних майбутніх фахівців.

Abstract.

The article examines the essence and importance of student motivation in the educational process of higher education. Motivation is viewed as an internal driving force that determines a person's activity, behavior, and attitude toward learning and professional growth. The paper emphasizes that effective motivation enhances students' cognitive activity, self-development, and desire for achievement. The author highlights the role of internal motives — such as interest, self-affirmation, and professional purpose — in shaping students' positive attitude toward education. It is concluded that the formation of strong learning motivation is a key factor in preparing competent, proactive, and creative future professionals.

Ключові слова: мотивація, вища освіта, навчання.

Key words: motivation, higher education, learning.

Introduction. Motivation is an internal energy that involves a person's activity in life and at work. It is based on motives that imply specific promptings, incentives that cause a person to act and to do. Speaking of students' motivation, it represents the processes, methods and means of their stimulation to cognitive activity, active development of the content of education. Motives can be related to emotions and aspirations, interests and needs, ideals and attitudes. Therefore, motives are complex dynamic systems in which the choice and decision making, analysis and evaluation of choices are made. Student motivation is the most effective way to improve the learning process. Motives are the driving force behind the process of learning and learning the material.

Objective. To define the essence, role, and significance of motivation in students' educational activity; to reveal the influence of motives and incentives on the formation of cognitive activity, professional skills, and personal development; and to substantiate ways to increase the level of educational and professional motivation of future specialists in the modern system of higher education.

Theoretical part. Motivation for learning is a rather complicated and ambiguous process of changing the attitude of a person, both to a particular subject of study and to the whole educational process. Motivation

is a major driving force in human behavior and activity, including in the process of forming a future professional. That is why the question of incentives and motives of students' educational and professional activity becomes especially important.

The attitude of the student to his / her studies at a university depends most on the factors of choice of profession (specialty) and attitude to the learning process itself.

An important task of higher education is to form professional motives for students' education, to develop in them the need to master professional knowledge, skills and skills. In the presence of professional motivation the student's cognitive activity has a detailed, passionate and persistent character. Then he enjoys learning, which evokes his positive emotions, desire to work.

It helps students to successfully educate themselves by motivating their self-affirmation, their desire to demonstrate their real and possible achievements. They show persistence, high emotionality in their results.

In a three-pronged task: learning, mental development and upbringing - a connected link is the interest of the learning subject.

Only in the presence of the student's need for self-fulfillment develops his general and professional abilities, successfully carries out theoretical and methodical professional training, formed spiritual and moral education. The learning process is meaningful to him and he works at the highest level of activity. Meaning is a value, an attitude that shows up in emotions, in feelings (not to be indifferent to your future).

Changes occurring in different spheres of human activity are increasingly demanding the organization and quality of vocational education. The modern graduate of higher education should not only have special knowledge, skills and skills, but also feel the need for achievement and success; to know that it will be in demand in the labor market. Therefore, in my opinion, students need to instill interest in the accumulation of knowledge, independent activity and continuous self-education. To achieve these goals, they must have a motivation to learn.

A display of respect for students. Whatever the student, he in any case requires a proper attitude. These motives can coalesce, forming a common motivation for learning.

The reasons that stimulate a person and encourage him to be active, in this case - to study - can be various.

In order for a student to truly become involved in the work, it is necessary that the tasks that are put to him during the learning activity are not only clear but also internally accepted by him, that is, that they become important for the student. Since the true source of a person's motivation is in himself, it is necessary that he himself wants to do something and do it. Therefore, the main motive of learning is the internal motivating force.

Currently, the problem of training highly qualified specialists is gaining importance. Modern society places high demands on the university graduate, among which occupation, professionalism, social activity and creative approach to work tasks are of great importance. The process of improving the training of future professionals in modern education is quite complex and due to several important factors. One of them is the adequacy of motivation of students' educational activity to the goals and objectives of the educational system at the university. The issue of forming motives for learning, which is an integral element in future professional development, is relevant because modern students are gradually losing their incentive to study.

To study the problem, we used theoretical analysis and systematization of literary sources related to this issue.

In recent years, high school pedagogy has paid particular attention to the issues of motivation of students' educational activity, as it testifies to the quality of educational activity. Under the influence of motivation is formed worldview position of the person, behavioral reactions, internal emotional state, which affects the perception of man not only about the world, but also on his own inside.

So, the motivation for the student is the desire to study for the sake of achieving not only an academic goal, but also for professional growth. Therefore, for a

successful awakening in student-centered learning activities and for a successful student drive, the student must want to actively participate in the learning process.

In the present day, it is important not only to teach young people subject knowledge, skills, skills, but also to develop their personality as an active subject of social activity responsible for their lives, the lives of others, the development of the whole society. Therefore, the result of the educational process is the personality, education and development of the personality is primarily the development of the system of its needs and motives.

Conclusions and prospects for further research. Increasing the level of educational and educational and professional motivation of students is possible through improvement of the educational process by introducing new, modern methods and forms of learning.

So, content training students, focused on the formation of systemic knowledge, helps to master future professionals a system of theoretical knowledge and practical skills that will allow them to adapt to changing conditions, make and make decisions in practice.

Literature.

1. Bech, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti [Personality Education] (Vols. 1–2)*. Kyiv: Lybid.
2. Borysenko, O. V. (2020). Motivation of students' learning activity in modern higher education. *Pedahohichnyi dyskurs*, (28), 34–39.
3. Dychkivska, I. M. (2021). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative Pedagogical Technologies]*. Kyiv: Akademvydav.
4. Kovalchuk, V. I. (2019). Psychological aspects of students' learning motivation formation. *Psycholohiia i suspilstvo*, (3), 45–50.
5. Sydorenko, O. V. (2021). Professional motivation of students: Problems of formation and development. *Naukovi zapysky NPU im. M. P. Drahomanova*, (40), 102–108.
6. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “What” and “Why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
7. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. New York: Guilford Press.
8. Schunk, D. H., Pintrich, P. R., & Meece, J. L. (2014). *Motivation in Education: Theory, Research, and Applications (3rd ed.)*. Boston: Pearson Higher Ed.
9. Reeve, J. (2018). *Understanding Motivation and Emotion (7th ed.)*. Hoboken, NJ: Wiley.
10. Ormrod, J. E. (2020). *Human Learning (8th ed.)*. New York: Pearson.
11. Wentzel, K. R., & Brophy, J. E. (2014). *Motivation to Learn: Integrating Theory and Practice (4th ed.)*. New York: Routledge.
12. Karpenko, N. V. (2022). Development of students' intrinsic motivation in higher education: Psychological and pedagogical approaches.

Pedagogical Sciences Journal, (78), 56–63.

<https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.78.9>

13. Tkachenko, L. S. (2023). Innovative strategies for enhancing academic motivation among university students. *Higher Education of Ukraine*, (4), 112–119.

14. Leontieva, L., & Melnyk, I. (2021). Motivational determinants of students' professional growth. *Pedagogical Innovations*, (12), 41–49.

15. Zimmerman, B. J., & Schunk, D. H. (2011). *Handbook of Self-Regulation of Learning and Performance*. New York: Routledge

Форостянова Марія Ігорівна
Курсант ФПФОДР НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Сіренко Марія Романівна
Курсант ФПФОДР НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Копилов Едуард Володимирович
Старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0009-0009-0732-0203
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17520980>

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ПРОВЕДЕННЯ АУДІО, - ТА ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Forstianova Maria Ihorivna
Sirenko Maria Romanivna
Kopylov Eduard Volodymyrovych

STRATEGIC GOALS OF AUDIO AND VIDEO SURVEILLANCE OF A PERSON IN MODERN CONDITIONS

Анотація.

Сучасні виклики, пов'язані з цифровізацією суспільства, стрімким розвитком технологій штучного інтелекту, систем масового спостереження та можливостей дистанційного контролю, вимагають постійного перегляду та вдосконалення законодавчої бази у сфері аудіо-, відеоконтролю особи. Необхідно враховувати міжнародні стандарти захисту прав людини, практику Європейського суду з прав людини, а також передовий досвід демократичних країн у забезпеченні балансу між ефективністю правоохоронної діяльності та захистом приватності громадян. Особливої уваги потребує питання захисту персональних даних, отриманих у результаті аудіо-, відеоконтролю, їх зберігання, використання та знищення після закінчення строків, визначених законодавством.

Abstract.

Modern challenges associated with the digitalization of society, the rapid development of artificial intelligence technologies, mass surveillance systems and remote control capabilities require constant revision and improvement of the legislative framework in the field of audio-video surveillance of a person. It is necessary to take into account international standards for the protection of human rights, the practice of the European Court of Human Rights, as well as the best practices of democratic countries in ensuring a balance between the effectiveness of law enforcement activities and the protection of citizens' privacy. The issue of protecting personal data obtained as a result of audio-video surveillance, their storage, use and destruction after the expiration of the periods specified by law requires special attention.

Ключові слова. безпека суспільства, інформація, організована злочинність, терористичний акт, слідчий суддя, досудове розслідування, міжнародний стандарт, недоторканність.

Keywords. public safety, information, organized crime, terrorist act, investigating judge, pre-trial investigation, international standard, immunity.

Аудіо-, відеоконтроль особи є одним із найефективніших інструментів, який застосовується правоохоронними органами для здійснення розслідувань і забезпечення безпеки суспільства в сучасних умовах. Цей метод надає можливість отримувати важливі докази та інформацію, необхідну для розкриття та запобігання злочинам різної тяжкості, від організованої злочинності до терористичних актів. Однак, стратегічний підхід до проведення аудіо-відео контролю особи є надзвичайно важливим, оскільки він безпосередньо впливає на конституційні права та свободи громадян, гарантовані статтею 32 Конституції України, яка захищає право на недоторканність особистого і сімейного життя [1].

Здійснення аудіо- та відеоспостереження за особою без її належного сповіщення передбачено рішенням слідчого судді у рамках кримінального

розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів за умови існування достатніх підстав вважати, що звуки, рухи та дії цієї особи, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування і т. д., можуть містити важливі дані для досудового розслідування. Це положення відповідає міжнародним стандартам прав людини, зокрема статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає можливість втручання в приватне життя лише за умови, що таке втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві.

Звернення з клопотанням про надання дозволу на проведення аудіо- та відеоспостереження за особою може бути здійснене прокурором або слідчим, за узгодженням з прокурором. Такий запит може бути подано лише у відповідності до вимог, які встановлені у частині 2 статті 248 Кримінального

процесуального кодексу України. Запит такого характеру підлягає розгляду слідчим суддею з урахуванням вимог, що передбачені статтями 247–249 КПК України, які детально регламентують порядок розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У випадку введення воєнного стану і неможливості виконання повноважень слідчого судді, згідно з пунктом 2 частини 1 статті 615 КПК України, розгляд такого клопотання відбувається керівником відповідного органу прокуратури, з дотриманням вимог, встановлених статтею 37 КПК України [2; 3].

Відповідно до Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ, аудіо-, відеоконтроль особи віднесено до заходів оперативно-розшукової діяльності, які можуть проводитися лише за наявності відповідних підстав та з дотриманням встановленого законом порядку. Це законодавче положення підкреслює важливість балансу між ефективністю правоохоронної діяльності та захистом конституційних прав громадян [4].

Відмінність аудіо- та відеоспостереження за особою від спостереження за місцем полягає в тому, що такий контроль може проводитися як в публічно доступних місцях, так і в місцях, що не є загальнодоступними, таких як житло чи інше приватне володіння особи. Ця особливість вимагає особливої уваги до процедурних гарантій, оскільки втручання в житло є найбільш інтрузивною формою обмеження права на приватність.

У випадках, коли необхідно здійснювати аудіо- та відеоконтроль особи в місцях, що не є загальнодоступними, таких як її житло чи інше володіння, слідчий перед проведенням такого контролю здійснює обстеження цих місць шляхом таємного проникнення, включаючи використання технічних засобів з метою встановлення технічних пристроїв для аудіо- та відеоконтролю особи (згідно з пунктом 5 частини 2 статті 267 КПК України). У таких ситуаціях слідчий повинен подати клопотання до слідчого судді з проханням надати дозвіл на проведення обстеження недоступних місць, житла чи іншого володіння особи для встановлення технічних пристроїв для аудіо- та відеоконтролю особи, а також для самого проведення такого контролю [2, с.143].

Важливо зазначити, що стаття 30 Конституції України гарантує недоторканність житла, передбачаючи, що проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку допускається лише за вмотивованим рішенням суду. Це конституційне положення є фундаментальною гарантією захисту прав особи при проведенні аудіо-відео контролю в приватних місцях.

З огляду на специфіку аудіо- та відеоконтролю особи, цей процес виконується оперативними підрозділами за письмовим дорученням слідчого, згідно з пунктом 3 частини 2 статті 40 та частиною 6 статті 246 КПК України. Така організація роботи забезпечує чіткий розподіл повноважень між процесуальним керівником розслідування та виконавцями технічних заходів, що сприяє підвищенню

якості отриманих доказів та їх процесуальній доброякісності.

Зазвичай у практиці розслідування виникають випадки, коли аудіо- та відеоконтроль особи, яка перебуває під наглядом співробітників правоохоронних органів, включає в себе записи розмови цієї особи з такими співробітниками за допомогою технічних пристроїв. Судова практика розглядає такий аудіо- та відеоконтроль особи в цих умовах як порушення вимог кримінального процесуального закону, що може призвести до визнання отриманих у такий спосіб доказів недійсними. Ця позиція відображена в численних рішеннях Верховного Суду України, зокрема в постанові від 11.04.2019 у справі № 757/54058/15-к, де суд наголосив на неприпустимості провокації злочину та необхідності дотримання процесуальної форми при проведенні негласних слідчих дій.

Згідно з Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5, детально регламентовано процедури планування, організації та документування результатів аудіо-відео контролю особи [5].

Однією з головних стратегічних цілей проведення аудіо-відео контролю особи є забезпечення безпеки суспільства та національної безпеки держави. Цей метод дозволяє правоохоронним органам вчасно виявляти та запобігати злочинам, зокрема терористичним актам, злочинам проти державної безпеки, корупції та іншим правопорушенням, які становлять загрозу для суспільного порядку та державного суверенітету. За допомогою аудіо-відео контролю можна вивчити плани та спільників злочинців, що сприяє їхньому припиненню та визначенню осіб, які становлять загрозу суспільству [3, с.98].

Відповідно до Закону України “Про національну безпеку України” від 21.06.2018 № 2469-VIII, забезпечення національної безпеки включає захист від злочинних посягань на права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадську безпеку, що досягається, зокрема, через застосування оперативно-розшукових заходів, до яких належить і аудіо-відео контроль особи [6].

Важливою стратегічною ціллю є забезпечення прав та свобод громадян при проведенні аудіо-відео контролю, що відповідає принципу верховенства права, закріпленому в статті 8 Конституції України. Право на особисту приватність є невід’ємною частиною прав громадян, і тому, правоохоронні органи повинні дотримуватися встановлених законом обмежень та процедур, щоб запобігти можливим порушенням конституційних гарантій недоторканності приватного життя. Ця вимога набуває особливого значення в контексті

статті 32 Конституції України, яка гарантує, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Європейський суд з прав людини в своїй практиці (зокрема, у справі “Бенедик проти Словенії” від 24.04.2018) неодноразово наголошував, що таємне спостереження за особою повинно супроводжуватися адекватними та ефективними гарантіями проти зловживань. Суд підкреслював, що національне законодавство має містити чіткі та детальні правила щодо: визначення категорій осіб, які можуть підлягати таємному спостереженню; характеру злочинів, які можуть виправдати застосування таких заходів; встановлення меж тривалості проведення аудіо-відео контролю; процедури зберігання, використання та знищення отриманих матеріалів; запобіжних заходів при передачі даних іншим органам; а також обставин, за яких записи можуть або повинні бути знищені [7].

У справі “Роман Захаров проти Росії” від 04.12.2015 Європейський суд з прав людини також встановив шість мінімальних вимог, які повинні бути передбачені в національному законодавстві для запобігання свавільному втручанням в право на повагу до приватного життя: характер правопорушень, які можуть спричинити застосування таємного спостереження; визначення категорій осіб, телефонні розмови яких можуть прослуховуватися; обмеження тривалості прослуховування; процедура складання протоколів, що фіксують результати прослуховування; запобіжні заходи при передачі інформації іншим особам; обставини, за яких записи можуть або повинні бути знищені [8].

Крім того, стаття 87 КПК України встановлює чіткі критерії допустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих дій, включаючи аудіо-відео контроль особи. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України [1]. Це положення забезпечує механізм процесуального захисту прав особи, яка піддається аудіо-відео контролю, та гарантує, що будь-які порушення процедури можуть призвести до виключення доказів з матеріалів кримінального провадження.

Важливим аспектом захисту прав особи є також право на оскарження рішення слідчого судді про надання дозволу на проведення аудіо-відео контролю, передбачене статтею 309 КПК України. Особа, права якої можуть бути обмежені внаслідок проведення такого контролю, має право на повідомлення про його проведення після закінчення досудового розслідування, якщо це не суперечить інтересам кримінального провадження, та на доступ до матеріалів, отриманих у результаті аудіо-відео спостереження. Додатково, принцип пропорційності, закріплений у практиці Конституційного Суду України, вимагає, щоб втручання в права особи було співмірним з метою, яка переслідується,

і щоб не існувало менш обтяжливих альтернативних засобів досягнення правомірної мети розслідування.

Крім того, стаття 87 КПК України встановлює чіткі критерії допустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих дій, включаючи аудіо-відео контроль особи. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України [1].

У сучасних умовах розвитку технологій виникають нові виклики щодо проведення аудіо-відео контролю особи. Використання штучного інтелекту, систем розпізнавання облич, дронів та інших інноваційних технологій розширює можливості правоохоронних органів, але водночас створює додаткові ризики для приватності громадян. Закон України “Про захист персональних даних” від 01.06.2010 № 2297-VI встановлює додаткові гарантії захисту інформації про особу, зібраної в результаті аудіо-відео спостереження [9].

Практика Конституційного Суду України також формує важливі правові позиції щодо меж застосування аудіо-відео контролю. Зокрема, у рішенні від 20.01.2012 № 2-рп/2012 Конституційний Суд вказав на необхідність забезпечення балансу між інтересами держави в боротьбі зі злочинністю та захистом конституційних прав особи [10].

Міжнародний досвід свідчить про необхідність постійного вдосконалення законодавства у сфері аудіо-відео контролю особи. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту приватного життя та персональних даних в контексті автоматизованої обробки (Рекомендація СМ/Рес(2018)2) встановлюють стандарти, яких має дотримуватися Україна як держава-член Ради Європи. Профілактична діяльність поліції орієнтована на підтримання громадського порядку та забезпечення безпеки громадян, а також на запобігання потенційним правопорушенням. Підрозділи кримінальної поліції виступають одними з ключових суб’єктів реалізації правоохоронної функції, оскільки ефективність їхньої роботи безпосередньо впливає на рівень розкриття значної частини прихованих кримінальних правопорушень [11, с. 34].

Проте, проведення аудіо-, відеоконтролю особи забезпечує оперативним працівникам можливість своєчасно та професійно виявляти злочини. В умовах реформування органів внутрішніх справ та правоохоронної системи України, під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, виникає потреба у постійному вдосконаленні нормативно-правового забезпечення діяльності підрозділів Національної поліції та зміні їх структурно-функціональної побудови. Це обумовлює необхідність своєчасного наукового аналізу та розробки практичних рекомендацій для впровадження у діяльність органів, а також підвищення якості підготовки відповідних фахівців [12, с. 42].

Отже, аудіо-відео контроль особи є потужним та багатофункціональним інструментом в руках правоохоронних органів, але його використання повинно ґрунтуватися на стратегічних цілях, спрямованих на забезпечення безпеки суспільства, розкриття та запобігання злочинам, а також неухильне забезпечення прав та свобод громадян. Важливо неухильно дотримуватися вимог закону та регулювати цей процес таким чином, щоб він був справедливим, пропорційним, ефективним та відповідав принципам верховенства права. Адже лише в цьому контексті аудіо-відео контроль особи може відповідати стратегічним цілям правоохоронних органів і суспільства загалом, забезпечуючи оптимальний баланс між суспільною безпекою та індивідуальними правами.

Практична реалізація аудіо-, відеоконтролю вимагає високого рівня професійної підготовки працівників правоохоронних органів, які повинні не лише володіти технічними навичками, але й глибоко розуміти правові межі застосування цього інструменту. Особлива увага має приділятися питанням документування результатів аудіо-відео спостереження, забезпечення цілісності та автентичності отриманих матеріалів, а також їх належного процесуального оформлення відповідно до вимог статей 252-254 КПК України. Це є критично важливим для того, щоб зібрані докази могли бути визнані судом допустимими та використані для прийняття обґрунтованих судових рішень.

Сучасні виклики, пов'язані з цифровізацією суспільства, стрімким розвитком технологій штучного інтелекту, систем масового спостереження та можливостей дистанційного контролю, вимагають постійного перегляду та вдосконалення законодавчої бази у сфері аудіо-відео контролю особи. Необхідно враховувати міжнародні стандарти захисту прав людини, практику Європейського суду з прав людини, а також передовий досвід демократичних країн у забезпеченні балансу між ефективністю правоохоронної діяльності та захистом приватності громадян. Особливої уваги потребує питання захисту персональних даних, отриманих у результаті аудіо-відео контролю, їх зберігання, використання та знищення після закінчення строків, визначених законодавством.

Подальший розвиток законодавства в цій сфері має враховувати технологічний прогрес, міжнародні стандарти прав людини та потреби правоохоронної практики, забезпечуючи ефективність кримінального переслідування при збереженні фундаментальних демократичних цінностей. Важливим напрямком удосконалення є розробка чітких критеріїв пропорційності втручання в приватне життя, встановлення детальніших процедурних гарантій при проведенні аудіо-, відеоконтролю в місцях, що не є загальнодоступними, а також створення дієвих механізмів судового контролю за законністю проведення таких заходів. Лише комплексний підхід, що поєднує законодавче регулювання, ефективний судовий контроль, професійну підготовку правоохоронців та громадську обізнаність, може забезпечити належне

функціонування інституту аудіо-відео контролю особи в демократичній правовій державі, якою прагне бути Україна.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 10.10.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 02.10.2025).

3. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

4. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення 02.10.2025).

5. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення 11.10.2025).

6. Закон України "Про національну безпеку України" від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 02.10.2025 р)

7. Benedik v. Slovenia : Application no. 62357/14 : Judgment / European Court of Human Rights. Strasbourg, 24.04.2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%2201-182365%22%5D%7D> (дата звернення: 02.10.2025).

8. Roman Zakharov v. Russia : Application no. 47143/06 : Judgment / European Court of Human Rights. Strasbourg, 04.12.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng> (дата звернення: 12.10.2025).

9. Закон України "Про захист персональних даних" від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення 12.10.2025).

10. Постанова Верховного Суду України від 11.04.2019 у справі № 757/54058/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 13.10.2025).

11. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. *Colloquium-journal*, № 17 (176). 2023. С. 33-37.

12. Дараган В.В., Карповський С.В., Копилов Е.В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. *Scientific monograph. Aca-*

demical Council of Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems according to the Minutes, № 4. 2023. C. 40-53.

PHILOLOGICAL SCIENCES

Aliyeva Hamida Mukhtar

Azerbaijan University of Languages, Azerbaijan
 Department of World Literature and Literary Theory
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17521009>

FICTIONALITY IN THE CREATIVITY OF CARLOS RUIZ ZAFON

Abstract.

The article identifies the reflection of fictionality principles in the creativity of Carlos Ruiz Sappho, and at the same time shows that the confrontation of Good and Evil, angel and devil constitutes the main philosophical foundation of his works. In Zafon's novels, angel figures are presented as symbols of fear and despair, far from the traditional benevolent image. The mythical characters he created often appear in the image of a "fallen angel", playing the role of the embodiment of evil. In works such as "The Shadow of the Wind", "The Angel's Game", "September Lights" and "Marina", the images of angels and devils complement each other, creating a fictional atmosphere. Zafon's heroes sometimes become agents of revenge, and sometimes "fallen angel" types who claim to be gods. The author also devotes a special place to the shadow archetype, artistically reviving the unconscious aspects of the human psyche. Through the images of twins, the metaphors of the mirror and the shadow, the dual nature of existence is brought to the fore, and the writer implements it with the principle of fictionality. In Zafon's works, heaven and hell, light and darkness are built on the principle of mutual existence. From this point of view, the problem of Good and Evil becomes the main structural element of her literary style and determines the artistic and philosophical content of his creativity. It gives us reason to say that Zafon creates a fictional narrative space between fiction and reality.

Keywords: C. R. Zafon, Fictionality, Angel and Devil, Fallen Angel, Novel

Introduction. Over the centuries, many philosophers, psychologists, writers, poets and artists have put forward various ideas on the understanding of the problem of the duality of existence and consciousness. In the initial stages of the formation of literature - in oral folk literature, folklore and myths, the understanding of the contradictory nature of man and the multilayered structure of the universe was reflected. That is why writers have pondered this problem since ancient times, and have also created multiple realities ("duality", "twoness" or "multiple world") and twin images in their works. The philosophical basis of the phenomenon of duality in literature is the ontological dualism of human consciousness, the ideas of ethical duality. Philosophers consider ethical dualism to be the root of many contradictions. One of the main reasons for it is that since time immemorial, an eternal disagreement exists between Good and Evil in the human soul. This feature of Good and Evil has manifested itself in different ways in fiction. One of the forms of this manifestation is undoubtedly the multifaceted embodiment of the image of the devil / satan. As an example, we can cite such images as Demon, Mephistopheles, Lucifer, Woland, etc. It is no coincidence that this duality is also reflected in the creativity of Carlos Ruiz Zafon. Thus, the writer presents the reader with a fictional narrative model in the form of good-bad, angel-devil. Calin-Andrei Mihailescu and Walid Hamarneh write in their joint book that writers provoke the reader with fiction with their "as if" and "what if" (Mihailescu, Hamarneh, 1996).

Unlike Romanesque art, where the supernatural character of the angel is emphasized, the Gothic genre emphasizes the protective role of the angel. The angels

created by Zafon play the role of fallen angels and appear in nightmares. As in the case of Zacharias, who torments the character of Jacinta in "The Shadow of the Wind", and Andres Corelli, who becomes Martin's nightmare in "The Angel's Game", they create a feeling of fear and despair in the heroes who see them. There is no doubt that this is done with the model of fictionality.

As in C.R. Zafon's work "The Angel's Game", it is possible to find the image of an angel in all his books. However, this mythical figure created by Zafon in his works is very far from the image of a benevolent, merciful, luminous and helpful angel that has been presented to us to this day. The images of angels he created have a negative meaning. These angels manifest themselves in a terrible form in the nightmares of the characters in the work. These angels also embody the image of evil, symbolizing fear and despair. In the work "The Midnight Palace", the image of angel and devil appears before us again as a symbol of destruction and revenge. It is also possible to encounter angelic images in Zafon's novel "September Lights". With the help of these mythical images, he creates an unusual atmosphere in the magical atmosphere. At the same time, it should be noted that in this work, the image of angel and devil merge and become a negative image. Thus, in an instant, the angel's wings turn into the wings of the devil, and his hands into clawed paws: "A huge silhouette rose from the shadows and spread two large black wings, resembling the wings of a bat or a demon. The angel had extended his long arms, consisting of two claws. His long and dark fingers were arranged alternately, and the sharp edges of his nails, like steel, shone in front of his hooded face. (...) There was more to this

frightening figure than mechanics. It was as if something had taken refuge inside him, turning him into a demonic puppet - a tangible and demonic being" (Zafon, 1995, p.176).

Also, in the novel "September Lights", the angelic figure created by Lazarus is described as a demonic creation: "... a metal angel, a giant with two large, black wings and a height of about two meters and with demonic pupils" (Zafon, 1995, p.128).

In Zafon's works, the angel and the devil seem to "melt" into each other, complementing each other. The image of the angel is always accompanied by the image of the devil. In general, the image of the angel and other biblical characters as antiheroes, the idea of identifying the angel with the embodiment of evil, is the basis of Carlos Ruiz Zafon's creative style. The characters of many of his novels – Lazarus, Kolvenik, Cain, etc. – play the role of "fallen angels" and fly high, destroying their own souls and seeing themselves as gods who can create new life from death. As an example, in Zafon's novel "Marina", we can cite Kolvenik, an evil force that can both resurrect and kill mice and people: "Kolvenik worked tirelessly. He recreated his throat and mouth. He looked like a monster. He gave him a deep, metallic and unfortunate voice. His jaw was supported by metal teeth. The soul of my beloved Mikhail was slowly burning in his own hell" (Zafon, 1999, p. 236). In another episode, Kolvenik is described as an unsuccessful imitator of the divine Creator: "Mikhail, you do not understand... You can't do the work of God..." (Zafon, 1999, p. 223). Sometimes these angels also appear before us as agents of revenge. We can see it in "The Shadow of the Wind". The character Coubert, who hates Detective Fumero, tries to destroy him by allying himself with the angel. In this part, Julian unusually transforms into his own devil, Lain Coubert: "With my eyes about to close, I searched for Carax, but I could not find him. In his place was another figure. It was Lain Coubert, whom I had learned to fear all those years ago, reading the pages of a book. (...) I saw how the faceless man grabbed Fumero by the throat and, like a toy, threw him into the frozen pool, the angel's hand pierced his chest, his damned soul evaporated, and his black breath, blinking and dying, fell on the mirror in frozen tears, his eyes resembling frost scratches" (Zafon, 2010. p. 548). As can be seen, Zafon uses the principle of fictionality in his creativity and, as the critic notes, "in the context of the literary work, real space and characters are fictitious" (Atamoglan, 2020).

In "The Shadow of the Wind", Carax, who became a classic symbol of dualism—both an unhappy lover and a writer who sold his soul to the devil—had amused himself since childhood by creating angelic figures with a wolfish smile. The work notes that on New Year's Eve, Julian would tell stories about the three wise men kidnapping the baby Jesus for terrible and frightening deeds. After a while, he began to draw images of angels with devilish smiles, and invent stories about disembodied forces that emerged from the walls and devoured people's thoughts while their owners slept. Torsa Ghosal and Alison Gibbons write that the boundaries between "real" and "fictional" are formed by what the writer presents (Ghosal, Gibbons, 2023).

As can be seen, Zafon also suffers from the same narrative principle.

In "The Angel's Game", it is also possible to see the angel and the devil in unity. First of all, we should note that the main character Andreas Corelli is a demonic character. In his image, we clearly see the image of the devilish angel. Since ancient times, we know that the devil has claimed to be "God". We can also see this claim in the image of Corelli: "Who did you want to be when you were a child, Signor Corelli? -God" (Zafon, 2009, p.292). Corelli also wore the emblem of the divine messenger - an angel - on his lapel in his clothes, and used this symbol on his business cards. In another episode, the devil, that bears the name Andreas Corelli, is partially identified with the angelic figure: "The director was already there. He saw him from afar, standing indifferently in the rain, next to one of the two large statues of angels at the main entrance to the cemetery. He was dressed in pitch black, and the only thing that made it impossible to mistake him for one of the hundreds of statues at the entrance to the cemetery was his eyes" (Zafon, 2009, p. 370)

As can be seen in the above example, the author again confronts us with the image of the devil, that merges with the figure of the angel and dissolves in it. It should be noted that in the work "The Angel's Game" the author directly speaks about the indecision of Good and Evil, about the duality of a single existence. When David begins to read the book "Lux Aeterna", which later turns out to be satanic, Zafon here again plays with words and leads us to a clash of seemingly incompatible concepts. The name of the book can be translated as "Eternal Light", which according to the Christian tradition can be interpreted as "Divine Light". At the same time, David calls this book "a kind of book of the dead" (Zafon, 2009, p.220).

The main method used by C.R. Zafon is the principle of fiction. It is no coincidence that one of his books is called "The Shadow of the Wind". Longxi Zhang writes that the main point of the work is not only the fact that the story in the work is true, but also the fact and fiction, reality and the difference between the text is also an important condition (Zhang, 2007). Zafon, following Jung, fictionalizes the unconscious of the human psyche, which is characterized negatively about the shadow. Here, the shadow can be assessed as an enemy, an "evil genius", an "evil / satanic couple" trying to control all of a person's thoughts and desires.

In the works of C.R. Zafon, the idea of the dualism of Good and Evil is seen in the creation of images of twins or "dead ring" (meaning "exact copy" or "one hundred percent copy"). Thus, a person always believes that there is a hidden force that controls his thoughts and actions, but also opposes him. Later, this force, borrowed from mythology, began to be called twin, soul, mirror, shadow, portrait, breath, etc. For Carlos Ruiz Zafon, heaven and hell are both polar opposites and concepts that need each other to exist. The connection between Good and Evil, angel and devil are among the main themes touched upon in his novels. The unity of Good and Evil crystallized in the metaphorical landscape of the author's artistic world and became one of

the main elements of his creativity, the motif and principle of the world model. The principle of fictionality in the narrative plays a key role in the creation of this model.

Conclusion. As can be seen, the creativity of Carlos Ruiz Zafon is based on the multi-layered manifestations of duality from an artistic and philosophical point of view. In his novels, the images of angels and demons are presented not only as religious symbols, but also as expressions of the internal contradictions of human existence. Motifs such as twins, mirrors, shadows, and the “fallen angel” depict the author’s heroes as possessing both creative and destructive power. Thus, for Zafon, Good and Evil, heaven and hell are not just opposite poles, but are essences that complement each other and condition each other’s existence. This duality becomes the center of the metaphorical system in his novels, adding depth to the psychological and aesthetic layers of his works. Zafon’s artistic world shows that the contradictions in human nature remain one of the main themes of literature, and through these dualities he expresses both individual and universal human experience with artistic fictionality.

References

1. Carlos, R.Z. (2010). *La Sombra del Viento*. Vintage Espanol.
2. Carlos, R.Z. (1995). *Luces de septiembre*. Editorial Planeta.
3. Carlos, R.Z. (2009). *The Angel's Game*. Vintage.
4. Carlos, R.Z. (1999). *Marina*. FISCHER Taschenbuch.
5. Atamoglan, A. Y. (2020). Fictionality in A Postmodern Novels (Based on the Creativity of Jasper Fforde). *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 28(7). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30122020/729
6. *Fictionality and Multimodal Narratives* (2023). Ed.: Torsa Ghosal and Alison Gibbons. University of Nebraska Press.
7. *Fiction Updated*. (1996). *Theories of Fictionality, Narratology, and Poetics*. Ed.: Calin-Andrei Mihailescu, Walid Hamarneh. University of Toronto Press.
8. Zhang L. (2007). *History and Fictionality: Insights and Limitations of a Literary Perspective*.

COLONIAL TRAUMA IN THE POSTCOLONIAL NOVEL AND ITS ARTISTIC EMBODIMENT

Abstract.

There is ample research on postcolonial literature. Thus, the theoretical and aesthetic foundations of this literature have already been established, and certain concepts have been put forward in literary studies. In our article, the works of Arundhati Roy and Monica Ali, the most prominent representatives of postcolonial literature, are examined in the context of colonial trauma and its artistic embodiment, and we conclude that in works of this type, historical events and plots come to the fore in a new way alongside postcolonial reality. History and memory become the basis of the postcolonial novel and reflect the ideological and artistic nature of the work in its search for the national identity of the hero. In many cases, biographical elements present real life to the reader.

Keywords: *postcolonial literature, colonial trauma, artistic embodiment, identical*

The main feature of postcolonial literature is the presentation of the world order in marginal or border conditions. Such literature, as a rule, tells about an individual who has fallen out of society, deprived of his main values - national and cultural identity. At the same time, such heroes, while meeting the requirements of the time, are given the chance to come together with others in the new society. Apparently, for this reason, postcolonial literature becomes an artistic solution to the problem of national and cultural identity and puts forward ways of coexistence of people of different cultures. The interaction and disagreements of the marginalized with the dominant forces of society, the coexistence of different cultures and the struggle for national identity, as a rule, are among the leading themes of postcolonial literature. It should also be noted that postcolonial literature is influenced by the extremely unusual and diverse experiences of immigrants and touches on problems related to multiculturalism, the search for national and cultural identity, the confrontation of immigrants with the natives, and mixed marriages.

Salman Rushdie, Vidiadhar Surajprasad Naipaul, Timothy Moe, Arundhati Roy and Monica Ali, who have made their mark in contemporary British literature, are considered representatives of postcolonial literature. Monica Ali's works "Brick Lane", "Alentejo Blue", "In the Kitchen", "Untold Story", "Love Marriage" talk about ethnic minorities living in England. These families living a migrant life participate in the policy of national-cultural cooperation promoted by the country, and integrate into English society as representatives of a multicultural society. Monica Ali, who was born from a mixed marriage between an English woman and a Bangladeshi young man, notes that the book is not about my family history. It doesn't touch on issues related to my family. But there is something there: it is difficult to determine at first glance, but this is a confession (Ali, 2003).

British writer of Indian origin Salman Rushdie was born in 1947 in Mumbai, India, and later moved to the United Kingdom. His works mainly deal with the colonial and post-colonial period of India, the search for identity, and the clash of cultures. The novel "Midnight's Children" presents the period of Indian independence and the story of a boy born on the same day.

In S. Rushdie's works, he criticizes the history of the British Empire and its constituent countries, such as India and Pakistan. In the novel "Midnight's Children", history and personal memory are presented in an intertwining manner. Rushdie puts forward an interesting idea in the history of postcolonial literature. He presents history from a personal and alternative perspective. This type of narrative is known to be one of the main characteristics of postcolonial literature.

On the other hand, S. Rushdie shows English as an instrument of colonial power, but at the same time puts it forward in the context of new expressive possibilities. In his works, English deviates from the standard norm and is presented in "new" idioms and dialects. Homi Bhabha's concept of "hybridity" is clearly felt in his works. S. Rushdie's heroes are "neither here nor there", in other words, in a state of transition.

S. Rushdie's works deeply explore issues such as the impact on individual and collective identities, the interaction of cultures. S. Rushdie occupies an important place in the history of literature as a postcolonial writer. Apparently, for this reason, his novel "Midnight's Children" is considered one of the most important works written on a postcolonial theme. The work embodies the life of the hero named Saleem Sinai, who was born on the same day as India gained independence and the fate of independent India with him in parallel. In the novel, history is presented not through official documents, but through Saleem's life story. He tells the political events in India as a life story. Rushdie gives different ways of speaking to characters from different social classes, castes and languages. In this sense, in the novel "Midnight's Children" the English language acts as a carrier of the postcolonial position. Rushdie uses the English language to his advantage. This is an artistic solution to the idea of "own voice" in postcolonial literature. As for the characters in Monica Ali's "Brick Lane", they are South Asians from Bangladesh and settled in the Tower Hamlets part of the London borough. Monica Ali is also Bangladeshi, born into a mixed family. She moved to England at a young age and received a higher education. Her character Nazneen also tries to live in a new country tries to live with the English and eventually achieves her desire. Her husband Chanu, on the other hand, can't stand

the existing way of life and leaves England and returns to her homeland. Nazneen's younger sister Hasina, on the other hand, remains in Bangladesh and runs away from home in protest at the unbearable living conditions at a young age. Through Hasina's letters to her sister in London, the fates, outlooks on life, and difficult lives of both women come alive before the reader's eyes throughout the work. Nazneen, who comes from eastern Bangladesh, comes from a poor peasant family. When she was born, the growing unrest in society and the desire for independence divided the territory of Pakistan into two parts, which later paved the way for the creation of the state of Bangladesh. Nazneen's childhood, born against the background of these historical events, is depicted in miserable conditions. After the death of her mother, Nazneen, who lives in a poor cabin with her younger sister, is forced to get married. Her father and relatives send her off to a "decent" husband living in England. The separation of the young girl from her father's house gives her a second life. However, this life brings her new surprises: meeting the bearers of a foreign culture in a foreign country creates new difficulties for her. Her husband, who is older than her, doesn't see Nazneen either, because according to custom, the groom can't see the bride before the wedding. For this reason, he talks to Nazneen's father, comes to an agreement and brings the "bride" to England. The letters of complaint she receives from her sister also make Nazneen unhappy. In every traditional Bangladeshi family, the man is the dominant one and the woman is his slave. Nazneen wants to bring her sister to England. She wants to be as free as the locals, even if she is not as happy as a woman. But she still follows the social customs she adopted in her homeland. Muslim women in Bangladesh live by these rules and abide by them. Mary Whipple writes that "Brick Lane" shows the emotional state of an immigrant who is faced with the possibilities of a new culture that is radically different from the culture of the past" (Whipple, 2004).

Another English writer of Indian origin, Arundhati Roy, was born in the state of Kerala, located on the Malabar coast. She moved to Delhi at a young age and began her creative activity in this city. The writer, who began her literary activity in 1996, became famous after the publication of her first book, "The God of Small Things" (1997), for which she was awarded the Booker Prize (1997). Along with literary creativity, A. Roy, who participated in the socio-political life of the country, became a favorite of the Indian people with her political and journalistic writings. She was awarded the Lannan Literary Awards for Cultural Freedom in 2002 and the Sydney Peace Prize in 2004.

A. Roy's "The God of Small Things" (1997), "The Price of Living" (1999), "The Algebra of Infinite Justice" (2002), "War Talk" (2003), "The Man in the Street's Guide to Imperialism" (2004), "Public Power in the Age of Empire" (2004) tell about the struggle of mankind for survival, existence, memory and identity problems against the background of the desires and aspirations of people born in different families and living in different societies. A number of critics call "The God of Small Things" an autobiographical novel and associate it with the life of the writer. A. Roy, who is the

son of a Syrian Christian mother and an Indian father who is a carrier of Hinduism, treats both religions with great respect and reverence, and also talks about representatives of this religion in the work. According to Alex Tickell, who studied the work in the format of an autobiographical novel, the family values of studying at an architecture school, returning to her grandfather's house with her brother and being the carriers of both religions are also present in the work (Tickell, 2007).

The novel, which has biographical elements, tells about the writer's childhood and her Christian family from the upper class of Kerala. The novel "The God of Small Things" also talks about the caste system, which is important for Indians, the role of women in the family and society, and the life of the Christian population in a society that worships Hinduism. The work, narrated by young twin children, touches on small issues at first glance, but gradually, deep meanings that affect people and change their lives come to the fore against the background of small events. Thus, the small things described in the work create a great meaning and, using the example of a family, sheds light on the discrimination that prevails in society. Interestingly, the writer's metaphor of the God of small things represents the insignificant, silent people in society and their relationships with them. God symbolizes a being who cares for these things and protects them. Atamoglan writes: "In such novels, metaphor becomes the language of aesthetics and socio-cultural reality, serving the reader's communication in the author's story" (Atamoglan, 2020).

It can be seen that A. Roy's novel "The God of Small Things" shows the struggle of small people for survival in the big world in terms of memory and identity problems and conveys certain messages to the reader. A person must remain a person in all circumstances. A person can also take refuge in Small Things in order to live and exist. The essence of a person is great and infinite, this greatness he can preserve in their memory and identity. All Great Things come from Small Things.

Conclusion. As a rule, the hero of postcolonial literature lives in hybrid conditions, in a hybrid reality. Literary criticism calls this reality an "she offers a historic, profound vision" (Gani, 2008). This process leads to unstable conditions, creating gaps in the spiritual world of the individual. The process of identity formation is almost constantly changing and goes through a process of "restoration" and "destruction" that are closely related to each other. The main theme of postcolonial literature is a re-understanding of history, which requires rethinking and sometimes correction. In such novels, historical events and plots come to the fore in a new arrangement related to the postcolonial reality. History and memory become the basis of the postcolonial novel and reflect the ideological and artistic feature of the work in the search for the hero's national identity.

References:

1. Ali, M. (2003). Where I'm coming from. The Guardian.
2. Atamoglan, A. Y. (2020). Fictionality in A Post-modern Novels (Based on the Creativity of Jasper

Fforde). *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 28(7).
https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30122020/729

3. Bitá V. (2021). Remapping Identity and Selfhood: Multiculturalism and Plurality in Monica Ali's *Brick Lane* and Zadie Smith's *White Teeth*. *The Criterion: An International Journal in English*

4. Gani M. (2008). An Interview with Arundhati Roy, the Author of *The God of Small Things*. *The Journal of International Social Research*.

5. Innes, C. (2010). *Postcolonial Literatures in English*. Cambridge University Press.

6. Tickell, A. (2007). Arundhati Roy's *The God of Small Things*. London New York: Routledge.

7. Whipple, M. (2004). *Monica Ali. Brick Lane*. BLACK SWAN.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

УДК: 343. 431

Байбарза Дар'я Віталіївна**Шишкіна Ангеліна Денисівна**

4 курс, факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Національної поліції України

Дніпровський державний

університет внутрішніх справ

Науковий керівник:**Кисельов Андрій Олександрович**

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності,

факультету підготовки фахівців

для підрозділів кримінальної поліції

Національної поліції України

кандидат юридичних наук, доцент

Дніпровський державний

університет внутрішніх справ, Україна

СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ ЖІНОК, ЩО ВИЇХАЛИ ЗА КОРДОН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**Baibarza Daria Vitaliivna****Shishkina Angelina Denisivna**

4-th year, Faculty of Training Specialists for

Pre-trial Investigation Bodies

of the National Police of Ukraine

Dnipro State University

of Internal Affairs

Scientific advisor:**Kiselyov Andriy Oleksandrovych**

Associate Professor of the Department

of Operational and Investigative Activities,

Faculty of Training of Specialists

for Criminal Police Units

of the National Police of Ukraine

Candidate of Law, Associate Professor

Dnipro State University

of Internal Affairs, Ukraine

SEXUAL EXPLOITATION OF WOMEN WHO HAVE LEFT THE COUNTRY UNDER MARTIAL LAW**Анотація**

Сексуальне насильство в контексті збройних конфліктів залишається нагальною та надзвичайно гострою проблемою. Воєнні дії формують умови, які сприяють зростанню випадків насильства, особливо проти жінок. Ця ситуація потребує невідкладних заходів та комплексної підтримки осіб, які постраждали від дій насильницького та сексуального характеру.

В даній статті розглядається питання сексуальної експлуатації жінок, що були вимушені виїхати за кордон у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ. Особливої актуальності набуває виявлення та документування фактів сексуальної експлуатації. У цьому контексті важливу роль відіграють сучасні підходи до розслідування таких злочинів, зокрема застосування методів кримінального аналізу, що дозволяють встановлювати зв'язки між учасниками правопорушень, відтворювати події та ефективно використовувати інформацію з різноманітних джерел. Важливим аспектом є використання новітніх технологій при розслідуванні злочинів пов'язаних з торгівлею людьми, для швидкого виявлення жертв, що постраждали від сексуального насильства.

Перспективи дослідження полягають в аналізі ефективності міжнародних стандартів протидії торгівлі людьми й сексуальній експлуатації. А також визначення факторів ризику, які роблять українок за кордоном більш вразливими до сексуальної експлуатації, напрацювання рекомендації щодо запобігання та протидії сексуальному насильству.

Abstract

Violence against women in the context of armed conflict remains an urgent and extremely acute problem. Hostilities create conditions that contribute to the increase in violence, especially against women. This situation requires urgent measures and comprehensive support for survivors of violent and sexual acts.

This article discusses the issue of sexual exploitation of women who were forced to go abroad due to the full-scale invasion of Russia. Identifying and documenting the facts of sexual exploitation is of particular relevance. In this context, modern approaches to the investigation of such crimes play an important role, including the use of criminal analysis methods that allow establishing links between participants in offenses, recreating events and effectively using information from various sources. An important aspect is the use of the latest technologies in the investigation of crimes related to human trafficking to quickly identify victims of sexual violence.

Prospects for the study include analyzing the effectiveness of international standards for combating human trafficking and sexual exploitation. It is also aimed at identifying risk factors that make Ukrainian women abroad more vulnerable to sexual exploitation and developing recommendations for preventing and combating sexual violence.

Ключові слова: *сексуальне насильство, експлуатація жінок, жертва, виїзд за кордон, торгівля людьми, воєнний стан.*

Key words: *sexual violence, exploitation of women, victim, traveling abroad, human trafficking, martial law.*

24 лютого 2022 року в Україні Указом Президента України, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», було запроваджено особливий правовий режим, що поширюється на всю територію держави у зв'язку зі збройною агресією РФ, яка створює безпосередню загрозу державній незалежності та територіальній цілісності України [3]. Одним із ключових наслідків запровадження воєнного стану є підвищення ризиків порушення прав людини, що проявляється у зростанні випадків насильства, експлуатації та дискримінації.

У цих умовах особливої актуальності набуває проблема сексуальної експлуатації жінок, які вимушено виїжджають за кордон у пошуках безпеки та стабільних соціально-економічних умов. Сексуальна експлуатація є одним із різновидів експлуатації праці людини, що проявляється, зокрема, у сфері проституції та полягає у використанні однією особою іншої з метою отримання прибутку для задоволення сексуальних потреб третіх осіб або примусового задоволення власних сексуальних потреб [5, с. 277]. З початком повномасштабного вторгнення було зафіксовано значну кількість кримінальних схем, спрямованих на використання уразливого становища жінок. Така вразливість зумовлюється як психологічними факторами (стрес, невизначеність, вимушене переселення), так і матеріальними обставинами (втрата роботи, житла, фінансової стабільності).

До початку воєнних дій Україна посідала 49-те місце серед 167 держав у світовому рейтингу поширеності сучасного рабства. Проте події останніх років, зокрема збройна агресія, масові переміщення населення та економічна нестабільність, спричинили суттєве зростання масштабів і поширеності цього явища. Це створило нові ризики для найбільш вразливих категорій населення, насамперед жінок, які опинилися в умовах підвищеної небезпеки потрапляння в рабство, або сексуальну експлуатацію [1, с. 78].

Зізнання жінок, які стали жертвами сексуальної експлуатації за кордоном, залишаються поодинокими у відкритому інформаційному просторі.

Попри активні спроби представників засобів масової інформації отримати подібні свідчення, більшість постраждалих уникає публічності з огляду на глибокі психологічні травми, страх осуду та ризик повторної віктимізації [4]. Масштаби цього явища значно зросли з початком окупації частини території України, адже соціально-економічна вразливість жінок створила додаткові умови для їх експлуатації. Щодня зростає кількість осіб, які потрапляють у тенета злочинних угруповань, що спеціалізуються на торгівлі людьми та сексуальному примусі. Водночас далеко не кожна потерпіла наважується повідомити про свій досвід через страх переслідувань з боку експлуататорів, недовіру до правоохоронних органів у країні перебування чи почуття сорому. Це значно ускладнює як процес документування масштабів проблеми, так і вироблення ефективних механізмів протидії сексуальній експлуатації жінок у сучасних умовах воєнного стану.

Одним із типових прикладів реалізації зазначених злочинних схем є діяльність організованих груп та окремих осіб, які підшукують жінок у скрутному становищі, пропонуючи їм працевлаштування за кордоном. Найчастіше йдеться про обіцянки високої заробітної плати в країнах Близького та Середнього Сходу, що створює у жінок ілюзію легальної зайнятості та швидкого покращення матеріального становища. Однак на практиці така «допомога» трансформується у механізм торгівлі людьми, коли потерпілих незаконно переправляють через державний кордон із подальшою метою сексуальної експлуатації [2].

Функціонування подібних схем має тривалий і системний характер та відзначається високим рівнем латентності, що ускладнює їх виявлення й притягнення винних до кримінальної відповідальності. Особливу небезпеку становить той факт, що вербування здійснюється саме серед жінок, які вже опинилися у вразливих умовах, що істотно знижує їх здатність критично оцінювати запропоновані можливості працевлаштування та своєчасно розпізнавати потенційні загрози.

Таким чином, можна зазначити, що важливим аспектом протидії цьому явищу є усвідомлення

того, що сексуальна експлуатація не є провинною постраждалих жінок. Суспільні стереотипи, які формують атмосферу замовчування та сорому, лише поглиблюють проблему, адже позбавляють жінок можливості отримати належний захист і підтримку. Тому вкрай важливо, аби жінки, які зазнали експлуатації, не соромилися звертатися по допомогу, не приховували свій досвід і не залишалися наодинці з проблемою.

Список літератури

1. Ємельянова І.С., Петренко П.П., Кисельов А.О., Застосування методів криміналістичного аналізу у сфері розслідування вербування людей для сексуального рабства за кордоном, Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 3 (81), 2024. 78-82 с. URL:<http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301853> (дата звернення: 26.09.2025)

2. На Закарпатті викрили канал переправлення жінок за кордон для подальшої сексуальної експлуатації. Укрінформ - актуальні новини України та світ. 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric->

[regions/4007517-na-zakarpatti-vikrili-kanal-perepravlenna-zinok-za-kordon-dla-podalsoi-seksualnoi-ekspluatacii.html](https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-regions/4007517-na-zakarpatti-vikrili-kanal-perepravlenna-zinok-za-kordon-dla-podalsoi-seksualnoi-ekspluatacii.html) (дата звернення: 25.09.2025)

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>(дата звернення: 25.09.2025).

4. Те, про що мовчать: історії жінок, що потрапили у сексуальне рабство. Карітас України. 2024. URL: <https://caritas.ua/news/te-pro-shho-movchat-istoriyi-zhinok-shho-potrapyly-u-seksualne-rabstvo> (дата звернення: 26.09.2025)

5. Цвіркун Н. Ю. Щодо видів експлуатації у складі кримінального правопорушення торгівля людьми. Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації. 2021. С. 277-279. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4d4a375e-d6fc-4465-b2bd-2212cb40aac2/content#page=277> (дата звернення: 26.09.2025)

ECONOMIC SCIENCES

УДК 330.15: 504.45: 626.8
JEL Q15, Q01, H41, O13

Зубко Анастасія Геннадіївна,
здобувач, Приватний заклад вищої освіти «Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова»,
<https://orcid.org/0000-0003-0058-6067>
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17521062>

МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ РИЗИКОВОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Zubko Anastasia,
Degree Applicant, Private Higher Education Institution «Rauf Ablyazov East European University»,
<https://orcid.org/0000-0003-0058-6067>

MECHANISMS OF INTEGRATED WATER RESOURCES MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF RISK AGRICULTURE AREAS

Анотація.

В умовах загострення глобальної водної кризи, спричиненої кліматичними змінами, та руйнівних наслідків військової агресії, інтегроване управління водними ресурсами (ІУВР) набуває критичного стратегічного значення для забезпечення продовольчої та екологічної безпеки України. Це особливо стосується територій ризикового землеробства Півдня, де швидке та ефективне відновлення гідротехнічної меліорації є ключем до економічного виживання регіону.

Аналіз зосереджений на механізмах впровадження Інтегрованого управління водними ресурсами (ІУВР) за басейновим принципом та реалізації Стратегії зрошення та дренажу до 2030 року. Головна мета полягає у виявленні інституційних та фінансових перешкод, що ускладнюють реформи в умовах війни, та обґрунтуванні ефективних інструментів для забезпечення повоєнного відновлення сектору. Досліджено сутність ІУВР як поєднання природної та соціальної систем, що вимагає інтеграції на всіх рівнях.

Встановлено, що ключовим кроком реформи стало відокремлення функцій управління водними ресурсами (Держводагентство) від управління інфраструктурою меліорації (Держрибгентство), відповідно до світової практики. Проте впровадження сповільнюється через неузгодженість дій між міністерствами та недосконалість фінансового механізму, що створює конфлікт у формуванні тарифу. Це особливо критично для Півдня, де система зрошення зазнала катастрофічних руйнувань. Для подолання викликів запропоновано ухвалити законопроект № 7577 для залучення інвестицій, запровадити двоставковий загальнодержавний тариф для стабілізації фінансування та створити консультативні центри на базі ОТГ для підтримки особистих селянських господарств, які є найбільш вразливими учасниками процесу відновлення.

Abstract.

In the context of the escalating global water crisis caused by climate change and the devastating consequences of military aggression, Integrated Water Resources Management (IWRM) is acquiring critical strategic importance for ensuring Ukraine's food and environmental security. This is especially true for the risky farming territories in the South, where the swift and effective restoration of hydro-technical land reclamation (melioration) is key to the region's economic survival.

The analysis focuses on the mechanisms for implementing IWRM based on the basin principle and the execution of the Irrigation and Drainage Strategy up to 2030. The main objective is to identify institutional and financial obstacles that complicate reforms under wartime conditions and to substantiate practical tools for ensuring the sector's post-war recovery. The essence of IWRM is explored as a combination of natural and social systems that requires integration at all levels.

It has been established that a key reform step was the separation of water resources management functions (State Water Agency) from melioration infrastructure management (State Fisheries and Reclamation Agency), in line with international practice. However, implementation is being slowed by the lack of coordination among ministries and the imperfections of the financial mechanism, which creates a conflict in tariff setting. This is particularly critical for the South, where the irrigation system has been devastated. To overcome these challenges, it is proposed to adopt draft law No. 7577 to attract investments, implement a two-component national tariff to stabilize financing, and establish consultative centers within amalgamated territorial communities (ATCs/OTGs) to support personal peasant farms, which are the most vulnerable participants in the recovery process.

Ключові слова: інтегроване управління водними ресурсами (ІУВР), басейновий принцип, реформа зрошення, повоєнне відновлення, Плани управління річковими басейнами (ПУРБ), об'єднання водокористувачів (ОВК), території ризикового землеробства.

Keywords: integrated water resources management (IWRM), basin principle, irrigation reform, post-war recovery, River Basin Management Plans (RBMPs), Water Users Associations (WUAs), risky farming territories.

Постановка проблеми. Водні ресурси мають стратегічне значення для держави і є важливим рушієм розвитку не тільки сільськогосподарської галузі, а і соціально-економічної складової в цілому. Вода є важливою складовою соціальної та економічної сфер та одночасно – невід'ємною частиною екосистеми. Вона зачіпає всі аспекти нашого життя – від придатності екосистем навколо нас до продуктів, які ми споживаємо, та енергії, що використовуємо.

У вересні 2015 року на 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт, на якому був затверджений ключовий документ – «Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» (також відомий як 17 Цілей сталого розвитку та 169 завдань). Україна, як і решта країн-членів ООН, приєдналася до цього глобального процесу. Протягом 2016–2017 років ці цілі були адаптовані до національного українського контексту. Однією з Цілей сталого розвитку в Україні є «Чиста вода та належні санітарні умови», що реалізується у тому числі впровадженням інтегрованого управління водними ресурсами (далі – ІУВР) [1].

Ресурси прісної води обмежені і тому потрібно розглядати їх як основні фонди, що потрібно зберегти задля сталого використання майбутніми поколіннями. Вразливість води полягає в тому, що людська діяльність може зменшувати її запаси та погіршувати якість. Також постає питання регулювання відносин між користувачами верхньої та нижньої течії, особливо щодо транскордонних річок, адже забруднення чи будівництво дамб може позбавити користувачів нижньої течії їхнього права на використання водних ресурсів. Необхідне впровадження такої системи управління, яка б включала і управління природними системами, і координування між собою різних видів людської діяльності, що створюють потреби у воді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових досліджень підтверджує актуальність та системність впровадження ІУВР в Україні, зосереджуючись на басейновому принципі та реформі меліорації.

Праці В. В. Гребеня, М. В. Яцюка [2], С. О. Кузнецова та В. М. Слатвінської [3] обґрунтовують перехід від адміністративно-територіального до басейнового управління. П. І. Ковальчук, Р. Ю. Коваленко та Г. А. Балихіна [4] досліджують методологічні особливості басейнового принципу як багатоконпонентної системи. Л. Р. Данилюк [5], О. М. Климчик та співавтори [6] аналізують поточний стан і процес впровадження ІУВР.

Робота М. І. Ромашенко та співавторів [7] присвячена сталому розвитку меліорації в умовах кліматичних змін. Найновіші публікації, як-от звіт М. Яцюка [8], відображають гострі практичні

виклики підвищення ефективності управління водними ресурсами та пропонують конкретні рішення в контексті військових реалій та необхідності відновлення інфраструктури.

Мета статті. Метою статті є аналіз механізмів впровадження інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом в Україні, зокрема у контексті реформи гідротехнічної меліорації та повоєнного відновлення територій ризикового землеробства на Півдні.

Виклад основного матеріалу. Кожен з нас є користувачем води, але реальна участь настає тоді, коли користувачі стають частиною процесу прийняття рішень. Потрібно зазначити, що участь – це дещо більше ніж консультація або опитування. Цей процес не повинен бути лише формальним задля зовнішнього оформлення вже прийнятого політичного рішення. Для впровадження підходу участі звичайні користувачі, чиновники, представники бізнесу та політики повинні визнати, що сталість водних ресурсів є загальною потребою і що всі сторони мають робити все можливе для їх збереження, часом нехтуючи своїми власними миттєвими вигодами. Роль держави на національному, регіональному та місцевому рівнях повинна полягати в розробці механізмів вирішення водних конфліктів та дієвих інструментів заохочення реальної участі всіх учасників процесу водокористування.

Особливістю впровадження ІУВР є відсутність відмежування теорії від практики, тобто розроблені принципи і правила мають відразу ставати оперативними (наприклад, в процесі розподілу, доставки і збереженні води). Враховуючи, що ці процедури мають свою специфіку у кожній країні, не існує розробленого і обов'язкового до впровадження керівництва для управління та реалізації принципів ІУВР. Дуже важливо в цьому контексті не сприймати інтегроване управління як додаткову надбудову над діючою системою.

У Водному кодексі України поєднуються поняття басейнового принципу управління та ІУВР, а саме басейновий принцип управління визначено як комплексне ІУВР в межах району річкового басейну [9]. Основним методологічним принципом державного управління водними ресурсами є комплексне інтегроване управління за районами річкових басейнів.

Інтегроване управління водними ресурсами відповідно (ІУВР) до Глобального водного партнерства (GWP) – це процес, який сприяє скоординованому розвитку та управлінню водними, земельними і пов'язаними з ними ресурсами з метою максимізації економічного та соціального добробуту на справедливій основі без шкоди для стійкості життєво важливих екосистем [1]. Основна суть ІУВР полягає в його подвійності: воно об'єднує дві базові категорії — природну та

соціальну системи. Ефективне управління водними, земельними та суміжними ресурсами дозволяє максимізувати економічний і соціальний добробут, що, своєю чергою, забезпечує стійкість життєво важливих екосистем. Таким чином, ІУВР — це процес поєднання та координації (інтеграції) цих двох систем.

На відміну від застарілого, фрагментарного підходу, ІУВР розглядає водні ресурси у нерозривному зв'язку із земельними та іншими ресурсами в межах річкового басейну. Інтеграція в ІУВР є двосторонньою: вона має відбуватися не лише між природною та соціальною системами, але й між їхніми внутрішніми складовими — керуючою та керованою підсистемами.

Природна система визначає критичні можливості кількості та якості води, соціальна — мету використання водних ресурсів, ступінь забруднення і пріоритети подальшого розвитку. Запровадження ІУВР та безпосередня участь водокористувачів відображатиме вплив суспільної поведінки на попит у воді й визначатиме напрями зміни традиційних підходів до управління водою з метою стимулювання водозбереження. До керуючої підсистеми відносяться всі зацікавлені сторони різних галузей і рівнів ієрархії водо- і природокористування, що залучаються до прийняття рішень, планування, фінансування, підтримки і розвитку для сталого забезпечення потреб суспільства і природи. До керованої підсистеми входять всіх видів водних ресурсів (поверхневих, підземних і зворотних), а також земельних та інших природних ресурсів у межах гідрографічних меж. При такому підході кожна з підсистем має свої елементи та зв'язки між ними.

Беручи до уваги військові реалії України, на даному етапі можна сформулювати таке визначення сутності інтегрованого управління водними ресурсами — це процес скоординованого розвитку та управління водними, земельними та пов'язаними з ними ресурсами в межах району річкового басейну з метою виправлення завданої життєво важливим екосистемам шкоди від військових дій та максимізації економічного та соціального добробуту на справедливій основі.

Басейновий принцип, закладений у Водній Рамковій Директиві ЄС, визначає річковий басейн як основну природну одиницю для управління водним середовищем. Центральним інструментом реалізації цього принципу є План управління річковим басейном (ПУРБ). Цей документ містить інструкції для досягнення екологічних цілей і має відповідати вимогам Директиви ЄС. Кабінет Міністрів України затвердив Порядок розроблення ПУРБів.

До 2000-х рр. управління водними ресурсами здійснювалося за адміністративно-територіальною ознакою обласними управліннями з урахуванням меж між областями. Такий підхід не враховував гідрологічні межі та інтеграцію із земельними ресурсами. Кожне районне управління приймало рішення в своїх кордонах, не зважаючи на природоохоронні, економічні та соціальні інтереси.

Басейновий принцип управління передбачає створення фінансового механізму, який забезпечує прямий зв'язок між платою, що стягується за водокористування, і фінансуванням першочергових заходів із захисту та відновлення водних ресурсів у межах того ж річкового басейну. Наслідуючи цей підхід, Водний кодекс України [9, ст. 13] встановив дев'ять районів річкових басейнів, а саме: Дніпро, Дністер, Дунай, Південний Буг, Дон, Вісла, а також басейни річок Криму, Причорномор'я та Приазов'я.

План управління річковим басейном — це також стратегічний інструмент або ж навіть так звана конституція річки. За його допомогою відбувається розподіл ролей та функцій усіх водокористувачів у процесі сталого управління водними ресурсами. Першочерговим завданням ПУРБ є оцінка стану водних ресурсів та їх екосистем із наступним визначенням шляхів досягнення належного стану вод та заходів щодо їх реалізації в кожному річковому басейні. При цьому для кожної річки потрібно використовувати індивідуальний підхід з урахуванням особливостей ландшафту, біорізноманіття, впливу промислових об'єктів.

Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом», План управління річковим басейном (ПУРБ) є комплексним стратегічним документом, що включає такі ключові елементи:

- Оцінка стану вод: Загальна характеристика поверхневих та підземних вод і визначення антропогенних впливів (точкових та дифузних) на їхній якісний і кількісний стан.

- Моніторинг та охоронні зони: Картування та опис мереж моніторингу (екологічного, хімічного та кількісного стану вод), а також визначення та картування зон, які підлягають охороні.

- Цілі та заходи: Встановлення переліку цілей для поверхневих, підземних та охоронних вод і строків їх досягнення. Складання повного переліку програм (планів) та огляд виконання заходів, спрямованих на досягнення цих цілей.

- Економіка та управління: Проведення економічного аналізу водокористування, визначення переліку компетентних органів влади та порядку отримання інформації про стан вод.

- Публічна участь: Включення звіту про інформування громадськості та результати громадського обговорення проекту ПУРБ.

Басейновий підхід забезпечує комплексне охоплення всіх водокористувачів (включно з водоканалами, промисловими, сільськогосподарськими та гідроенергетичними об'єктами) по всьому річковому басейну — від місця забору води до місця її скидання. Це дозволяє простежувати та контролювати всі етапи водокористування.

Для реалізації цього підходу створюються оновлені басейнові ради — публічні консультативні органи, які об'єднують як водокористувачів, так і представників виконавчої влади для спільного планування та реалізації водної політики. Процес оновлення басейнових рад розпочався 2016 р. з

ухвалення Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом». Наступним кроком стало ухвалення Типового положення про Басейнові ради (2017 р.). У 2018 році створено басейнові ради відповідно до районів річкових басейнів (за винятком району басейну річок тимчасово окупованого Криму).

Басейнова рада є ключовим органом, що забезпечує інтегроване управління водними ресурсами (ІУВР) у межах річкового басейну. Вона відповідає за узгодження інтересів усіх водокористувачів (підприємств, організацій) щодо використання, охорони та відтворення вод. Рада активно сприяє співпраці між усіма зацікавленими сторонами, включаючи центральну та місцеву владу, бізнес та експертів, для досягнення належного екологічного стану вод. Крім того, Рада відіграє центральну роль в управлінні Планом управління річковим басейном (ПУРБ): вона надає пропозиції до його проєкту, сприяє його виконанню та оцінює результати. Також Рада займається залученням інвестицій та технічної допомоги для реалізації заходів, спрямованих на покращення екологічного стану басейну.

Формування інтегрованих систем управління водними ресурсами в зоні ризикового землеробства має свою специфіку, оскільки вони є вагомим чинником забезпечення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва. Такі системи повинні упередити прецеденти непродуктивних утрат води при подачі в зрошувальну мережу.

Проблеми оптимізації водокористування та ефективного управління водними ресурсами в меліорації є поширеними та дискусійними у всьому світі.

Сучасна міжнародна водогосподарська політика відображає тенденції до розмежування та децентралізації управлінських функцій, заохочення приватного сектору до надання водогосподарських послуг та зростання участі населення у прийнятті та контролі рішень. При цьому, завдання, пов'язані безпосередньо з меліоративним господарюванням (утримання інфраструктури, водопостачання та боротьба із забрудненням), дедалі частіше передаються в компетенцію органів місцевого управління.

Необхідність відновлення зрошення в Україні декларувалася на різних рівнях протягом тривалого часу, однак без практичного втілення комплексної реформи в секторі гідротехнічної меліорації неможливо говорити про підвищення економічного потенціалу сільського господарства.

Не всі прийняті державою плани реалізувалися в повному обсязі, що призводило до збитків та неефективного використання бюджетних коштів. Згідно з висновками аудиторів Рахункової палати, збитки державі у 2017–2020 рр. через неналежний стан меліоративних систем та умови їх експлуатації становили 31,7 млн гривень [8]. З іншого боку, за розрахунками, шляхом поливу усієї площі зрошуваних земель можливо підвищити ВВП України

більше ніж на 0,2 %, тобто майже на 8,8 млрд гривень.

Південь України як зона ризикового землеробства залишається в постійній небезпеці втрати врожаїв, адже нестачу опадів не можна компенсувати навіть частково за наявності лише 43,4 % дощувальних машин від загальної потреби та діючих 46,9 % насосних станцій. Погіршує ситуацію також те, що описана вище ситуація сформувалася під впливом застарілої системи управління водними ресурсами та змін клімату, а також подій 2022–2024 рр., коли внаслідок російської військової агресії одна частина південних областей перебуває під окупацією, а інша зазнає катастрофічних руйнувань і забруднення.

В Україні система управління водними ресурсами та меліорацією не зазнавала суттєвих змін до 2021 року. Протягом тривалого часу поєднувалися функції управління водними ресурсами і функції управління інженерною інфраструктурою зрошення та дренажу, що є взаємозаперечними в одній системі.

Початком відновлення зрошення в Україні стало затвердження Кабінетом Міністрів Плану заходів щодо впровадження Державної «Стратегії зрошення та дренажу до 2030 року» [11] у жовтні 2020 року. Ця Стратегія визначила три ключові напрями: визнання критичної важливості зрошення і дренажу, перехід до інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом, відокремлення функцій управління водними ресурсами від управління меліоративною інфраструктурою.

Додатковим стимулом для розвитку меліорації стало відкриття ринку земель з набранням чинності відповідного Закону 1 липня 2021 року. Створення ринку землі заохочує власників та орендарів інвестувати в ефективне зрошення.

Реалізація Стратегії зрошення та дренажу була запланована у три етапи:

- Створення нормативно-правової бази та формування об'єднань водокористувачів (ОВК) — самоврядних організацій для надання послуг зрошення (2019–2020 рр.).
- Розмежування повноважень між органами влади, розширення функцій басейнових рад, початок оновлення водогосподарського комплексу та впровадження прозорої системи тарифів (2021–2024 рр.).
- Завершення інституційної реформи, забезпечення сталого функціонування всіх структур (басейнових рад, ОVK) та реалізація інвестиційних та інфраструктурних проєктів (2024–2030 рр.).

Перші два етапи станом на початок 2023 р. не повністю відповідають запланованим, адже Закон «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель» [12], набув чинності лише у травні 2022 року. Перші три організації водокористувачів створені у грудні 2022 р. у Черкаській, Одеській та Дніпропетровській областях, а на початок 2025 року уже зареєстровано 54 організації водокористувачів, з них у 2024 році – 22 [13].

У 2021 році робоча група при Мінагрополітики розробила концепцію управління меліоративною інфраструктурою, яка включає: створення національного оператора для управління державними меліоративними системами, розробку плану передачі окремих об'єктів у концесію, запровадження державної підтримки для аграріїв, які використовують зрошення.

Того ж року було офіційно створено Державне агентство меліорації та рибного господарства (Держрибагентство). Його ключові завдання – відновлення галузі відповідно до Стратегії зрошення, збереження родючості ґрунтів, а також відновлення та збільшення площ зрошуваних земель і дренажних систем.

На виконання другого етапу плану негативно впливає війна та часткова окупація українських земель. Однак така критична ситуація активізувала впровадження реформи на більш безпечних територіях з розробкою механізмів із подальшим прискореним упровадженням на звільнених територіях. На жаль, процес реформування підривають та затримують не тільки непередбачувані зовнішні чинники, а й неузгодженість дій між міністерствами та відповідними агентствами. Так званим вузьким місцем стала практична реалізація передачі основних меліоративних фондів від Держводагентства до Держрибагентства. Розробка актів приймання-передачі цілісних майнових водогосподарських комплексів до сфери управління Держрибагентства розпочалась в кінці 2021 року. Однак в кінці 2022 р. у сфері управління Держводагентства залишалася значна частина основних меліоративних засобів, які перебувають на балансі басейнових

управлінь та регіональних офісів водних ресурсів. Тобто функції управління перейшли до Держрибагентства, яке підпорядковується Мінагрополітики, а інфраструктура та майнові комплекси поки що залишаються у Держводагентстві. Для реконструкції діючих зрошувальних систем та побудови нових необхідні значні інвестиції, яких недостатньо в державному бюджеті.

Для вирішення питання управління державною інженерною інфраструктурою меліоративних систем було розроблено «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення системи управління об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем державної власності» [14], основна мета якого перетворити державні установи на некомерційні підприємства, надавши їм можливість залучати інвестиції та кредитні ресурси для потреб водного господарства. Законопроект передбачає залучення всіх зацікавлених водокористувачів – не лише аграріїв, а й представників промислового та комунального секторів – до управління державним оператором. Це відбудеться шляхом включення їхніх представників до складу наглядових рад операторів.

Наступними кроками реалізації комплексної реформи гідромеліорації слід вважати розроблення двохставкового загальнодержавного тарифу, запровадження механізму здешевлення складової електроенергії у тарифі на воду та зменшення вартості енергетичної складової шляхом переходу із другого на перший клас напруги (рис. 1).

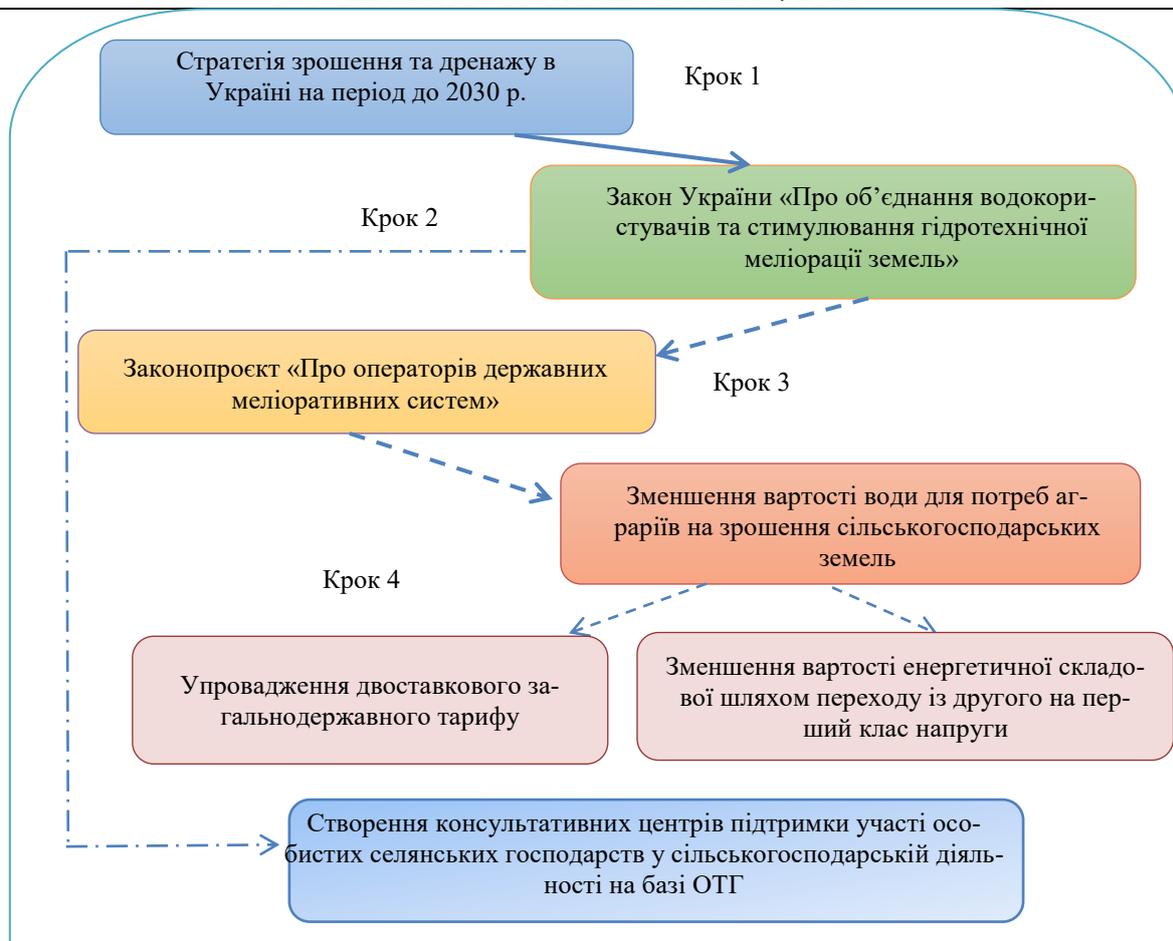

Рис. 1. Процес відновлення зрошення в Україні

Джерело: розроблено автором.

Наразі в ціні за воду закладені експлуатаційні та інвестиційні затрати, які є постійною складовою впродовж року, а кількість води, спожитої водокористувачем, змінюється. До того ж водокористувачі платять фактично за спожиті об'єми води. Тому в механізмі формування тарифу є конфлікт. Це питання пропонується вирішити шляхом виділення постійної складової тарифу, що є пропорційною до площі зрошення і до якої закладатимуться постійні затрати. Змінна складова буде прямопропорційною об'єму споживаної води.

При реалізації реформи зрошення важливо враховувати участь особистих селянських господарств, зважаючи на їх домінування у структурі виробників сільськогосподарської продукції в зоні ризикового землеробства. Наприклад, у Херсонській області їх частка становить 60–65 %. В умовах військового стану саме вони виявилися найбільш уразливими.

Для підтримання та заохочення особистих селянських господарств пропонуємо створення консультативних центрів на базі об'єднаних територіальних громад. Метою їх функціонування є надання кваліфікованих рекомендацій та роз'яснень щодо реалізації реформи зрошення, діяльності організацій водокористувачів та участі в міжнародних програмах отримання допомоги. Необхідно, щоб жителі територіальних громад відчували та отримували підтримку ще до початку роботи основ-

них відновлювальних програм. До того ж створення та функціонування таких консультативних центрів дозволить сформувати зворотній зв'язок з міжнародними організаціями для кращого розуміння потреб українських аграріїв та формування дієвих програм допомоги.

Висновки. Водні ресурси мають критичне стратегічне значення для України, а їхнє раціональне використання є важливим рушієм соціально-економічного розвитку. В умовах глобальної водної кризи, викликаній кліматичними змінами та військовими діями, впровадження ІУВР за басейновим принципом є безальтернативним шляхом для забезпечення стійкості життєво важливих екосистем і виконання міжнародних зобов'язань (Цілі сталого розвитку).

Враховуючи подвійність сутності ІУВР, а саме поєднанні природної та соціальної системи, важлива інтеграція не тільки між цими системами, а й між їхніми внутрішніми елементами. Така концепція дасть змогу впливати на суспільну поведінку на попит щодо води та визначатиме напрями зміни традиційних підходів до управління водою з метою стимулювання водозбереження.

Розробка планів управління річковими басейнами для досягнення належного стану вод річок носить стратегічний характер. Басейновий принцип – це своєрідна децентралізація в галузі управління водними ресурсами, яка дає змогу інтегрувати в

межах одного річкового басейну такі аспекти водокористування, як екологічний, соціальний та економічний. Функціонування басейнових рад є продуктивним інструментом для вирішення конфліктів між державою, бізнесом та громадськістю задля досягнення спільної мети – належного стану вод та його сталої підтримки.

Таким чином, успіх інтегрованого управління водними ресурсами та повоєнного відновлення регіонів ризикового землеробства залежить від комплексного вирішення інституційних, фінансових та соціальних проблем, що виникли на шляху впровадження реформ.

Література

1. Інтегроване управління водними ресурсами. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/reformy/integrovanе-upravlinnya-vodnymy-resursamy/>.

2. Гребінь В. В., Яцюк М. В., Чунарьов О. В. Гідрографічне районування території України як передумова розробки планів інтегрованого управління річковими басейнами. Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія, 2012. №2. С. 8-16.

3. Кузнецов С. О., Слатвінська В. М. Басейновий принцип управління водними ресурсами LEX PORTUS. 2017. № 2 (4). URL: https://lexportus.net.ua/vipusk-2-2017/kuznetsov_s_o_slatvin-ska_v_m_baseinovyi_pryntsyp_upravlinnia_vodnymy_resursamy.pdf.

4. Ковальчук П. І., Коваленко Р. Ю., Балихіна Г. А. Методологічні особливості концепції системного управління водними ресурсами за басейновим принципом. Меліорація і водне господарство. 2018. Вип. 107 (1). DOI: <https://doi.org/10.31073/mivg201801-115>.

5. Данилюк Л. Р. Басейновий принцип управління водними ресурсами: поняття, зміст і стан впровадження в Україні. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. 2018. Вип. 51. Том 1. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jsui/handle/lib/31057>.

6. Климчик О. М., Пінкіна Т. В., Пінкін А. А. Впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом. Scientific Journal «ScienceRise». 2018. №4(45). С. 36-40.

URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/9235/3/VSIUVRBP_2018_36-40.pdf.

7. Ромащенко М. І., Балюк С. А., Вергунов В. А., Вожегова Р. А., Жовтоног О. І., Рокочинський А. М., Тараріко Ю. О., Трускавецький Р. С. Сталий розвиток меліорації земель в Україні в умовах змін клімату. Аграрні інновації. 2020. №3. С. 56-64. DOI

<https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2020.3.10>.

8. Яцюк М. Проведення досліджень з підвищення ефективності управління водними ресурсами і системами водопостачання/водовідведення та розробка аналітичної записки для уряду України : звіт. Київ 2023. URL: https://ukrainian-water-association.org/wp-content/uploads/2023/07/UWA_Water_Management_Report.pdf.

9. Водний кодекс України : Кодекс України; Закон від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом : Закон України від 04.10.2016 № 1641-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1641-19#Text>.

11. Про схвалення Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 14.08.2019 № 688-р

12. Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель: Закон України від 17.02.2022 № 2079-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2079-20#Text>.

13. Протягом 2024 року в Україні створено 22 організації водокористувачів. URL: https://dnp.darg.gov.ua/_prot-jagom_2024_roku_v_0_0_0_2492_1.html.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення системи управління об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем державної власності : Проект Закону від 21.07.2022 № 7577. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40049>.

Кульганік О.М.
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
Давидюк Л.П.
Вінницький Національний Технічний Університет
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17521090>

КОМПЛЕКСНА ДІАГНОСТИКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ

Kulhanik O.
Vinnytsia Institute of Trade and Economics SUTE
Davydiuk L.
Vinnytsia National Technical University

COMPREHENSIVE DIAGNOSTICS OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS AS A TOOL FOR INCREASING INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY

Анотація

У статті розглянуто теоретичні засади та практичні аспекти комплексної діагностики конкурентоспроможності підприємства як ключового чинника його міжнародної економічної активності. Обґрунтовано значення конкурентного середовища, ієрархію зовнішніх чинників та методiku оцінювання конкурентних позицій. На прикладі ПрАТ «Володарка» здійснено ранжування підприємств за критеріями доходу, прибутку та персоналу. Визначено сильні сторони підприємства, зокрема широкий асортимент, сучасне обладнання та стабільні фінансові показники. Встановлено потребу в посиленні маркетингової активності та розширенні експортного потенціалу. Запропоновано метод рангів як ефективний інструмент стратегічного управління. Результати дослідження можуть бути використані для формування стратегії виходу на міжнародні ринки.

Abstract

The article considers the theoretical foundations and practical aspects of comprehensive diagnostics of the competitiveness of an enterprise as a key factor of its international economic activity. The significance of the competitive environment, the hierarchy of external factors and the methodology for assessing competitive positions are substantiated. Using the example of Volodarka, the ranking of enterprises was carried out according to the criteria of income, profit and personnel. The strengths of the enterprise were identified, in particular a wide range, modern equipment and stable financial indicators. The need to strengthen marketing activity and expand export potential was established. The method of ranks was proposed as an effective tool of strategic management. The results of the study can be used to form a strategy for entering international markets.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, міжнародна економічна активність, метод рангів, стратегічне управління, асортиментна політика.

Keywords: competitiveness of the enterprise, international economic activity, rank method, strategic management, assortment policy.

В умовах динамічних трансформацій світової економіки, зростання конкуренції та глобалізації ринків питання забезпечення конкурентоспроможності підприємств набуває особливого значення. Конкурентоспроможність виступає ключовим чинником не лише економічної стійкості суб'єктів господарювання, але й визначає їхню здатність інтегруватися у міжнародний економічний простір. Ефективне функціонування підприємств у сучасному середовищі вимагає застосування науково обґрунтованих методів оцінювання їх потенціалу та ринкових позицій, що забезпечують формування довгострокових конкурентних переваг. Комплексна діагностика конкурентоспроможності дозволяє системно оцінити сильні та слабкі сторони підприємства, визначити чинники, що впливають на його позицію на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також обґрунтувати напрями підвищення міжнародної економічної активності. У контексті інтегра-

ційних процесів та розширення зовнішньоекономічних зв'язків така діагностика є необхідною передумовою стратегічного планування, диверсифікації ринків збуту та підвищення конкурентного статусу підприємств.

Проблематика оцінювання та забезпечення конкурентоспроможності підприємства є одним із провідних напрямів сучасної економічної науки. У класичних працях М. Портера конкурентоспроможність розглядається як результат взаємодії національних та галузевих факторів, що формують «діамант конкурентних переваг». Подальший розвиток теоретичних засад відбувався у працях П. Кругмана, який акцентував на значенні міжнародної спеціалізації та продуктивності як ключових детермінант конкурентоспроможності у глобальній економіці.

В українському науковому просторі значний внесок у розвиток теоретико-методологічних засад конкурентоспроможності зробили О. Амоша, І.

Бланк, О. Виноградова, Т. Мельник, О. Мельничук, А. Філіпенко, І. Школа, Н. Чухрай та інші дослідники. Їхні праці зосереджені на визначенні сутності конкурентоспроможності підприємства, систематизації її факторів і формуванні інструментарію діагностики.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практична реалізація підходів до комплексної діагностики конкурентоспроможності підприємства як ключового інструменту підвищення його міжнародної економічної активності.

Будь-яке підприємство функціонує у взаємодії з зовнішнім середовищем, складовою якого є конкурентне середовище. Сукупність зовнішніх факторів, умов та результатів взаємодії великої кількості суб'єктів ринку формує рівень економічного суперництва в галузі. Конкурентне середовище визначається не лише діяльністю підприємств-конкурентів, а й відносинами між ними, рівнем регулювання з боку держави та динамікою макроекономічних процесів [4, с. 41].

Відповідно до ієрархічної моделі зовнішнього середовища діяльності підприємства, воно поділяється на три рівні: внутрішнє середовище - перебуває під контролем підприємства; мікросередовище - охоплює ділових партнерів, клієнтів, конкурентів; макросередовище - характеризує соціально-економічні, політичні та технологічні умови, що впливають на функціонування бізнесу.

Отже, конкурентне середовище є динамічною системою взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, які визначають можливості розвитку підприємства, рівень його адаптивності та потенціал міжнародної економічної активності [4, с. 42].

Загалом, конкурентне середовище підприємства формується під впливом дій суб'єктів ринку, які взаємодіють між собою у процесі забезпечення власних економічних інтересів. За даними Г. Леськівим та Франчуком В. [2], кожна галузь має унікальне конкурентне середовище, що визначається структурою ринку, бар'єрами входу та рівнем технологічного розвитку. Вивчення умов конкуренції доцільно здійснювати послідовно: ідентифікувати реальних і потенційних конкурентів, проаналізувати показники їх діяльності, оцінити маркетингову

стратегію та з'ясувати переваги і недоліки.

Аналіз діяльності конкурентів проводиться за ключовими напрямками - економічний потенціал, організаційно-технічний рівень, фінансовий стан і структура збуту. Комплексне дослідження цих складових забезпечує повну діагностику конкурентних позицій підприємства, що є основою для подальшого стратегічного управління його конкурентоспроможністю [2, с. 58-60].

У сучасних умовах глобальної конкуренції успішність підприємства на міжнародному ринку значною мірою залежить від його здатності забезпечувати стійкі конкурентні переваги, що базуються на об'єктивному аналізі власного потенціалу. Виходячи з наведених теоретичних положень, наступним етапом дослідження є практична оцінка конкурентоспроможності конкретного підприємства. З метою перевірки ефективності методичного підходу проведено аналіз діяльності ПрАТ «Володарка» - одного з провідних вітчизняних виробників чоловічого одягу, що має стабільні фінансово-економічні показники та потенціал розвитку міжнародної економічної активності [3]. З метою формування ефективної стратегії виходу ПрАТ «Володарка» на міжнародний ринок необхідно здійснити комплексну діагностику рівня конкурентоспроможності підприємства.

У ході дослідження конкурентоспроможності ПрАТ «Володарка» застосуємо метод рангів як один із ефективних інструментів кількісного порівняння сильних і слабких сторін підприємства відносно конкуруючих суб'єктів галузі. Такий підхід дозволить наочно відобразити позицію ПрАТ «Володарка» у конкурентному середовищі та виявити резерви для посилення ринкових позицій.

Одним із визначальних чинників оцінювання конкурентоспроможності підприємства є глибина, широта та якість його товарного асортименту, що безпосередньо впливає на рівень задоволення потреб споживачів та можливості адаптації до вимог зовнішніх ринків. Загалом, асортимент ПрАТ «Володарка» налічує понад 260 позицій, що свідчить про різноманітність товарів і орієнтацію на різні смаки та потреби клієнтів (рис. 1).

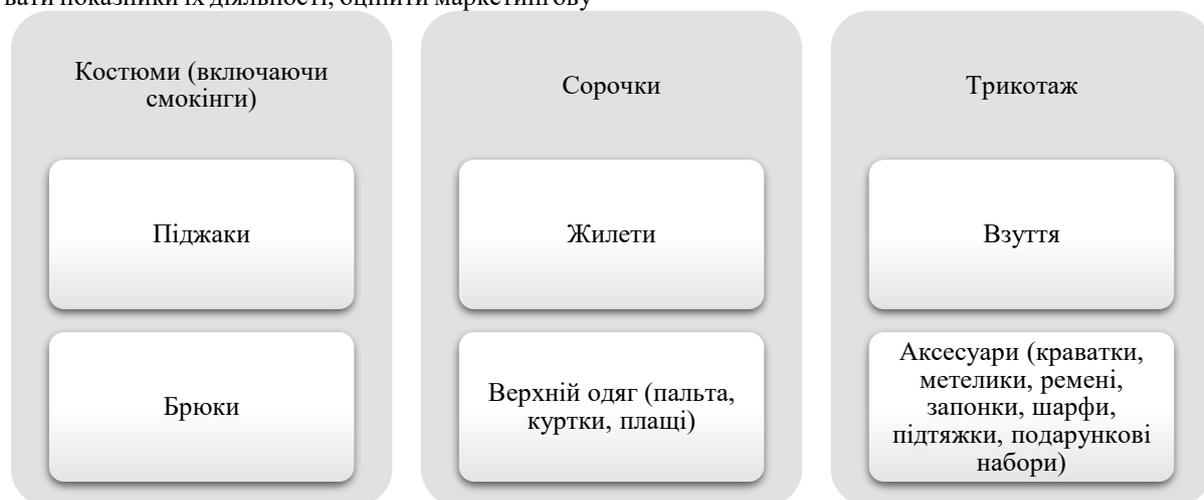

Рисунок 1. Основні напрямки асортиментної політики ПрАТ «Володарка»

Приватне акціонерне товариство «Volodarka» є одним із провідних українських виробників класичного чоловічого одягу. Підприємство спеціалізується на виготовленні високоякісних, комфортних і практичних виробів, що відповідають міжнародним стандартам [3]. Компанія має сучасне виробниче обладнання, зокрема системи Assyst, Gerber,

Bulmer, а також обладнання від Juki, Pfaff, Durkopp Adler, що забезпечує високу точність крою та якість пошиття. Всі вироби проходять високотехнологічну волого-теплову обробку та перевірку контролю якості (табл. 1).

Таблиця 1

Профіль підприємства ПрАТ «Володарка»: ресурси, технології та ринкова позиція	
Критерій	Інформація
Сфера діяльності	Виробництво та реалізація класичного чоловічого одягу
Кількість працівників	381 особа
Обсяг виробництва	800 тис. швейних виробів на рік
Технології та обладнання	Assyst, Gerber, Bulmer, Juki, Pfaff, Durkopp Adler, Brisay, Indupress
Контроль якості	ВТК + високотехнологічна обробка
Продуктивність (зростання)	Виробництво ↑ у 2 рази, продуктивність праці ↑ у 3 рази (за 10 років)
Асортимент	>100 моделей, понад 260 позицій
Стильові напрями	Класика, Casual, Бізнес-клас
Продажі	Інтернет-магазин (https://volodarka.com/internet-magazin/), Салон – магазин “Volodarka” + Ательє (м. Вінниця, просп. Коцюбинського, 43), роздріб, потенціал для міжнародної діяльності
Конкурентні переваги	Власні розробки, сучасне обладнання, стабільна якість, орієнтація на комфорт

На підприємстві зайнято 381 працівник, і щороку виготовляється приблизно 800 тисяч одиниць продукції. У результаті модернізації обсяги виробництва за останні 10 років зросли вдвічі, а продуктивність праці втричі.

Впровадження принципів циркулярної економіки, зокрема повторного використання ресурсів та оптимізації виробничих процесів, може стати додатковим джерелом конкурентних переваг. Як підкреслюють Корюгін А.В. та Кульганік О.М., «адаптація до циркулярної економіки відкриває нові перспективи для розвитку економічного потенціалу

підприємств» [1, с. 105-106].

У контексті дослідження конкурентоспроможності ПрАТ «Володарка» розглянемо регіональний ринок виробників верхнього одягу у Вінницькій області та Україні. Це дозволить виявити локальних конкурентів та оцінити позицію підприємства в межах регіону. Здійснимо аналіз регіональних конкурентів ПрАТ «Володарка». У Вінницькій області функціонують декілька підприємств, що спеціалізуються на виробництві верхнього одягу та можуть розглядатися як конкуренти ПрАТ «Володарка» (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика регіональних конкурентів ПрАТ «Володарка» за основними економічними показниками у 2024 р.

Підприємство	Кількість персоналу, осіб	Дохід (тис грн)	Чистий прибуток (тис грн)
ПрАТ «Володарка», м. Вінниця	381	158369,9	1072,7
ТОВ «Барська швейна фабрика», м. Бар	4	1172	-377
Вінницька Фабрика «Динамо» - підприємство, м. Вінниця	70	14076	-2164
ПрАТ «Бердичівська фабрика одягу», м. Бердичів	571	181436	2744
ТОВ «ГРІН-МОДА», м. Львів	208	428282	-998
ТОВ «ШФ «ВОРОНІН», м. Київ	4	279605	3334
ТОВ «АНВА», м. Чигирин	140	1537931	193133

Обґрунтуємо методику оцінювання конкурентоспроможності методом рангів. З метою системного аналізу конкурентоспроможності застосовано метод рангів, який дозволяє здійснити порівняльну оцінку підприємств за узагальненими критеріями: обсяг доходу, чистий прибуток, кількість персоналу. Підприємства ранжуються за кожним критерієм: 1 ранг - найкраще значення; 7 ранг - найгірше

значення. Сума балів визначає загальний рівень конкурентоспроможності: чим менше балів - тим вищий рівень конкурентності (табл. 3). На основі проведеного аналізу табл. 3 встановлено, що ПрАТ «Володарка» займає середньо-високі конкурентні позиції серед регіональних і суміжних підприємств. Компанія демонструє стабільну діяльність, доста-

тно чисельність персоналу та позитивний фінансовий результат. Водночас, в умовах конкуренції з високоприбутковими компаніями загальнонаціонального рівня, такими як ТОВ «АНВА» та ТОВ «ШФ

«ВОРОНІН», існує потреба в посиленні маркетингової активності, розширенні експортного потенціалу та інвестиціях у бренд.

Таблиця 3

Ранжування підприємств за критеріями конкурентоспроможності

Підприємство	Дохід (ранг)	Прибуток (ранг)	Персонал (ранг)	Сума балів	Місце
ТОВ «АНВА», м. Чигирин	1	1	4	6	1
ТОВ «ШФ «ВОРОНІН»	2	2	7	11	2
ПрАТ «Бердичівська фабрика одягу»	3	3	1	7	2
ПрАТ «Володарка»	5	4	2	11	3–4
ТОВ «ГРІН-МОДА»	4	6	3	13	5
ВФ «Динамо»	6	7	5	18	6
ТОВ «Барська швейна фабрика»	7	5	6	18	6

Упродовж 2022-2024 рр. ПрАТ «Володарка» здійснювало міжнародну діяльність, реалізуючи товари на ринки країн Європейського Союзу, зокрема: Франції, Німеччини, Польщі та Словаччини. Компанія також імпортує обладнання, комплектуючі та сировину з Німеччини, що сприяє модернізації виробництва та підтримці високої якості товарів.

Таким чином, комплексна діагностика конкурентоспроможності є ключовим інструментом стратегічного управління підприємством в умовах глобалізації, що дозволяє системно оцінити його ринкові позиції, сильні та слабкі сторони, а також визначити напрями підвищення міжнародної економічної активності. Метод рангів, застосований у дослідженні, продемонстрував ефективність у кількісному порівнянні підприємств за критеріями доходу, чистого прибутку та чисельності персоналу, що забезпечує об'єктивність оцінки конкурентного статусу. На прикладі ПрАТ «Володарка» встановлено, що підприємство має стабільні фінансово-економічні показники, сучасне виробниче обладнання, широкий асортимент продукції та достатній кадровий потенціал, що формує основу для стійких конкурентних переваг. У порівнянні з іншими регіональними та загальнонаціональними виробниками, ПрАТ «Володарка» займає середньо-високі

позиції, однак потребує активізації маркетингової діяльності, розширення експортного потенціалу та інвестицій у бренд для посилення міжнародної присутності. Результати дослідження підтверджують, що інтеграція діагностичних методик у стратегічне планування сприяє підвищенню адаптивності підприємства до змін зовнішнього середовища, диверсифікації ринків збуту та зміцненню його конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Список літератури

1. Корюгін А.В., Кульганік О.М. Трансформація стратегій управління підприємствами в умовах переходу до циркулярної економіки. Сталий розвиток економіки. № 4 (55), 2025. С. 105-110. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-55-15>
2. Леськів Г. З., Франчук В. І., Левків Г. Я., Гобела В. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства :навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 220 с.
3. Онлайн магазин класичного чоловічого одягу. URL: <https://volodarka.com/>
4. Цибульська Е. І. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. для студентів, які навчаються за спец. 051 Економіка / Е. І. Цибульська ; Нар. укр. акад. Харків : Вид-во НУА, 2018. 320 с.

Співак Андрій Олександрович,
науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій у тваринництві
Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17521120>

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Spivak Andrii,
Researcher of the Department of Economics, Management and Transfer of Innovations in Livestock Farming, Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0007-4118-2540>

SYSTEMIC-STRUCTURAL APPROACH TO THE ANALYSIS OF THE RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті досліджується системно-структурний підхід до аналізу ресурсного потенціалу аграрних підприємств як методологічна основа для підвищення ефективності управління в сучасних умовах трансформації аграрного сектору. Обґрунтовано, що традиційні підходи до оцінювання потенціалу, зосереджені переважно на окремих ресурсно-виробничих показниках, не забезпечують повного уявлення про взаємозв'язок і взаємовплив різних складових — матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних та природно-екологічних. Системно-структурний підхід розглядає ресурсний потенціал як багаторівневу взаємопов'язану систему, у межах якої взаємодія елементів створює умови для ефективного використання наявних ресурсів і підвищення конкурентоспроможності підприємства. У статті уточнено зміст і структуру основних компонентів ресурсного потенціалу аграрного підприємства, виявлено їх взаємозалежність у процесах виробництва, інноваційного оновлення та адаптації до ринкових змін. Особливу увагу приділено інформаційно-аналітичним ресурсам, цифровим технологіям та їх ролі в управлінні виробничими і фінансовими потоками. Підкреслено, що застосування системно-структурного підходу дозволяє узгодити різні управлінські рівні — стратегічний, тактичний і операційний — та забезпечити їх взаємодію в єдиному інформаційному просторі. Практична значущість дослідження полягає у можливості використання запропонованих підходів для вдосконалення процесів планування, прогнозування, ресурсного забезпечення й підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств. Зроблено висновок, що системно-структурний аналіз є дієвим інструментом комплексного оцінювання потенціалу, який дає змогу більш точно визначати напрями розвитку підприємства й підвищувати обґрунтованість управлінських рішень. Таким чином, системно-структурний підхід забезпечує цілісний огляд ресурсної бази аграрного підприємства, враховує взаємозв'язки між її елементами і дозволяє розробляти аналітичні та управлінські рішення для підвищення конкурентоспроможності та стійкості аграрного бізнесу.

The article explores the system-structural approach to analyzing the resource potential of agricultural enterprises as a methodological basis for improving management efficiency in modern conditions of the farm sector's transformation. It is substantiated that traditional approaches to assessing potential, focused mainly on individual resource-production indicators, do not provide a complete picture of the relationships and mutual influence among the various components—material, financial, labor, information, and natural and ecological. The system-structural approach considers resource potential as a multi-level, interconnected system, in which the interaction of elements creates conditions for the effective use of available resources and enhances the enterprise's competitiveness. The article clarifies the content and structure of the main components of an agricultural enterprise's resource potential, revealing their interdependence in the processes of production, renewal, and adaptation to market changes. Special attention is paid to information and analytical resources, as well as to digital technologies and their role in managing production and financial flows. It is emphasized that a system-structural approach enables coordination across different management levels – strategic, tactical, and operational – and ensures their interaction within a single information space. The practical significance of the study lies in the possibility of using the proposed approaches to improve planning, forecasting, resource provision, and the efficiency of agricultural enterprises. It is concluded that system-structural analysis is an effective tool for comprehensive assessment of potential, enabling more accurate determination of the directions of enterprise development and increasing the validity of management decisions. Thus, the system-structural approach provides a holistic overview of an agricultural enterprise's resource base, considers the relationships among its elements, and enables the development of analytical and management solutions to enhance the competitiveness and sustainability of farming businesses.

Ключові слова: ресурсний потенціал, аграрне підприємство, системний підхід, структурний підхід, оцінка ефективності, ресурси.

Keywords: resource potential, agricultural enterprise, system approach, structural approach, efficiency assessment, resources.

Постановка проблеми у загальному вигляді

У сучасних умовах підвищеної невизначеності (наслідки воєнних дій, економічної кризи, кліматичних змін, глобалізації ринків) критично зростає роль ефективного управління ресурсами агропідприємств. Ресурсний потенціал підприємства – це не лише сукупність усіх наявних ресурсів, а й їхня здатність забезпечувати виробничі процеси та конкурентоспроможність продукції [1,8]. У зв'язку з цим дедалі актуальнішим стає системно-структурний підхід, що дає змогу розглядати ресурсний потенціал як цілісну систему, яку можна деформувати через складові частини, та з'ясувати взаємозв'язки між ними [3]. Для України ця проблема є надзвичайно важливою. Аграрний сектор гарантує продовольчу безпеку і є важливою складовою національної економіки [2]. Однак наразі агропідприємства змушені діяти в умовах втрат робочої сили через міграцію, релокацію виробництва, дефіциту інвестицій та руйнування інфраструктури внаслідок війни [7]. Отже, формування і аналіз ресурсного потенціалу за системно-структурними методами є ключовим завданням забезпечення сталого розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У наукових дослідженнях як українських, так і зарубіжних учених проблематика ресурсного потенціалу аграрного виробництва розглядається з різних наукових позицій — економічної, технологічної, соціальної та екологічної. Зокрема, у працях О. Могилевської, В. Андрійчука, Л. Шкарупи, М. Малуги, Ю. Лупенка, І. Прокопи та інших авторів висвітлено структуру ресурсного потенціалу, закономірності його формування та методичні підходи до оцінювання в умовах трансформаційної економіки.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення кількісних і якісних показників оцінювання збалансованості та ефективності використання ресурсного потенціалу в контексті сталого розвитку аграрних підприємств. Перспективним є створення інтегральних моделей, які б враховували вплив цифрових технологій, екологічних обмежень і соціальних факторів на формування потенціалу підприємства. Не менш важливим напрямом є вивчення механізмів ресурсної синергії на рівні агропромислових кластерів та агрохолдингів, що дозволить сформувати нові інструменти управління конкурентними перевагами у посткризовій економіці.

Мета статті теоретичне обґрунтування та практичне розкриття сутності системно-структур-

ного підходу до аналізу ресурсного потенціалу аграрних підприємств, визначення його структурних елементів, взаємозв'язків та механізмів інтеграції в систему стратегічного управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Діяльність сільськогосподарської організації нині ускладнена підвищенням рівня конкуренції; технологічними змінами через труднощі придбання техніки, запчастин, комплектуючих; постійними нововведеннями у податковому та бухгалтерському законодавстві, зміною умов фінансування за рахунок банківської сфери на тлі інфляції. Тому управлінський персонал має організувати фінансову діяльність ефективно задля забезпечення успішної роботи підприємства. Трудові та земельні ресурси, основні та оборотні активи відіграють ключову роль у виробничому процесі організації. Вони складають матеріально-технічну основу та визначають виробничу потужність підприємства

У літературі ресурсний потенціал підприємства визначають як складну системну категорію, що узагальнює всі доступні ресурси та їхню взаємодію. Це «максимальний ресурс, який наявний у підприємстві та може бути використаний за сприятливих умов»[7].

Ресурсний потенціал агропідприємства формується сукупністю матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних та управлінських складових. До ключових компонентів відносять земельні ресурси (аграрні угіддя, водні ресурси, ґрунти тощо), трудові ресурси (робоча сила та кваліфікація персоналу), матеріально-технічні ресурси (основні засоби – сільськогосподарська техніка, обладнання, будівлі), фінансові ресурси (капітал, кошти, кредити), інформаційні ресурси (дані, знання, інформаційно-аналітичні системи), управлінські ресурси (керівні процедури, організаційна структура, управлінські кадри). У різних джерелах підкреслюється, що земельний і трудовий фактори є базовими (для аграріїв «земля – головне знаряддя праці»), а матеріально-технічний і фінансовий капітал забезпечують розвиток технологій і оновлення бази [8]. Інформація та управління слугують зв'язувальними ресурсами для оптимального використання інших складових.

Ресурсний потенціал аграрного підприємства – це багаторівнева структура, що характеризується сукупністю різномірних ресурсів, кожен з яких є системою взаємопов'язаних частин[3].

Основні компоненти ресурсного потенціалу аграрного підприємства

Компонент	Короткий опис
Земельні ресурси	Площа сільськогосподарських угідь та їх якість (родючість ґрунтів, доступ до водних ресурсів тощо). Основний природний ресурс аграрного виробництва.
Трудові ресурси	Персонал підприємства (агрономи, механізатори, робітники). Якість та продуктивність праці напряму впливають на врожайність і вихід продукції.
Матеріально-технічні ресурси	Основні засоби: сільгосптехніка, обладнання, будівлі, споруди. Забезпечують технологічні процеси та продуктивність виробництва.
Фінансові ресурси	Грошові кошти, капітал, кредити, інвестиції. Потрібні для закупівлі матеріалів, оновлення техніки та підтримки операційної діяльності підприємства.
Інформаційні ресурси	Збори даних, інформаційні системи, ринки збуту, технологічні знання. Сприяють обґрунтуванню управлінських рішень і адаптації до змін ринку та погодних умов.
Управлінські ресурси	Менеджмент та організаційні процеси: система управління, стратегічне планування, досвід керівництва. Забезпечують координацію та ефективне поєднання усіх ресурсів.

Джерело: побудовано на основі [2,5,7].

Ресурсний потенціал слід аналізувати саме як цілісну систему. Це означає врахування не тільки окремих компонентів, але і їхніх взаємозв'язків. Системний аналіз дозволяє виявляти синергію між елементами: наприклад, змінюючи співвідношення матеріальних і трудових ресурсів, можна отримати нелінійний ефект на виробничі результати. У формуванні потенціалу підприємства системний підхід дозволяє від виходу до ресурсів («що виробляти, за якою собівартістю і на який ринок»), забезпечуючи конкурентоспроможність продукції.

Одночасно доречно виділяти та оцінювати кожну складову потенціалу. Структурний підхід полягає у структуризації потенціалу і визначенні пріоритетів серед його елементів, що дає змогу обґрунтувати раціональне співвідношення між різними ресурсними блоками та оптимізувати розподіл ресурсів. Так, в аграрному підприємстві земельний, трудовий, технічний, фінансовий, інформаційний та інші ресурси розглядаються як окремі компоненти єдиного цілого[5], а їхня структура може бути ієрархічною або багаторівневою. Наприклад, землі і водні ресурси формують природну базу, технічні засоби – виробниче оточення, а інформаційно-управлінські ресурси – організаційні процеси підприємства.

Основними складовими ресурсного потенціалу аграрного підприємства є:

- земельні ресурси – площі сільгоспугідь (паї, орні землі). Земля є базисом агровиробництва: вона визначає можливість вирощування культур і слугує фундаментом для інших ресурсів. Від площі ріллі та родючості ґрунтів залежить обсяг продукції і рентабельність сільського господарства.

- трудові ресурси – робоча сила (наймані працівники та особисті селянські господарства). У сільській місцевості основу трудового потенціалу становить чисельність працездатного населення. Трудові ресурси визначають здатність підприємства освоювати інвестиції та техніку; їхній дефіцит (молодь, що не йде в АПК, міграція) може стримувати ріст виробництва.

- матеріально-технічні ресурси – основні фонди, обладнання, техніка, будівлі. Саме матеріально-технічна база забезпечує технологічність виробництва. Високий рівень технічного потенціалу (нові машини, механізація) підвищує продуктивність праці, але потребує значних фінансових впливів.

- фінансові ресурси – капітал, інвестиції, оборотні кошти. Фінанси створюють можливість оновлення матеріально-технічної бази і збільшення виробничих потужностей. Показано, що між розміром фінансового потенціалу та технологічним розвитком агропідприємства існує пряма залежність.

- інформаційні ресурси – дані, знання, інформаційні системи, ІТ-інфраструктура. У епоху «цифрового сільського господарства» інформатика стає важливим ресурсом: вона сприяє прийняттю оптимальних рішень (вибір культур, ринків, технологій) та підвищує ефективність інших ресурсів.

- інтелектуальні та управлінські ресурси – кваліфікація працівників, управлінські навички, ноу-хау, організаційна культура. Цей компонент, хоча не матеріальний, істотно впливає на виробничий результат. Наприклад, досвідчені фахівці можуть краще спланувати використання землі та техніки, а ефективне управління здатне оптимізувати витрати.

Ресурси агропідприємства взаємопов'язані: кожен впливає на можливість інших. Фінансові ресурси визначають масштаби оновлення матеріально-технічної бази – без достатніх інвестицій модернізація техніки та збільшення продуктивності ускладнені. Трудові ресурси (якісна праця) підвищують ефективність використання землі – вища кваліфікація працівників забезпечує кращу агротехніку й урожайність. Інформаційні ресурси і грамотний менеджмент спрямовують усі інші ресурси на досягнення цілей: своєчасна та точна інформація підвищує якість управлінських рішень, а належний рівень управління координує використання землі, техніки і праці. Наприклад, недостатній обсяг фі-

нансів призводить до «застарілої техніки» і «низької продуктивності праці», що гальмує розвиток підприємства.

Таблиця 2

Системно-структурна взаємодія ресурсів

Елементи	Приклад взаємодії
Фінанси → Техніка	Достатнє фінансування дозволяє оновити машино-тракторний парк і впровадити нові технології (інвестиції в МТЗ).
Праця → Земля	Висококваліфікована праця агрономів і механізаторів покращує якість обробки ґрунту та збільшує врожайність.
Праця → Інформація	Зібрані дані про ґрунти й погоду використовуються працівниками для коригування робіт, що підвищує ефективність вирощування.
Інформація → Управління	Актуальні аналітичні дані допомагають менеджерам приймати виважені рішення (планувати посіви, закупівлі, збут).
Управління → Всі ресурси	Система управління координує ресурси: розробляє стратегії, делегує завдання, оптимізує витрати. Зокрема, менеджмент реалізує інновації та навчання персоналу.
Техніка → Праця	Сучасна сільгосптехніка підвищує продуктивність праці та знижує трудомісткість робіт.

Джерело: побудовано на основі [3,4].

Складові потенціалу тісно пов'язані. Земля визначає виробничий масштаб, який потребує відповідної кількості робочої сили й техніки; праця впливає на повноту використання обладнання; фінанси забезпечують придбання засобів виробництва; інформація координує процеси; управління спрямовує всі елементи на досягнення цілей підприємства. Оскільки кожна складова потенціалу є системою взаємопов'язаних елементів[3], при плануванні важливо досягати оптимального балансу між ними. Наприклад, перевитрати землі без залучення техніки і робочої сили будуть неефективними, так само як надлишок техніки без кваліфікованих працівників.

У цьому контексті системно-структурний підхід виступає ключовим методологічним інструментом дослідження ресурсного потенціалу. Він дозволяє не лише розглядати окремі ресурси як ізольовані складові, а й аналізувати їхню взаємодію в межах цілісної економічної системи. Застосування цього підходу передбачає побудову логічної моделі, у якій кожен тип ресурсу — земля, праця, капітал, інформація та управління — розглядається як підсистема із власними внутрішніми зв'язками та функціональними залежностями. Тільки за умови їх гармонійної взаємодії можливе формування стійкого виробничого потенціалу, який забезпечує ефективність та адаптивність аграрного підприємства в умовах ринкової нестабільності.

Оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств спирається на ряд

методологічних засад і практичних інструментів. До принципів підходів належать системність і цілісність аналізу, які передбачають розгляд потенціалу як єдиного цілого; комплексність — врахування всіх головних ресурсних блоків; балансованість — підтримка оптимального співвідношення між складовими; а також динамічний аналіз (зміни потенціалу у часі) та порівняльний підхід (у тому числі з конкурентами або з собою в різні роки) [3, 4].

До інструментів оцінки належать як кількісні показники, так і моделі. Серед розповсюджених показників — ресурсо-віддача (наприклад, обсяг валової продукції на 1 грн ресурсу), трудо- та капітало-віддача (продуктивність праці, продуктивність капіталу), коефіцієнти використання ресурсів (наприклад, коефіцієнт використання сільгоспугідь), індекси продуктивності. Для агрегованої оцінки застосовують інтегральні індекси та матричні методи: наприклад, таксономічний аналіз (кластеризація за показниками потенціалу), побудова багатовимірних моделей. Сучасні дослідження включають DEA-аналіз (Data Envelopment Analysis) для оцінювання ефективності перетворення ресурсів на результати [4]. За потреби використовуються експертні методи (дослідження Delphi, метод балів) для оцінки нематеріальних складових, а також симуляційне моделювання та оптимізаційні моделі, що дозволяють прогнозувати поведінку системи при зміні ресурсів [8].

Інструменти й показники оцінки ефективності ресурсного потенціалу

Інструмент / Показник	Пояснення
Ресурсо-віддача	Співвідношення обсягу виробленої продукції (або прибутку) до витрат ресурсів. Характеризує продуктивність ресурсів (потенціалу).
Індекси ефективності	Сукупність показників (ROI, рентабельність активів, продуктивність праці тощо), що відображають результативність використання ресурсів.
DEA-метод	Нек параметричний метод оцінки ефективності роботи суб'єктів з урахуванням кількох вхідних і вихідних показників (аналіз даних для оптимального використання ресурсів).
SWOT-аналіз	Якісний метод, що визначає «сильні/слабкі сторони, можливості/ризики» підприємства для стратегічного управління ресурсами.
Структура витрат	Аналіз часток витрат на окремі ресурси (сировину, оплату праці, енергію тощо) в загальному кошторисі. Виявляє джерела неефективності і потенційні резерви.
Коефіцієнти використання	Показники завантаження ресурсів (землі, машин, праці тощо), наприклад, відсоток використання МТЗ за рік, частка оброблених угідь, інтенсивність праці.

Джерело: побудовано на основі [6,8].

Кроки оцінки ресурсного потенціалу за системно-структурним підходом можна узагальнити так:

- 1) визначення цілей оцінювання і складу ресурсів, що включаються;
- 2) побудова структурної моделі потенціалу з виділенням груп показників для кожної складової;
- 3) збір інформації за цими показниками;
- 4) розрахунок інтегральних індексів або моделей ефективності (наприклад, шляхом зваженого підсумовування або DEA);

5) аналіз результатів та виявлення «вузьких місць» – ресурсів, що обмежують розвиток[4,8]. За таким підходом забезпечується не лише вимірювання поточного рівня потенціалу, але й виявлення резервів підвищення ефективності (наприклад, завдяки оптимізації співвідношення ресурсів чи впровадженню ресурсозберігаючих технологій).

Застосування системно-структурного аналізу дозволяє отримати конкретні результати, що відображають поточний стан ресурсного потенціалу та ефективність його використання. Подібні результати дають уявлення про взаємозв'язки: виявлено, що нестача кваліфікованої праці і низький рівень автоматизації технічних процесів (малі інвестиції у матеріально-технічну базу) зумовили низьку ресурсо-віддачу. Натомість відповідні заходи – модернізація машинно-технічного парку та підвищення кваліфікації персоналу – могли б суттєво змінити ситуацію. Також системний аналіз показав, що ефективність ресурсного потенціалу залежить від зовнішніх умов та управління: наприклад, виявлено, що впровадження ресурсозберігаючих технологій і вдосконалення системи менеджменту виробництва можуть підвищувати ресурсо-віддачу незалежно від розміру потенціалу.

Системно-структурний підхід у дослідженні ресурсного потенціалу аграрних підприємств забезпечує можливість не лише комплексно оцінити наявні ресурси, а й виявити внутрішні взаємозв'язки між ними, що визначають ефективність господарської діяльності. Такий підхід передбачає розгляд підприємства як відкритої системи, у якій матеріальні, фінансові, трудові, інформаційні та природні ресурси взаємодіють у єдиному відтворювальному

циклі. Збалансування цих складових дає змогу підвищити результативність використання ресурсів і сформуванню адаптивну модель управління, здатну реагувати на зовнішні виклики.

Особливої уваги потребує інтеграція інноваційних і цифрових елементів у структуру ресурсного потенціалу. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, цифрового моніторингу земельних угідь, автоматизації виробничих процесів створює якісно нові можливості для оптимізації витрат, прогнозування урожайності та підвищення екологічної стійкості виробництва. Саме ці інструменти формують новий тип конкурентоспроможності аграрних підприємств, де інформаційні ресурси розглядаються на рівні з матеріальними чи фінансовими активами.

Таким чином, системно-структурний підхід дозволяє визначити потенційні індикатори розвитку. Зокрема, врахування інформаційних ресурсів (цифровізація, агро-інформатики) наразі є одним із ключових чинників конкурентоспроможності галузі[7]. На підставі виявлених взаємозв'язків можливо розробити рекомендації: збільшення частки інвестицій у точне землеробство і ICT-системи, що спричинить синергетичний ефект на всі інші компоненти потенціалу.

Актуальність теми в Україні обґрунтована сучасними викликами: аграрний сектор повинен адаптуватися до післявоєнного відновлення економіки, міграційних процесів і необхідності переходу на інноваційні технології. Формування ефективного ресурсного потенціалу в цих умовах стає ключовим фактором сталого розвитку галузі[8]. Таким чином, системно-структурний аналіз ресурсного потенціалу забезпечує комплексне розуміння можливостей і ризиків аграрних підприємств, створюючи основу для прийняття стратегічно обґрунтованих управлінських рішень.

Висновки ресурсний потенціал аграрного підприємства – це багатокомпонентна, динамічна система, ефективне управління якою вимагає комплексного бачення. Системно-структурний підхід є доцільним у роботі з такою категорією, адже дозволяє ідентифікувати всі складові потенціалу та їхню

роль, а також зрозуміти механізми їхньої взаємодії. Основні компоненти (земля, праця, капітал, інформація тощо) не розглядаються розрізнено, а як взаємопов'язані частини єдиного цілого.

Список використаних джерел

1. Васильців Т., Лупак Р., Микитин О. Методико-прикладні аспекти управління ресурсним забезпеченням в системі економічної безпеки промислових підприємств Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. 2025, № 1, С. 64-68.
2. Вінніченко І.І., Дідур К.М., Дідур О.В. Значення ресурсного потенціалу аграрного підприємства в забезпеченні продовольчої безпеки країни. Агросвіт, №16, 2023, С. 20-27.
3. Згурська О.М. Особливості формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств в умовах інформаційного суспільства. Економіка і суспільство. 2016, Випуск # 7, С. 329-334.
4. Николук О. М., Мартинчук І. В. Методика оцінювання ресурсного потенціалу інноваційно орієнтованих сільськогосподарських підприємств. Проблеми економіки № 1 (35), 2018, с. 207-213.

5. Степаненко С.В. Ресурсний потенціал аграрних підприємств: елементи та особливості їх поєднання в сучасних умовах. Ефективна економіка, 2022, № 2, URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/b75e3d32-2aee-49db-90d6-b11f5157338d/content#:~:text>

6. Степаненко С.В., Лункін В.В., Співак А. О. Інвестиційні механізми формування та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. 2024. № 5. С. 59-64.

7. Суліма Н., Гуцул Т., Боровик Н. Формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств в умовах інноваційного розвитку. Економіка та суспільство, (63)2024 URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-47>

8. Ходаківський В. М. Методи оцінки ресурсного потенціалу агробізнесу. Економічний простір. № 201, 2025, с.234-240

УДК 339.138:658.7
JEL M31, Q13, L81

Цикалюк Роман Анатолійович,
здобувач, Міжнародний університет бізнесу і права
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0546-6954>
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17521163>

ЛОГІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОМ

Tsykaliuk Roman,
Degree Applicant, Higher Educational Institution
«International University of Business and Law», Kherson

LOGISTIC PRINCIPLES OF FORMING A MARKETING MANAGEMENT SYSTEM

Анотація.

У статті розглянуто інтеграційну концепцію маркетингової логістики як ефективну модель управління для підприємств продовольчої сфери України в умовах складних викликів (оптимізація ланцюгів постачання, пошук нових ринків). Обґрунтовано, що взаємна інтеграція маркетингу та логістики є вирішальною для забезпечення швидкості та зручності постачання, оскільки їхні функції доповнюють одна одну: маркетинг формує пропозицію, а логістика забезпечує її фізичне доведення до споживача.

Проаналізовано еволюцію логістики як науки та різні наукові підходи до сутності маркетингової логістики (П. Котлер, М. Крістофер та Х. Пек), виділено їхні недоліки. Запропоновано власне трактування, згідно з яким маркетингова логістика управляє потоковими об'єктами (ресурсними, товарними, сервісними) і розглядає їх як логістичну складову маркетингу, а не лише як супровідну функцію.

Визначено шість ключових точок взаємодії маркетингу і логістики: виведення продукції на нові ринки, ціноутворення, формування товарної пропозиції, матеріально-технічне забезпечення (з урахуванням сезонності), дистрибуція товарів та обслуговування споживачів. Підкреслено, що у конкурентній боротьбі логістика часто відіграє вирішальну роль у забезпеченні споживчої цінності та сервісу.

Сформульовано інтеграційну концепцію маркетингової логістики, яка охоплює всім ключових принципів (зокрема, мережність структури, адаптивність, інноваційність та цифровізація процесів) і ґрунтується на процесному підході з вектором планування "від споживача – до постачальника". Доведено, що успіх інтеграційної маркетингової логістики вимагає узгодження дій із конкурентами (перехід "від змагання до партнерства") та впровадження цифрових інструментів (CRM, ШІ, EDI, VMI) для оптимізації внутрішніх та міжфірмових взаємодій.

Зроблено висновок, що конкурентні переваги формуються на рівні цілих ланцюгів створення вартості, а не окремих підприємств чи товарів. Інтеграційна маркетингова логістика є механізмом, який має вивести підприємства продовольчої сфери на новий якісний рівень господарювання.

Abstract.

The article considers the integration concept of marketing logistics as an effective management model for food enterprises in Ukraine amid complex challenges (optimization of supply chains, search for new markets). It is substantiated that the mutual integration of marketing and logistics is crucial to ensuring the speed and convenience of supply, as their functions complement each other: marketing defines the offer, and logistics ensures its physical delivery to the consumer.

The evolution of logistics as a science and various scientific approaches to the essence of marketing logistics (P. Kotler, M. Christopher, and H. Peck) are analyzed, and their shortcomings are highlighted. Its own interpretation is proposed, according to which marketing logistics manages flow objects (resources, commodities, services) and considers them a logistical component of marketing, not merely an accompanying function.

Six key points of interaction between marketing and logistics are identified: product introduction to new markets, pricing, product offering, logistics (considering seasonality), product distribution, and customer service. It is emphasized that in competition, logistics often plays a decisive role in ensuring consumer value and service.

An integration concept of marketing logistics is formulated, which includes eight key principles (in particular, network structure, adaptability, innovation and digitalization of processes) and is based on a process approach with a planning vector "from consumer to supplier". It is proven that the success of integration marketing logistics requires coordination of actions with competitors (transition "from competition to partnership") and the implementation of digital tools (CRM, AI, EDI, VMI) to optimize internal and inter-firm interactions.

It is concluded that competitive advantage is formed at the level of entire value chains, not at the level of individual enterprises or products. Integrated marketing logistics is a mechanism that should bring food enterprises to a new qualitative level of management.

Ключові слова: маркетингова логістика, інтегрована маркетингова логістика, ланцюг постачання, виробничо-збутовий ланцюг, інтеграція функцій, логістичні потоки, споживча вартість, продовольча сфера.

Keywords: *marketing logistics, integrated marketing logistics, supply chain, production and sales chain, integration of functions, logistics flows, consumer value, food industry.*

Постановка проблеми. Складні умови діяльності підприємств продовольчої сфери України вимагають пошуку нових, ефективних моделей управління. Критичними завданнями є збереження господарських зв'язків, зміцнення конкурентних позицій, пошук нових ринків та оптимізація ланцюгів постачання. Вирішальну роль у цьому відіграє правильний вибір поєднання та взаємної інтеграції маркетингу та логістики у системі управління підприємством.

Швидкість і зручність постачання товару у будь-яку точку географічно визначеного стає можливим лише за умови наявності ефективної логістичної системи, інтегрованої із системою маркетингу. Функції цих систем доповнюють одна одну: маркетинг встановлює зв'язок зі споживачем і формує пропозицію, а логістика доводить товар до нього.

Логістика опинилася у фокусі уваги дослідників значно пізніше, ніж маркетинг. Розвиток логістики як науки стримувався відсутністю технічних можливостей організувати контроль над потоками товарів, матеріалів, інформації тощо. Лише з 50-х років ХХ ст. логістика почала формуватися як наука, а у 60-і з'являються перші інтегровані виробничо-транспортні структури. Сучасний етап розвитку логістики, який бере свій початок аж з 80-х років, пов'язаний із реалізацією концепта «загальної відповідальності», коли логістика стає не лише складовою господарських процесів, але і відіграє значну роль у соціально-політичному житті. Новітній етап – формування глобальної логістики, що пов'язаний із процесами трансформації світового господарства і суспільства в цілому, у якому логістика відіграє провідну роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дотичності маркетингу і логістики, їх взаємозв'язку досліджувалися у роботах відчизняних науковців, таких як Є. В. Крикавський, Л. Я. Якимішин [1], А. О. Шульга [2], Є. В. Тяжкун [3], І. І. Шкорина [4], С. В. Ковальчук, К. Л. Семенов [5]. Втім, досі не вироблено єдиного наукового уявлення про це явище, не визначені принципи, методи та механізми цієї взаємодії.

Розвиток маркетингу і логістики ведуть до змішування їх функцій, що відбувається природнім шляхом та появи маркетингової логістики (введено у обіг П. Конверсом [5], П. Друкером [6] та ін.). Маркетингова логістика згідно з П. Котлером [7] – це управління (планування, реалізація і контроль) переміщенням сировини, матеріалів і готової продукції, а також супровідної інформації від виробника до споживача для задоволення потреб і отримання прибутку. Це визначення охоплює лише зовнішні (міжфірмові) взаємодії, ігноруючи внутрішні товарно-матеріальні потоки організації, які також є об'єктом управління маркетингової логістики.

М. Крістофер та Х. Пек [8] вважають, що зміст маркетингової логістики полягає в «управлінні сферою взаємодії підсистем маркетингу і логістики у ланцюгу постачання із метою отримання конкурентних переваг на основі кращого обслуговування споживачів». Джерелом вигоди тут розглядається краще обслуговування клієнтів, яке відділено від самого товару.

Незважаючи на різні трактування, дослідники сходяться на тому, що маркетингова логістика управляє потоковими об'єктами (процесами та явищами), скеровуючи їх на створення споживчої вартості та задоволення клієнтів. Ми вважаємо, що ці потоки є логістичною складовою маркетингу, а не просто супроводжують його.

Мета статті – визначення та обґрунтування інтеграційної концепції маркетингової логістики, а також ідентифікація її принципів, механізмів та ключових точок взаємодії для забезпечення ефективного функціонування та стійких конкурентних переваг підприємств продовольчої сфери України в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Управління маркетинговою логістикою як єдиною системою вимагає ідентифікації ролей підсистем та їхніх ключових взаємодій для контролю процесів виробництва і збуту, що забезпечить синергетичний ефект у ланцюгу постачання.

Ключовими точками взаємодії маркетингу і логістики є [9]:

1. Виведення продукції на нові ринки збуту. Виведення на нові ринки з використанням цифрових технологій потребує узгодженої дії маркетингу та логістики. Їхні спільні зусилля критично важливі для розробки пропозицій, формування збутової політики, прогнозування та планування постачання у виробничо-збутовому ланцюгу.

2. Визначення і встановлення ціни на продукцію. Важливість правильного ціноутворення на продукцію у виробничо-збутовому ланцюзі визначається тим, що ціна є джерелом отримання прибутку для всіх його учасників. Ціна на продукцію, яку сплачує кінцевий споживач повинна покривати всі витрати на виробництво, постачання, просування і збут продукції і враховувати економічних інтерес підприємств-партнерів у системі інтегрованої маркетингу.

Підсистема логістики повинна визначити, оцінити і управляти витратами на транспортні, складське обслуговування, зв'язок, менеджмент та ін., які пов'язані із реалізацією поставлених перед нею завдань. Метою управління маркетинговими і логістичними витратами оптимізація їх обсягу і максимізація вигоди на цих засадах.

3. Формування товарної пропозиції. У процесі розробки нового товару необхідно спільно враховувати маркетингові характеристики (асортимент, пакування, дизайн) і логістичні вимоги (транспорт-

тування, зберігання, терміни доставки). Оптимальна взаємодія логістичних підсистем критична для життєвого циклу продовольчої продукції.

4. Матеріально-технічне забезпечення. Ритмічне функціонування виробничо-збутового ланцюга вимагає своєчасного постачання ресурсів. У харчовій промисловості це ускладнюється сезонністю виробництва та споживання. Цей часовий розрив вимагає додаткових умов до формування товарно-матеріальних запасів, складського забезпечення та маркетингових зусиль для мінімізації впливу сезонності на постачання і збут, що загалом стабілізує матеріально-технічне забезпечення.

5. Дистрибуція товарів через формування розподільних каналів та управління ними. Успіх підприємства на ринку покупця, що має високу конкуренцію, визначається його здатністю перевершити конкурентів за критерієм співвідношення споживчої цінності та ціни. Корисність продукції залежить не лише від самого продукту, а й від рівня обслуговування, швидкості постачання та мінімізації зусиль споживача. Ця точка перетину маркетингу і логістики є критичною, оскільки вони спільно формують пропозицію: маркетинг відповідає за властивості товару та просування, а логістика — за проходження продукції ланцюгом та своєчасне надходження.

Варто зазначити, що у рамках виконання завдання забезпечення дистрибуції товарів, мережа логістичного обслуговування ніби накладається на мережу каналів розподілу, утворюючи єдиний інфраструктурний комплекс (розподільчо-логістичну

систему), який отримує таку важливу рису інфраструктури, як здатність до концентрації різних мереж, накладання одна на одну і взаємного підсилення. На розподільчо-логістичну систему може накладатися транспортна мережа, енергетична мережа та інші види інфраструктури, включно з соціальною. Це має не лише велике значення для бізнесу, але і для територій розташування основних логістично-розподільчих і торговельних об'єктів, які зазнають певного соціально-інфраструктурного розвитку.

6. Формування і реалізація політики обслуговування споживачів, отримання зворотного зв'язку. Рівень сервісу є важливою складовою споживчої цінності товару. Хоча обслуговування — прерогатива маркетингу, логістика відіграє вирішальну роль, забезпечуючи фізичну наявність необхідного товару в потрібний час і місці. [11].

Варто розуміти, що система логістичного забезпечення є двоспрямованою – вона обслуговує як виробничо-збутовий ланцюг, так і власне споживача, надаючи йому певні сервісні послуги, які споживач навіть не завжди помічає. Але при наявності «збоїв» у цьому обслуговування, споживач відчуває і негативно реагує на погіршення умов пропозиції. З цієї точки зору, логістика іноді відіграє вирішальну роль у конкурентній боротьбі. Інтеграція складових маркетингу і логістики у систему маркетингової логістики продемонстрована на рис. 1.

	Мета	Об'єкт	Предмет	Результат
Маркетинг	Отримання прибутку на основі формування пропозиції, яка задовольняє потреби споживачів краще ніж конкурентні пропозиції	Комплекс маркетингу та маркетингова діяльність	Стратегія, механізми та інструменти управління комплексом маркетингу і маркетинговою діяльністю	Отримання максимального економічного ефекту
Логістика	Постачання ресурсів і товарів до їх споживачів у встановлений термін, у необхідне місце у повному обсязі (кількості) та визначної кондиції (якості)	Ресурсні, товарні і сервісні потоки у сферах постачання, виробництва, розподілу і збуту продукції/послуг	Механізми та інструменти управління потоковими процесами у сферах постачання, виробництва, розподілу і збуту продукції/послуг	Оптимізація логістичних витрат при дотриманні необхідного рівня якості обслуговування
Маркетингова логістика	Утворення/збільшення споживчої цінності та генерація економічного ефекту шляхом управління потоковими процесами у доведення продукції до споживача	Ресурсні, товарні і сервісні потоки у сферах постачання, виробництва, розподілу, просування і збуту продукції/послуг	Стратегія, механізми та інструменти управління потоковими процесами у сферах постачання, виробництва, розподілу, просування і збуту продукції/послуг для задоволення потреб клієнтів	Максимізація споживчої цінності і прибутку на основі оптимізації виробничо-збутових процесів

Рис. 1. Інтеграція складових маркетингу і логістики у систему маркетингової логістики

Джерело: розроблено автором

Поєднавши принципи маркетингової логістики із принципами і механізмами інтегрованого маркетингу у виробничо-збутовому ланцюгу

продовольчої продукції ми можемо визначити складові інтеграційної концепції маркетингової логістики наведені у табл. 1.

Складові інтеграційної концепції маркетингової логістики

Складова	Зміст
Сутність концепції	Теоретико-методологічні, методичні і практичні положення управління ресурсних (сировинних, матеріальних, інформаційних та ін.), товарних та сервісних потоків як складової частини єдиного процесу постачання виробництва, просування, розподілу і збуту продукції у виробничо-збутовому ланцюзі
Мета	Утворення/збільшення споживчої цінності та генерація економічного ефекту шляхом управління потоковими процесами у доведення продукції до споживача
Об'єкт	Ресурсні, товарні і сервісні потоки у сферах постачання, виробництва, розподілу, просування і збуту продукції/послуг
Предмет	Стратегія, механізми та інструменти управління потоковими процесами у сферах постачання, виробництва, розподілу, просування і збуту продукції/послуг для задоволення потреб клієнтів
Принципи	<ul style="list-style-type: none"> - системність і мережність структури виробничо-збутового ланцюга - єдність цілей і партнерство у взаємодії - інтеграція суб'єктів і функцій - комплексність потенціалу - адаптивність і гнучкість, стійкість до змін і викликів - оптимальність і раціональність дій - інноваційність розвитку - цифровізація процесів
Механізми	<p>Інтегрований організаційно-управлінський механізм маркетингової логістики, що комплексно охоплює і ув'язує всі складові виробничо-збутового ланцюга, а також системно поєднує функції маркетингу і логістики, елементами якого є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - управлінські структури виробничо-збутового ланцюга - керівники і підрозділи підприємств, що забезпечують його функціонування - система дистрибуції товарів, побудована на принципах максимізації споживчої вартості та економічної ефективності - інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує ефективні взаємовідносини зі споживачами, партнерами, конкурентами - система управління запасами і рухом сировини, матеріалів, товарів, інформації - система управління замовленнями і логістичним обслуговуванням
Критерії ефективності	<ul style="list-style-type: none"> - споживча вартість - вартість грошових потоків від операційної, інвестиційної, фінансової діяльності - вартість бізнесу
Методичний інструментарій	<ul style="list-style-type: none"> - маркетингові інструменти аналізу (SWOT, PEST та ін.) - метод аналогів - порівняльний аналіз маркетингових та логістичних процесів - аудит процесів - метод дисконтованих грошових потоків - доходний підхід до оцінки вартості бізнесу - система збалансованих показників - економіко-математичне моделювання

Джерело: розроблено автором

Отже, інтегрована маркетингова логістика системно охоплює всі внутрішньофірмові та міжфірмові ресурсні, товарні і сервісні потоки у сферах постачання, виробництва, розподілу, просування і збуту продукції/послуг. Таке трактування значно розширює погляд на маркетингову логістику, яка традиційно розглядалася як управління ланцюгами постачання з точки зору створення вартості (корисності). Визначений М. Портером [12] принцип створення вартості передбачає поступове нагромадження цінності при виконання послідовних видів діяльності у ланцюгу постачання. Сам ланцюг постачання він розглядав як систему, що включає у себе всіх суб'єктів (від постачальника до клієнта) і логістичні процеси, що забезпечують створення вартості. Загалом погоджуючись із трактуванням змісту ланцюга постачання, ми не можемо погодитися із концептом поступового нагромадження вартості у цьому ланцюгу. На наш погляд, завдяки

маркетинговій складовій споживча вартість формується одночасно у всіх його ланках, і навіть до початку власне виробництва і розподілу продукції. Управління виробничо-збутовим ланцюгом, на нашу думку, є одночасно управлінням споживчою вартістю (цінністю/корисністю); управлінням рухом матеріальних (сировинних, товарних, енергетичних та ін.) та нематеріальних (інформаційних, сервісних та ін.) потоків; управлінням взаємодіями між учасниками виробничо-збутового ланцюга; управлінням вартістю бізнесу.

Цикл маркетингової логістики запускається шляхом вивчення потреб і переваг споживачів. Ключовою точкою є дослідження ринку, який формує попит і споживає готову продукцію, а також визначає вартість бізнесу [13, 14].

Предметом інтегрованої маркетингової логістики виступає сукупність стратегій, ме-

ханізмів та методів управління (оптимізації) поточними процесами у всіх сферах створення вартості - постачання, виробництво, розподіл, просування і збут із орієнтиром на задоволення потреб ринку. Важливо, що предмет охоплює не лише сферу розподілу, як зазначається у деяких джерелах [15], а всі види і сфери діяльності, пов'язані споживчою вартістю.

Успішна інтегрована маркетингова логістика (ІМЛ) ґрунтується на восьми ключових принципах:

Мережна системність: Формування рівноправної, мережної структури ланцюга для взаємовигідної взаємодії.

Єдність цілей і партнерство: Узгодження стратегій та вироблення спільної політики дій усіх учасників.

Інтеграція функцій: Поєднання виробничих, маркетингових, логістичних та управлінських функцій у єдину систему.

Комплексність потенціалу: Забезпечення балансу необхідних ресурсів (людських, інформаційних, інвестиційних) для реалізації всіх функцій.

Адаптивність і стійкість: Здатність гнучко пристосовуватися до змін і протистояти зовнішнім та внутрішнім викликам.

Оптимальність і раціональність: Прийняття рішень, вигідних для всього ланцюга постачання, а не лише для окремих його ділянок (баланс витрат/вигод).

Інноваційність розвитку: Постійне вдосконалення процесів на основі новаторського мислення та критеріїв споживчої цінності.

Цифровізація процесів: Впровадження ІТ для тісного контакту зі споживачами (індивідуалізація пропозиції) та оптимізації взаємодії між учасниками ланцюга.

Інтегрована маркетингова логістика відіграє вирішальну роль, оскільки вона забезпечує: синхронізацію та координацію всіх потоків (товарних, ресурсних, сервісних) у виробничо-збутовому ланцюзі; гнучкість та швидку адаптацію системи до ринкових і глобальних змін; оптимізацію витрат завдяки раціональному управлінню запасами, постачанням і розміщенням інфраструктури; а також підвищення якості, точності та швидкості обслуговування на всіх етапах взаємодії.

Інтегрована маркетингова логістика передбачає взаємопоєднання і взаємодоповнення маркетингових і логістичних завдань (Рис. 2)

Завдання				
Маркетинг	Створення споживчої цінності у відповідності до потреб покупців	Формування стабільних і гнучких каналів дистрибуції	Забезпечення високого рівня обслуговування споживачів	Системні дії щодо мотивування споживачів і просування продукції
Логістика	Створення комплексних систем управління товарними, матеріальними, інформаційними та іншими потоками	Стратегування, планування, координація і контроль взаємодії у ланцюгу постачання і розподілу	Управління запасами, замовленнями і рухом матеріалів, товарів, інформації тощо	Оптимізація структури логістичного обслуговування, забезпечення системної адаптивності і гнучкості
Маркетингова логістика	Створення і максимізація споживчої вартості шляхом синхронізації процесів у виробничо-збутовому ланцюзі	Інтегрування бізнес-потенціалу учасників виробничо-збутового ланцюга	Забезпечення високого рівня логістичного обслуговування всіх учасників ланцюга вартості – від постачальника сировини – до кінцевого споживача	Максимізація вартості бізнесу за рахунок підвищення обсягів збуту та оптимізації витрат

Рис. 2. Поєднання завдань маркетингу і логістики у системі інтегрованої маркетингової логістики

Джерело: сформовано автором

Інтегрована маркетингова логістика ґрунтується на процесному підході, що передбачає управління ходом реалізації процесу виробництва і

реалізації продукції, а не управління функціями учасників. Виходячи з процесного підходу, фокус

уваги має бути націлений на взаємовідносини усередині виробничо-збутового ланцюга (між постачальниками, виробниками, дистриб'юторами, продавцями) та із зовнішнім середовищем (зі споживачами і конкурентами) у ході виконання маркетингових і логістичних завдань.

Основний напрям прикладання зусиль маркетингової логістики – відносини зі споживачами готової продукції. На конкурентних ринках споживчих товарів (зокрема, продовольства) акцент робиться на встановленні довготривалих, довірливих відносин з клієнтами. Це вимагає постійного вивчення потреб та підвищення якості обслуговування.

Прогнозування попиту є відправною точкою для планування всіх інших процесів у ланцюгу (постачання, виробництво, розподіл). Таким чином, логіка планування має вектор "від споживача – до постачальника". Вирішальну роль тут відіграють цифрові інструменти (як-от CRM-системи та ШІ), які забезпечують тісний зв'язок та зворотний відгук. Ланцюги, що використовують ці технології, отримують значну перевагу над традиційними методами маркетингу.

До ключових зовнішніх сил варто віднести конкурентів. Реалізація принципу «від змагання до партнерства» вимагає від підприємств переглянути політику відносин з конкурентами і відійти від агресивного протистояння на ринку до раціональних відносин, що передбачають узгодження дій для забезпечення більш повного задоволення попиту.

При управлінні взаємодіями всередині ланцюга - між постачальниками, виробниками, дистриб'юторами і торговельними підприємствами – важливо комплексно охопити всі елементи процесу створення вартості. Це завдання є дуже складним у теперішніх умовах. Постачальники, виробники та інші учасники виробничо-збутового ланцюга є взаємозалежними у досягненні результату. Від швидкості реакції кожного залежить спільний успіх. Постійний моніторинг ринку, аналіз ризиків та планування виробничо-збутових процесів за багатьма товарними групами зумовлює генерацію великого обсягу інформації, часто складно структурованої, що вимагає від учасників ланцюга впроваджувати сучасні інформаційні системи (Electronic Data Interchange (EDI), Vendor managed inventory (VMI) та ін.) і цифрову техніку для автоматизації процесів [16].

При розробленні спільної маркетингово-логістичної політики у виробничо-збутовому ланцюзі необхідно постійне дослідження ринку, вибір привабливих сегментів; розроблення політики виробництва і розподілу, і побудова ефективної структури каналів дистрибуції; системне, комплексне планування і програмування маркетингових і логістичних заходів; організація і управління процесами виробництва і розподілу; аналіз і оцінювання результативності виробництва і реалізації продукції.

Система взаємодій усередині виробничо-збутового ланцюга та із зовнішнім середовищем вимагає координації дій і оптимізації маркетингово-логістичного забезпечення, а також їх узгодження

із стратегічними цілями і ринковими реаліями, що забезпечує:

- виробництво продукції, затребуваної цільовим ринком у необхідній кількості, якості та у потрібному асортименті та у визначений час;
- скорочення сукупних витрат на основі оптимізації запасів сировини, продукції, та також незавершеного виробництва;
- злагодженість роботи всіх видів транспорту і складів у процесі постачання;
- доставку ресурсів і товарів «саме вчасно»;
- максимізацію економічного ефекту і ефективності.

Загалом, управління зазначеними зовнішніми та внутрішніми відносинами, що забезпечують виконання виробничо-збутових процесів, формують базис інтегрованої маркетингової логістики. Управління інтегрованою системою маркетингової логістики передбачає:

1. Планування діяльності виробничо-збутового ланцюга за принципом «від потреб споживача – до постачання необхідних ресурсів».
2. Системне поєднання всіх бізнес-процесів від постачання до реалізації продукції кінцевому споживачеві.
3. Максимізацію сукупно сформованої споживчої вартості.
4. Максимізацію вартості бізнесу на всіх етапах створення споживчої вартості.

Висновки. Отже, концепція інтегрованої маркетингової логістики передбачає перехід на принципово новий рівень розвитку виробничо-збутових ланцюгів і мереж підприємств продовольчої та пов'язаних з нею галузей – агробізнесу, торгівлі, транспорту та ін. Перевагою цієї концепції є те, що джерелом ефективності виступає не лише маркетингова стратегія та її товарна, цінова, комунікаційна складові, а споживча вартість сформована на основі реалізації сукупного маркетингово-логістичного потенціалу всіх учасників інтегрованого ланцюга створення вартості. При цьому конкурентні переваги формуються на рівні ланцюгів створення вартості, а не на рівні товарів чи підприємств. Інтегрована маркетингова логістика має стати механізмом, який виведе підприємства продовольчої сфери та їх партнерів на новий якісний рівень господарювання, що забезпечить стійкі конкурентні переваги на внутрішньому та міжнародних ринках.

Література

1. Крикавський Є. В., Якимишин Л. Я. Компліментарність стратегій маркетингу та логістики в ланцюгу поставок товарів повсякденного попиту. *Маркетинг і цифрові технології*. 2020. № 2 (1). С. 21–32. DOI: <https://doi.org/10.15276/mdt.2.1.2018.2>.
2. Шульга А. О. Напрями удосконалення системи стратегічного управління розвитком маркетингової діяльності підприємства. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 25. С. 110–113. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/25.18>.
3. Тяжкун Є. В. Інтеграційна взаємодія маркетингу та логістики: сучасні тенденції. *Економіка*

та суспільство. 2024. Вип. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-72>.

4. Шкорина І. І. Маркетингова стратегія розвитку логістичних послуг в глобальному економічному просторі. *Actual problems of economics*. 2023. № 11(269). DOI: <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2023-1-269-60-73>.

5. Ковальчук С.В., Семенов К.Л. Маркетинг-логістичне забезпечення у ланцюгах поставок товарів споживчого попиту. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 3(1). С. 155-162.

6. Converse P. D. The other half of marketing / Proceedings of the Twenty-sixth Boston Conference on Distribution, Harvard Business School, Boston, 1954.

7. Друкер П. Виклики для менеджменту XXI століття. Київ: КМ-БУКС, 2020.

8. Kotler P., Keller K. L., Chernev A. Marketing Management. 16th Edition. Harlow: Pearson Education, 2021, 608 p.

9. Christopher M., Peck H. Marketing Logistics. Second Edition. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2003. 168 p.

10. Barcik R., Jakubiec M. Marketing logistics. *Acta academica karviniensia*. 2013. № 13(4). 2013. P. 5-12.

11. Чухрай Н.І., Гіріна О.Б. Формування ланцюга поставок: питання теорії і практики. Львів: Інтеллект-Захід, 2007. 232 с.

12. Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations, Free Press, New York, 1990.

13. Григорак М. Ю., Карпунь О. В., Катерна О. К., Молчанова К. М. Логістика постачання, виробництва і дистрибуції. Київ: НАУ, 2017. 364 с.

14. Гірна О. Ланцюг поставок: оцінювання надійності постачальника. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-39>.

15. Авраменко О. В. Визначення показників ефективності логістичного управління на підприємстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 25. С. 116–121.

16. Білоусько Т. Інформаційні технології в маркетинговій діяльності. *Економіка та суспільство*. 2023. №53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-41>.

JURISPRUDENCE

УДК УДК 343.3:351.74(477)

Терехова Ганна Ярославівна*курсант 4 курсу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ***Мінайлов Іван Дмитрович***курсант 4 курсу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ***Кисельов Андрій Олександрович***т.в.о. завідувача кафедри оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
Дніпровський державний університет внутрішніх справ***ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ****Terekhova Hanna Yaroslavivna****Minaylov Ivan Dmytrovych****Kiselyov Andriy Oleksandrovych****SOME FEATURES OF THE COUNTERACTION BY UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF
UKRAINE TO ECONOMIC CRIME IN MODERN CONDITIONS**

У статті розглядаються особливості економічної злочинності в Україні та виклики, з якими стикаються підрозділи Національної поліції в умовах воєнного стану та глобалізаційних трансформацій. Акцентовано на багатовимірному характері цього явища, яке поєднує економічні, політичні, соціальні та безпекові ризики. Проаналізовано наукові підходи до визначення сутності економічної злочинності, її основних форм і чинників поширення, серед яких – високий рівень корупції, тіньові економічні практики, кіберзлочинність, недосконалість нормативно-правової бази та вплив воєнних дій. Висвітлено роль Національної поліції у протидії економічним злочинам, зокрема через превентивні та процесуальні заходи, координацію з іншими правоохоронними структурами, а також необхідність міжнародної співпраці. Обґрунтовано доцільність удосконалення міжвідомчої взаємодії та впровадження сучасних підходів до боротьби з економічною злочинністю як загрозою національній безпеці.

The article examines the features of economic crime in Ukraine and the challenges faced by units of the National Police in conditions of martial law and globalization transformations. The emphasis is on the multidimensional nature of this phenomenon, which combines economic, political, social and security risks. Scientific approaches to determining the essence of economic crime, its main forms and factors of spread are analyzed, including a high level of corruption, shadow economic practices, cybercrime, imperfection of the regulatory framework and the impact of military actions. The role of the National Police in combating economic crimes is highlighted, in particular through preventive and procedural measures, coordination with other law enforcement agencies, as well as the need for international cooperation. The feasibility of improving interdepartmental cooperation and implementing modern approaches to combating economic crime as a threat to national security is substantiated.

Ключові слова: економічна злочинність, тіньова економіка, Національна поліція України, воєнний стан, корупція, кіберзлочинність, економічна безпека, міжнародна співпраця.

Keywords: economic crime, shadow economy, National Police of Ukraine, martial law, corruption, cybercrime, economic security, international cooperation.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні процеси в Україні характеризуються високим рівнем гінзації економіки, що створює сприятливі умови для поширення економічної злочинності. Це явище становить безпосередню загрозу фінансовій стабільності, розвитку підприємництва та інвестиційній привабливості держави, а в умовах воєнного стану набуває особливої небезпеки, адже пов'язане з розкраданням ресурсів, корупційними

схемами у сфері оборонних закупівель, незаконним обігом зброї та контрабандою. Водночас традиційні методи протидії економічним правопорушенням виявляються недостатньо ефективними через складність і транснаціональний характер злочинних схем, розвиток кіберзлочинності та недосконалість нормативно-правового регулювання. У цьому контексті особливої актуальності набуває визначення ролі та оптимізація діяльності

підрозділів Національної поліції України, спрямованої на протидію економічній злочинності в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика економічної злочинності знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, Т. З. Гарасимів підкреслює органічний зв'язок цього явища з функціонуванням суспільства та розглядає його крізь призму філософських підходів [2]. Д. О. Грицишен трактує економічну злочинність як багатовимірне соціально-економічне явище, що потребує міждисциплінарного аналізу [3]. На думку В. В. Сазонова, глобалізаційні процеси та діджиталізація призводять до появи нових форм економічних злочинів, які потребують адекватного реагування з боку держави [4]. В. Т. Білоус та О. Г. Кальман розглядають економічну злочинність як систему умисних корисливих правопорушень, що завдають суттєвої шкоди економічній діяльності та вимагають спеціалізованих заходів протидії [5; 6].

Сучасні дослідники Р. В. Кобко та С. В. Лук'яненко наголошують на низці чинників, які сприяють поширенню економічної злочинності в Україні, зокрема – низькому рівні життя населення, високій корупції, недосконалості нормативно-правової бази, кіберзлочинності та воєнних діях [7]. А. М. Толкач і А. П. Дикий акцентують увагу на кримінологічному аспекті проблеми, визначаючи економічну злочинність як сукупність протиправних діянь, що створюють комплексні загрози економічній безпеці держави [8; 9].

Р. Шай та М. Коваль доводять, що економічна злочинність у сучасних умовах перетворюється на фактор, який безпосередньо загрожує національній безпеці [11]. Водночас низка авторів звертають увагу на потребу ефективної координації діяльності правоохоронних органів та запозичення міжнародного досвіду протидії цим правопорушенням [12; 13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну увагу дослідників до проблеми економічної злочинності, низка аспектів залишається малодослідженою. Зокрема, недостатньо розкритими є особливості трансформації економічних правопорушень в умовах воєнного стану, коли поширюються нові схеми розкрадання бюджетних коштів, незаконного обігу зброї та зловживань у сфері оборонних закупівель. Вимагає глибшого аналізу й регіональна специфіка проявів економічної злочинності, адже прикордонні, промислові та тимчасово окуповані території відзначаються різними видами загроз.

Недостатньо напрацьованими залишаються моделі ефективної міжвідомчої координації правоохоронних органів, що ускладнює комплексну протидію злочинності. Особливої уваги потребує також питання гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та адаптації зарубіжного досвіду до українських реалій.

У цих умовах актуальним є пошук нових підходів до діяльності підрозділів Національної

поліції України, спрямованих на підвищення ефективності протидії економічній злочинності, з урахуванням сучасних викликів і глобалізаційних тенденцій.

Метою статті є визначення сучасних особливостей економічної злочинності в Україні, аналіз викликів, що постають перед підрозділами Національної поліції у сфері протидії цим правопорушенням, а також вироблення пропозицій щодо удосконалення їх діяльності в умовах воєнного стану та глобалізаційних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах розвитку України масштаби тіньових економічних процесів сягають щонайменше 30 % від обсягів офіційної економіки, що свідчить про їх системний характер та значну загрозу фінансово-економічній безпеці держави. Саме тому феномен економічної злочинності перебуває у центрі уваги представників різних наукових галузей, а в науковій літературі він позначається такими категоріями, як «злочинність у сфері економіки» та «тіньова економіка» [1, с. 98].

Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень свідчить, що економічна злочинність виникає, насамперед, у тих сферах, де держава не забезпечує належного регулювання господарських процесів, а ведення легального бізнесу стає утрудненим через надмірний податковий тиск, відсутність ефективних механізмів державної підтримки підприємництва та прозорих умов конкуренції. У цьому контексті витoki економічної злочинності можна розглядати як наслідок недоліків державної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища.

Вагомим є й філософський вимір осмислення цього явища. Так, Т. З. Гарасимів зазначає, що центральною проблемою вивчення економічної злочинності як соціального феномену є питання її органічного зв'язку з функціонуванням суспільства загалом. Учений підкреслює наявність двох світоглядно-методологічних підходів до тлумачення сутності економічної злочинності: натуралістично-матеріалістичного, що розглядає її крізь призму об'єктивних закономірностей суспільного розвитку, та релігійно-ідеалістичного, який заперечує наявність закономірностей і пояснює суспільні процеси духовними чинниками [2, с. 101].

Інший концептуальний підхід запропонував Д. О. Грицишен, який визначає економічну злочинність як багатовимірне соціально-економічне явище, що проявляється через суспільно небезпечні дії суб'єктів господарських відносин, пов'язані з порушенням або підміною законної діяльності незаконною. Такі прояви призводять до суттєвого обмеження економічних свобод, спотворення конкурентних механізмів та порушення інтересів держави, бізнесу, громадян і міжнародних партнерів, що, своєю чергою, зумовлює дестабілізацію соціально-економічних відносин [3, с. 114]. Вчений акцентує на міждисциплінарному характері проблеми, яка знаходиться на перетині економічних, правових, соціологічних, психологічних, політичних та навіть військових досліджень.

Як справедливо зазначає В. В. Сазонов, процеси конвергенції та інтеграції економічних систем окремих держав і їх об'єднань мають об'єктивний і неминучий характер, особливо в умовах активної діджиталізації транскордонного руху капіталу, розвитку глобальних платіжних систем та формування взаємних кредитних зобов'язань, що дедалі глибше проникають у сферу міждержавних і міжнародних відносин [4, с. 67]. Це обумовлює не лише трансформацію економічних процесів, а й появу нових форм і механізмів економічної злочинності, які потребують відповідного реагування з боку правоохоронних органів, зокрема підрозділів Національної поліції України.

На думку В. Т. Білоуса, економічна злочинність включає сукупність умисних корисливих злочинів проти економічних відносин власності, господарсько-економічних правопорушень, злочинів посадових осіб, що завдають істотної шкоди економічній діяльності, а також злочинів, які вчиняються організованими злочинними групами і злочинними співтовариствами, що завдають суттєвих збитків економічним відносинам [5, с. 205]. Такий підхід дозволяє визначити напрями діяльності поліцейських підрозділів щодо протидії цим проявам, які потребують системності та спеціалізації.

О. Г. Кальман наголошував, що економічна злочинність є насамперед негативним чинником для держави, адже вона деструктивно впливає на розвиток економіки. Науковець визначав її як соціально-економічне явище, що проявляється у вчиненні умисних корисливих злочинів у сфері легальної та нелегальної господарської діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають відносини у сфері виробництва, власності, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг [6, с. 3–4]. З огляду на це, важливим завданням Національної поліції є попередження й документування таких правопорушень шляхом застосування превентивних і процесуальних заходів.

Р. В. Кобко та С. В. Лук'яненко визначають економічну злочинність як суспільно небезпечне явище, що справляє комплексний вплив не лише на економічний і фінансовий стан держави, а й на соціально-політичний розвиток країни [7, с. 90]. Дослідники окреслюють низку ключових чинників, що зумовлюють її поширення в Україні: низький рівень життя населення, високий рівень корупції, недосконалість нормативно-правової бази, поширеність практик «кумівства», зростання кіберзлочинності, розгалуженість тіньової економіки, а також воєнні дії, які актуалізували проблеми контрабанди та незаконного обігу зброї. Додатковим деструктивним чинником виступає неузгодженість національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері запобігання економічній злочинності.

Таким чином, економічна злочинність в Україні набуває багатовимірного характеру, поєднуючи в собі економічні, політичні, соціальні й безпекові ризики. Це визначає специфіку діяльності підрозділів Національної поліції, які змушені не лише протидіяти традиційним формам злочинів у

сфері економіки, а й адаптувати власні методи та засоби до нових викликів – кіберзлочинності, транснаціональних схем відмивання коштів та воєнно обумовлених економічних правопорушень.

З позицій кримінологічного аналізу А. М. Толкач визначає економічну злочинність як сукупність протиправних діянь, що вчиняються специфічними суб'єктами – особами, котрі займають певні посади або функціонують у відповідних галузях господарства. Зазначені правопорушення спрямовані на порушення відносин власності та встановленого порядку господарської діяльності, а службове становище чи місце роботи використовується як інструмент для їх реалізації [8, с. 279]. На думку А. П. Дикого, економічні злочини є предметом регулювання різних галузей права (господарського, адміністративного, кримінального тощо), кожна з яких розглядає це явище під власним кутом зору. Крім того, вони зачіпають інтереси широкого кола суб'єктів – підприємств, держави, громадян та міжнародних організацій, що зумовлює різний рівень сприйняття загроз. Водночас економічна злочинність виступає об'єктом міждисциплінарних досліджень, адже перебуває на перетині економічних, правових, соціологічних та інших наук, що обумовлює наявність розбіжностей у визначенні її об'єктно-предметного поля та тлумачення [9].

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України, що триває фактично з 2014 року та набула нового масштабу з 2022 року, державні інститути зіткнулися з безпрецедентними викликами, які справляють значний тиск на фінансову систему та економічну безпеку країни. Масштабні руйнування інфраструктури, гуманітарна криза та необхідність фінансування оборонного сектору призводять до суттєвого перевищення державних видатків над доходами. Додатковим дестабілізуючим чинником залишається високий рівень корупції та зловживань бюджетними коштами, зокрема тими, що спрямовуються на забезпечення обороноздатності.

У цьому контексті підрозділи Національної поліції України стикаються з новими викликами у сфері протидії економічним правопорушенням, прояви яких в умовах воєнного стану набувають особливої небезпеки. До них належать незаконне привласнення й розподіл ресурсів (у тому числі гуманітарної допомоги та оборонного фінансування), фінансові маніпуляції, корупційні практики та транскордонні економічні правопорушення. Такі дії не лише підривають стабільність економічного порядку, а й виснажують стратегічні резерви держави, поглиблюючи кризові процеси. Особливу загрозу становлять корупційні схеми на вищих щаблях влади і бізнесу, що паралізують ефективність функціонування економічних механізмів; фінансові махінації у вигляді відмивання коштів чи податкових шахрайств, які зумовлюють значні втрати бюджету; а також діяльність організованих злочинних угруповань у сферах кібербезпеки та корпоративного шпигунства. Показовим прикладом є

справа підприємця Ігоря Гринкевича та його компаній, пов'язана з імовірним розкраданням понад 1,5 мільярда гривень бюджетних коштів через постачання неякісного одягу для Міністерства оборони України [10].

Економічна злочинність являє собою складне та неоднорідне явище, оскільки її форми, масштаби та наслідки значною мірою варіюють залежно від сфери прояву. Для аграрного сектору характерними є незаконні операції у сфері земельних відносин та тіньовий обіг продукції, для енергетичної галузі – зловживання у процесах постачання й розподілу ресурсів, для оборонно-промислового комплексу – корупційні схеми державних закупівель, а для фінансової сфери – махінації з банківськими операціями та ухилення від сплати податків. Регіональна специфіка також відіграє вагомий роль: прикордонні території відзначаються підвищеними ризиками контрабанди, промислові центри – поширенням «тіньового» виробництва, тоді як на тимчасово окупованих територіях спостерігається незаконний обіг ресурсів і трансформація тіньових економічних практик.

Як слушно зауважують Р. Шай та М. Коваль, у сучасних умовах глобальних викликів і внутрішніх трансформацій економічна злочинність перетворюється з фактора, що гальмує розвиток економіки, на реальну загрозу національній безпеці. Її підризна дія руйнує довіру до державних інститутів, спотворює конкурентне середовище та перешкоджає залученню інвестицій [11, с. 180].

Ми вважаємо, що обставини, що сприяють вчиненню таких злочинів, належать недосконалості національного законодавства, яка проявляється у його фрагментарності, прогалинах та суперечностях; слабкий державний контроль за діяльністю суб'єктів господарювання, особливо у сферах публічних закупівель, податкових відносин і фінансового моніторингу; поширеність корупції серед представників органів влади та контролюючих структур, що ускладнює реалізацію превентивних та правоохоронних заходів; а також недостатня захищеність інформаційних систем, яка створює передумови для зловживань у сфері електронних фінансових технологій.

Особливості діяльності підрозділів Національної поліції у протидії економічній злочинності в сучасних умовах полягають у необхідності поєднання традиційних оперативно-розшукових методів із новітніми підходами, заснованими на використанні фінансової аналітики, спеціальних знань і сучасних інформаційних технологій. Ефективне розслідування потребує комплексного підходу, що включає проведення документальних перевірок, інвентаризацій, ревізій та економічних експертиз. Водночас особливого значення набуває залучення фахівців у сфері бухгалтерського обліку, аудиту, банківської діяльності та інформаційних технологій, оскільки без їхніх знань повноцінне дослідження механізмів правопорушень є неможливим.

Значну роль у протидії економічній злочинності відіграє застосування сучасних інформацій-

них систем для аналізу фінансових потоків і транзакцій. Використання програмного забезпечення, інтелектуальних алгоритмів та ризик-індикаторів забезпечує можливість виявлення складних схем ухилення від оподаткування та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Важливим чинником успішності цієї діяльності виступає міжвідомча взаємодія підрозділів Національної поліції з іншими державними органами — Державною податковою службою, Бюро економічної безпеки, Національним банком України та Антимонопольним комітетом, адже лише завдяки обміну інформацією та спільним діям можливо досягти відчутних результатів.

Окрему увагу варто приділити новим викликам, що виникли у зв'язку з воєнним станом та збройною агресією проти України. За цих умов поширилися нові види економічних правопорушень, зокрема у сфері використання міжнародної фінансової допомоги, забезпечення оборонних закупівель, розподілу гуманітарної допомоги. Це потребує від підрозділів Національної поліції посилення аналітичної та оперативної роботи, а також й адаптації до динамічно змінюваних умов. В цьому ключі кримінальний аналіз та його можливості допомагають підрозділам Національної поліції ефективніше протидіяти економічній злочинності, за умови врахування працівникам поліції тактичні та інші особливості протидії цим правопорушенням [12-25].

Отже, протидія економічній злочинності вимагає від Національної поліції України модернізації існуючих методів діяльності та орієнтації на використання інноваційних технологій, фінансової аналітики й міжнародної кооперації. Лише за умови комплексного застосування правових, організаційних та технологічних засобів можливо досягти підвищення ефективності розслідувань, зниження рівня економічної злочинності та забезпечення належного рівня економічної безпеки держави.

Висновки. Економічна злочинність в Україні становить одну з ключових загроз економічній безпеці держави, адже підриває фінансову стабільність, гальмує розвиток ринкових відносин і створює передумови для корупційних практик. Сучасні умови функціонування суспільства, зокрема наслідки воєнного стану, загострюють проблему та зумовлюють появу нових форм економічних правопорушень, пов'язаних із використанням фінансової допомоги, забезпеченням оборонних закупівель та розподілом гуманітарних ресурсів.

Протидія цим злочинам потребує від підрозділів Національної поліції комплексного й системного підходу, що ґрунтується на поєднанні класичних оперативно-розшукових і слідчих дій із сучасними аналітичними та інформаційними технологіями. Ефективне розслідування можливе лише за умов широкого застосування спеціальних знань у сфері економіки, аудиту, банківської справи й інформаційних технологій, а також завдяки активному використанню документальних перевірок, експертиз і фінансової аналітики.

Важливим напрямом діяльності є налагодження міжвідомчої взаємодії Національної поліції з іншими державними органами фінансового контролю, оскільки тільки завдяки узгодженим діям можна забезпечити своєчасне виявлення та припинення складних схем ухилення від оподаткування, легалізації доходів чи зловживань у сфері публічних закупівель.

Таким чином, удосконалення діяльності підрозділів Національної поліції України у сфері протидії економічній злочинності повинно відбуватися шляхом посилення правового регулювання, впровадження сучасних цифрових технологій і розширення міжнародної співпраці. Лише комплексне поєднання організаційних, правових та технологічних заходів дозволить знизити рівень економічної злочинності та забезпечити ефективний захист національних економічних інтересів.

Список літератури:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голина, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голини. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. С. 126.

2. Гарасимів Т.З. Економічна злочинність як органічна складова буття соціуму. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 129.

3. Грицишен Д.О. Державна політика в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: дис. ... д. держ. упр.: 25.00.05. Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2021. URL:

<https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsiali-zovani-vcheni-rady/disHrytsyshen.pdf> (дата звернення 10.09.2025).

4. Сазонов В. В. Поняття та система економічної безпеки: кримінологічний вимір. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. Спец. вип. С. 97.

5. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю : монографія. Ірпінь: Академія державної податкової служби України. 2002. 440 с.

6. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. С. 5.

7. Кобко Р.В., Лук'яненко С.В. Особливості детермінації економічної злочинності в сучасних умовах. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. №2 (29). С. 89-95.

8. Толкач А. М. Сучасний погляд у кримінології на поняття та ознаки економічної злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. No 4. С. 277–281.

9. Дикий А. П. Економічна злочинність як загроза економічній безпеці держави: понятійно-змістовні положення та властивості. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 4(102). С. 3–17. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-4\(102\)-3-17](https://doi.org/10.26642/ema-2022-4(102)-3-17) (дата звернення 10.09.2025).

10. Янко М., Гончарук Л., Карнаух Н. Справа Гринкевича: суд обрав запобіжний захід трьом

фігурантам. *Суспільне Новини*. 2024. 18 січня. URL: <https://suspilne.media/664104-sprava-grinkevica-sud-obrav-zapobiznij-zahid-trom-figurantam/> (дата звернення 10.09.2025).

11. Шай Р., Коваль М. Економічна злочинність як загроза економічній безпеці. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 44/2025*. С. 176-185.

12. Kyselov A.O. Combating illegal amber mining: peculiarities of conflict resolution. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, №2. Dnipro: 2019. Pp. 146-152.

13. Горелік Д. С., Кисельов А. О. Міжнародне співробітництво Національної поліції у сфері оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2-х ч. (Дніпро, 19 жовт 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 139–141.

14. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjectsof control over public procurement as an element of ensuring economic security. *Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safetyand order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing»*, 2024. P. 58.

15. Kyselov A., Kovalevska O. An investigation of effective police communication. law enforcement roles requiring language skills. *Methodological bases of studying the processes of general mental laws in human interaction with the environment. International Science Group. – Boston : Primedia eLounch, 2022. 194 p. Available at : DOI - 10.46299/ISG.2022.MONO.PSYCHOL.1/ Pp. 39-47.*

16. Кисельов А. Досвід використання підрозділами Національної поліції технологій «OSINT» у протидії кримінальним правопорушенням / А. Кисельов // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). - Дніпро : ДДУВС, 2022. – С. 318-319.

17. TV Alyoshina, NO Fisunenکو, AO Kyselov, SO Kiselov, OV Karnauhov. **INNOVATIVE APPROACHES TO PERSONNEL SECURITY UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW**. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024, (4): Pp. 164 – 171; <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-4/164>.

18. Кисельов А.О., Копилов Е.В., Худенко Д.М. : Основи кримінального аналізу : навч. посіб. / А.О. Кисельов, Е.В. Копилов, Д.М. Худенко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 152 с.

19. Кисельов А.О. Особливості підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України на прикладі здійснення кримінального аналізу. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України : матеріали міжвідом. наук.-практ.

конф. (Київ, 17 лист. 2023 р.) - Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. с. 67-69.

20. Кисельов А.О., Самофалова А.І. Особливості сучасної підготовки фахівців з кримінального аналізу для органів та підрозділів Національної поліції України. *Colloquium-journal* №16 (175), 2023. (Warszawa, Polska). 2023. P. 50-52.

21. Кисельов А.О. Тактика безконфліктного спілкування працівників кримінальної розвідки Національної поліції з особами, яких залучають до конфіденційного співробітництва. Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 29 квітня 2016 р. - Одеса : ОДУВС, 2016, с. 88-89.

22. Кисельов А.О. Правова основа конфіденційного співробітництва осіб з підрозділами Національної поліції України. *New Opportunities in the World Science : Proceedings of the IInd International Scientific and Practical Conference (Abu-Dhabi, August 30 - 31, 2016, UAE). Abu-Dhabi. International Scientific and Practical Conference «World Science». №9 (13). August 2016. P. 54-56.*

23. Кисельов А., Дуднік А. **Шляхи підвищення ефективності роботи підрозділів кримінального аналізу.** Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 21.03.2025). Частина II. С. 41-43.

24. Кисельов А.О. **Деякі проблеми сучасної протидії оперативними підрозділами Національної поліції кримінальним правопорушенням за допомогою негласних працівників.** Оперативно-розшукова діяльність НП: проблеми теорії та практики. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 22.12.2021). С. 30-32.

25. Кисельов А.О. **Особливості виявлення працівниками підрозділів карного розшуку крадіжок з квартир та приватних будинків (за матеріалами УКР ГУНП в Дніпропетровській області).** Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам. Матеріали науково-практичного семінару (ДДУВС, 24.05.2018) С. 30-32.

References:

1. *Kryminolohiya: Zahal'na ta Osoblyva chastyny: pidruchnyk [Criminology: General and Special parts: textbook] / I. M. Dan'shyn, V. V. Holina, M. Yu. Valuys'ka ta in.; za zah. red. V. V. Holiny. 2-he vyd., pererob. i dop. Kharkiv: Pravo, 2009, p. 126.*

2. *Narasymiv T. Z. Ekonomichna zlochynnist' yak orhanichna skladova buttya sotsiumu [Economic crime as an organic component of the existence of society]. Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, 2011, № 2, p. 129.*

3. *Hrytsyshen D. O. Derzhavna polityka v sferi zapobihannya ta protydyi ekonomichniy zlochynnosti [State policy in the field of prevention and counteraction to economic crime]: dys. ... d.derzh.upr.: 25.00.05. Kharkiv: Natsional'nyy universytet tsyvil'noho zakhystu Ukrainy, 2021. URL: https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/disHrytsyshen.pdf (accessed: 10.09.2025).*

4. *Sazonov V. V. Ponyattya ta systema ekonomichnoyi bezpeky: kryminolohichnyy vymir [The concept and system of economic security: criminological dimension]. Visnyk Kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrainy, 2019, Spets. vyp., p. 97.*

5. *Bilous V. T. Koordynatsiya borot'by z ekonomichnoyu zlochynnistyu [Coordination of combating economic crime]: monohrafiya. Irpin': Akademiya derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy, 2002, 440 p.*

6. *Kal'man O. H. Zlochynnist' u sferi ekonomiky Ukrainy: teoretychni ta prykladni problemy poperedzhennya [Crime in the economic sphere of Ukraine: theoretical and applied problems of prevention]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv, 2004, p. 5.*

7. *Kobko R. V., Luk'yanenko S. V. Osoblyvosti determinatsiyi ekonomichnoyi zlochynnosti v suchasnykh umovakh [Features of determination of economic crime in modern conditions]. Visnyk kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrainy, 2023, № 2 (29), pp. 89-95.*

8. *Tolkach A. M. Suchasnyy pohlyad u kryminolohiyi na ponyattya ta oznaky ekonomichnoyi zlochynnosti [A modern view in criminology on the concept and features of economic crime]. Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal, 2020, № 4, pp. 277-281.*

9. *Dykyu A. P. Ekonomichna zlochynnist' yak zahroza ekonomichniy bezpetsi derzhavy: ponyatiyno-zmistovni polozhennya ta vlastyivosti [Economic crime as a threat to the economic security of the state: conceptual provisions and properties]. Ekonomika, upravlinnya ta administruvannya, 2022, № 4(102), pp. 3-17. URL: https://doi.org/10.26642/ema-2022-4(102)-3-17 (accessed: 10.09.2025).*

10. *Yanko M., Honcharuk L., Karnaukh N. Sprava Hrynkevycha: sud obrav zapobizhnyy zakhid trom fihurantam [Hrynkevych case: the court chose a preventive measure for three suspects]. Suspil'ne Novyny, 2024, 18 sichnya. URL: https://suspilne.media/664104-sprava-grinkevica-sud-obrav-zapobiznij-zahid-trom-figurantam/ (accessed: 10.09.2025).*

11. *Shay R., Koval' M. Ekonomichna zlochynnist' yak zahroza ekonomichniy bezpetsi [Economic crime as a threat to economic security]. Naukovi zapysky L'vivs'koho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna. Seriya yurydychna, vyp. 44/2025, pp. 176-185.*

12. *Kyselov A.O. Combating illegal amber mining: peculiarities of conflict resolution. Naukovyi Visnyk of the National Mining University, No. 2. Dnipro, 2019. Pp. 146-152.*

13. *Horelik D.S., Kyselov A.O. International cooperation of the National Police in the field of operational and investigative activities. Operational and Investigative Activities of the National Police: Problems of Theory and Practice: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Dnipro, October 19, 2018). Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 2018. Part 1. Pp. 139-141.*

14. *Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with other subjects*

of control over public procurement as an element of ensuring economic security. Scientific monograph. Activities of Law Enforcement Agencies to Ensure Public Safety and Order during the Legal Regime of Martial Law. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2024. P. 58.

15. Kyselov A., Kovalevska O. An investigation of effective police communication: law enforcement roles requiring language skills. In: Methodological Bases of Studying the Processes of General Mental Laws in Human Interaction with the Environment. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2022. 194 p. DOI: 10.46299/ISG.2022.MONO.PSYCHOL.1. Pp. 39–47.

16. Kyselov A. Experience of using OSINT technologies by the National Police units in countering criminal offenses. In: International and National Security: Theoretical and Applied Aspects: Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference (Dnipro, March 11, 2022). Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 2022. Pp. 318–319.

17. T.V. Alyoshina, N.O. Fisunenka, A.O. Kyselov, S.O. Kiselov, O.V. Karnauhov. Innovative approaches to personnel security under the conditions of martial law. *Naukovyi Visnyk of the National Mining University*, 2024, (4): Pp. 164–171. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-4/164>.

18. Kyselov A.O., Kopylov E.V., Khudenko D.M. *Fundamentals of Criminal Analysis: Textbook*. Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 2023. 152 p.

19. Kyselov A.O. Peculiarities of training specialists for the units of the National Police of Ukraine using the example of criminal analysis. *Current Issues and Prospects for the Development of Criminal Analysis in the Law Enforcement System of Ukraine: Proceedings of the Interdepartmental Scientific and Practical Conference* (Kyiv, November 17, 2023). Kyiv: National Academy of Internal Affairs, 2023. Pp. 67–69.

20. Kyselov A.O., Samofalova A.I. Peculiarities of modern training of criminal analysis specialists for

the bodies and units of the National Police of Ukraine. *Colloquium-journal*, No. 16 (175), 2023. (Warsaw, Poland). Pp. 50–52.

21. Kyselov A.O. Tactics of conflict-free communication of criminal intelligence officers of the National Police with persons involved in confidential cooperation. In: *Criminal Intelligence: Methodology, Legislation, Foreign Experience: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (Odesa, April 29, 2016). Odesa: Odesa State University of Internal Affairs, 2016. Pp. 88–89.

22. Kyselov A.O. Legal basis for confidential cooperation of individuals with the units of the National Police of Ukraine. In: *New Opportunities in the World Science: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference* (Abu Dhabi, UAE, August 30–31, 2016). World Science, No. 9 (13), August 2016. Pp. 54–56.

23. Kyselov A., Dudnik A. Ways to improve the efficiency of the work of criminal analysis units. *Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference* (Dnipro, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, March 21, 2025). Part II. Pp. 41–43.

24. Kyselov A.O. Some problems of modern counteraction by operational units of the National Police to criminal offenses using undercover employees. *Operational and Investigative Activities of the National Police: Problems of Theory and Practice: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (Dnipro, December 22, 2021). Pp. 30–32.

25. Kyselov A.O. Peculiarities of detecting apartment and private house thefts by criminal investigation officers (based on the materials of the Criminal Investigation Department of the Main Directorate of the National Police in Dnipropetrovsk Region). *Current Problems of Operational and Investigative Counteraction to Crimes: Proceedings of the Scientific and Practical Seminar* (Dnipro, May 24, 2018). Pp. 30–32.

Асабіна Дар'я Сергіївна,
*Курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
 Національної поліції України
 Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

Міленін Владислав Ігорович,
*Курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
 Національної поліції України
 Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

Ведмеденко Максим Павлович,
*Курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
 Національної поліції України
 Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Кисельов Андрій Олександрович
*кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції, доцент кафедри оперативної-розшукової діяль-
 ності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України
 Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Україна*
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17521194>

РОЛЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Asabina Daria Sergeevna,
*Cadet of the Faculty of Training Specialists for Pre-trial Investigation Bodies
 of the National Police of Ukraine
 Dnipro State University of Internal Affairs*

Milenin Vladislav Igorevich,
*Cadet of the Faculty of Training Specialists for Pre-trial Investigation Bodies
 of the National Police of Ukraine
 Dnipro State University of Internal Affairs*

Vedmedenko Maksym Pavlovych,
*Cadet of the Faculty of Training Specialists for Pre-trial Investigation Bodies
 National Police of Ukraine
 Dnipro State University of Internal Affairs*

Scientific supervisor: Kiselov Andriy Oleksandrovych
*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Major, Associate Professor of the Department of
 Operational and Investigative Activities of the Faculty of Training Specialists for Criminal Police Units of the
 National Police of Ukraine
 Dnipro State University of Internal Affairs, Ukraine*

THE ROLE OF OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES IN COUNTERING ORGANIZED CRIME IN UKRAINE

Анотація.

У статті розглядаються проблеми організованої злочинності як одного з найбільш небезпечних викликів сучасності, що становить загрозу національній та міжнародній безпеці. Проаналізовано характерні ознаки організованих злочинних угруповань, їхню структуру, механізми діяльності та сфери впливу, зокрема наркоторгівлю, торгівлю людьми, нелегальну міграцію, фінансові махінації та незаконний обіг зброї. Особливу увагу приділено транснаціональному аспекту злочинності, який ускладнює її протидію та потребує міжнародної взаємодії. Окремо висвітлено сучасний український досвід боротьби з організованою злочинністю в умовах воєнного стану, з прикладами масштабних операцій правоохоронних органів, а також практику співпраці з іноземними партнерами. Зроблено висновок про необхідність комплексного підходу, що включає посилення оперативної-розшукової діяльності, міжнародну координацію та використання сучасних технологій для ефективної протидії організованим злочинним формуванням.

Abstract.

The article examines the problems of organized crime as one of the most dangerous challenges of our time, posing a threat to national and international security. It analyzes the characteristic features of organized criminal groups, their structure, mechanisms of activity, and spheres of influence, in particular drug trafficking, human trafficking, illegal migration, financial fraud, and illegal arms trafficking. Particular attention is paid to the transnational aspect of crime, which complicates the fight against it and requires international cooperation. The article highlights Ukraine's current experience in combating organized crime under martial law, with examples of large-scale operations by law enforcement agencies, as well as the practice of cooperation with foreign partners. The conclusion is made about the need for a comprehensive approach, including the strengthening of operational and

investigative activities, international coordination, and the use of modern technologies to effectively counter organized criminal groups.

Ключові слова. *Організована злочинність, транснаціональні угруповання, оперативно-розшукова діяльність, наркоторгівля, торгівля людьми, фінансові махінації, незаконний обіг зброї, міжнародна співпраця, правоохоронні органи, національна безпека.*

Keywords. *Organized crime, transnational groups, operational and investigative activities, drug trafficking, human trafficking, financial fraud, illegal arms trafficking, international cooperation, law enforcement agencies, national security.*

Виклад основного матеріалу. Організована злочинність у сучасних умовах залишається однією з найсерйозніших загроз національній безпеці України, підриваючи основи правопорядку, економічну стабільність та демократичний розвиток держави. Її транснаціональний характер, тісні зв'язки з корупційними проявами, використання сучасних технологій та фінансових схем значно ускладнюють боротьбу з даним явищем. У цьому контексті особливого значення набуває оперативно-розшукова діяльність, яка виступає ключовим інструментом протидії організованому злочинному формуванню.

Оперативно-розшукова діяльність - це система гласних і негласних пошукових та контррозвідвальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Основними завданнями є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [1].

Організовані злочинні групи є складними та стійкими об'єднаннями осіб, діяльність яких має системний характер і спрямована на отримання матеріальної або іншої вигоди шляхом вчинення тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень. Вони становлять найбільшу загрозу суспільству та державі, оскільки не лише завдають шкоди безпосереднім жертвам протиправної діяльності, але й здатні впливати на економічні, політичні та соціальні процеси. Такі об'єднання функціонують протягом значного часу, зберігають склад та структуру, що відрізняє їх від випадкових злочинних угруповань. Дані групи мають лідера, середню ланку та виконавців, поділ ролей забезпечує ефективність злочинної діяльності. Для уникнення викриття групи застосовують систему паролів, шифрів, фальшивих документів, сучасні засоби зв'язку тощо. Такі організовані злочинні групи прагнуть встановити контроль над окремими представниками органів влади, правоохоронних структур чи бізнес-середовища з метою забезпечення «кришуння» та уникнення відповідальності. Значна частина сучасних організованих злочинних груп вже виходить за межі однієї території, а іноді й держави, що ускладнює їх викриття та вимагає міжнародної співпраці правоохоронних органів.

Одним із найбільш прибуткових напрямів є незаконний обіг наркотичних речовин. Україна виступає як місце виробництва окремих видів наркотиків, так і транзитною територією для їх постачання до країн Європи. У цьому сегменті злочинні угруповання активно використовують міжнародні канали, сучасні логістичні шляхи та інтернет-платформи, включаючи поштові сервіси, що суттєво ускладнює роботу правоохоронних органів.

Не менш небезпечним напрямом є торгівля людьми та організація нелегальної міграції. Організовані злочинні групи створюють цілі мережі з вербування та переправлення громадян за кордон з метою трудової чи сексуальної експлуатації. Часто така діяльність маскується під виглядом туристичних чи модельних агентств, що дозволяє уникати швидкого викриття.

В умовах збройної конфлікту на території України особливої актуальності набув незаконний обіг зброї та контрабанда. Наявність великої кількості зброї створює сприятливі умови для формування злочинних каналів її постачання, боєприпасів та вибухівки як усередині країни, так і за її межі. Це становить значну загрозу не лише для внутрішньої безпеки, а й для міжнародної спільноти.

Окреме місце у структурі злочинної діяльності посідають фінансові махінації та відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Організовані злочинні групи активно інтегруються у сферу бізнесу, використовують офшорні зони, фіктивні підприємства, електронні платіжні системи. Таким чином, злочинні прибутки легалізуються та набувають законного вигляду, що дозволяє групам укріплювати свій економічний вплив.

За думкою дослідників, до основних ознак, що характеризують діяльність сучасної організованої злочинності, можна віднести наступне:

1. Високий рівень організації та конспірації у злочинній діяльності. Це означає, що діяльність здійснюється членами високоорганізованого злочинного угруповання з функціонально-ієрархічною структурою, які дотримуються кримінальних традицій.

2. Корисливо-насильницька спрямованість злочинної діяльності, яка часто виявляється у вигляді організованого промислу з метою отримання максимальних прибутків, як у сфері тіншової, так і легальної економіки.

3. Наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади та управління, а також серйозна

матеріальна база у вигляді значних фінансових ресурсів, банківських рахунків, цінних паперів та нерухомості.

4. Забезпечення безпеки та тривалості злочинної діяльності завдяки наявності у злочинних угруповань офіційних "прикриттів" у вигляді зареєстрованих спільних підприємств, фірм та різних фондів.

5. Прагнення лідерів злочинних угруповань до встановлення кримінального контролю над окремими галузями економіки та банківсько-кредитною сферою.

6. Політизація організованої злочинної діяльності, що включає у себе прагнення лідерів злочинних угруповань до впливу на сферу публічної влади та встановлення корупційних відносин з її представниками [2, с.236].

Транснаціональний аспект організованої злочинності є одним із найбільш небезпечних проявів цього явища, адже він виходить за межі національних кордонів та становить загрозу міжнародній безпеці. Поняття транснаціонального злочину зазначено у ч.2 ст.3 Конвенції ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності» прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. Отже транснаціональним вважається злочин, якщо він вчинений у більш ніж одній державі; він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі [3]. Сучасна організована злочинність дедалі більше набуває транснаціонального характеру, адже глобалізаційні процеси та розвиток інформаційних технологій значно полегшили комунікацію між злочинними угрупованнями різних країн. Співпраця між ними ґрунтується на взаємовигідному обміні ресурсами, каналами збуту та спеціалізованими знаннями, що дозволяє створювати потужні кримінальні альянси. В умовах глобалізації транснаціональна організована злочинність є природним наслідком розвитку злочинної діяльності та її організованих структур, і становить одну з найбільш небезпечних і важкодоступних форм злочинності. Контроль за діяльністю транснаціональних злочинних угруповань безпосередньо залежить від здатності національного законодавства адаптуватися до змін у злочинності, особливо її високоорганізованих форм. Однак в умовах воєнного стану, який введено на території України, міжнародна злочинність зіткнулася з перешкодами, такими як закриті порти, заміновані території та мобілізація населення на захист країни, через це багато злочинців припинили співпрацю з російськими партнерами [4, с. 221].

Сучасний український досвід у протидії організованій злочинності свідчить про масштабність викликів, з якими стикається держава, а також про системні кроки, спрямовані на їх подолання. В умовах повномасштабної війни організовані злочинні угруповання використовують зниження контролю

на окремих територіях, економічну нестабільність та послаблення державних інституцій для розширення своєї діяльності. Це проявляється у поширенні незаконного обігу зброї, наркотиків, контрабанди, торгівлі людьми та фінансових махінацій.

У червні 2025 року Національна поліція провела понад 940 обшуків, у ході яких було вилучено більше ніж 260 одиниць вогнепальної зброї та понад 74 кг вибухівки, включаючи гранатомети та гранати [5]. Подібні операції підтверджують, що нелегальний обіг зброї став однією з головних загроз внутрішній безпеці України, оскільки значна її частина надходить із зони бойових дій. Ще одним масштабним напрямом діяльності правоохоронців є протидія наркоторгівлі. Лише у 2023 році було відкрито понад 31 890 кримінальних проваджень, затримано понад 15 330 підозрюваних та вилучено більше ніж 2,4 тонн наркотичних засобів і психотропних речовин [6]. У вересні 2025 року відбулася спеціальна операція, під час якої було ліквідовано 19 нарколабораторій та 17 складів у 15 регіонах України, а також затримано 67 учасників організованої злочинної групи. Загальна вартість вилучених наркотиків перевищила 2 млрд грн [7]. Важливим напрямом роботи є міжнародна співпраця. У 2024 році спільними діями правоохоронних органів України та Польщі було ліквідовано транснаціональну мережу виробництва та збуту синтетичних наркотиків. У рамках операції проведено 38 обшуків, вилучено обладнання, прекурсори, готові наркотичні речовини, а також зброю і грошові кошти [8]. Цей приклад підтверджує, що ефективна боротьба з організованою злочинністю можлива лише за умов налагодженої міжнародної взаємодії, оскільки у багатьох країнах світу створюються спеціальні проекти та програми, покликані забезпечити системний підхід до дослідження та протидії організованій злочинній угрупованню. Так, наприклад, в Африці за підтримки Інтерполу функціонує «Project ENACT», який вивчає масштаби та особливості організованої злочинності на континенті, аналізує її вплив на безпеку і розвиток держав, а також допомагає правоохоронним органам запроваджувати сучасні аналітичні методи роботи та навчати кадри.

Україна також поступово переймає зарубіжні практики, зокрема, у 2025 році група українських правоохоронців відвідала Швецію в рамках програми EUAM, щоб ознайомитися з підходами до документування злочинів, пов'язаних з організованими злочинними угрупованнями, а також зі способами підтримки обвинувачення в суді [9]. Досвід шведської поліції виявився цінним для вдосконалення як процесуальних аспектів, так і внутрішньої координації між різними органами влади. Крім того, організовані угруповання активно використовують новітні технології, зокрема Darknet, системи шифрування та криптовалюти. Це ускладнює відстеження їхніх фінансових потоків і вимагає від держав створення потужних аналітичних центрів. Водночас ефективний обмін інформацією між країнами досі залишається проблематичним через

відмінності у законодавстві, обмеженість міжнародних угод і складність уніфікації доказів.

Варто зазначити, що під час протидії організованій злочинності слід використовувати всі наявні можливості, зокрема й можливості кримінального аналізу. Базуючись на оцінках органів та підрозділів Національної поліції, які у щоденній діяльності або застосовують кримінальний аналіз, або використовують його результати, беззаперечно можна стверджувати, що він є ефективним інструментом у протидії злочинності, під час якої поліцейським необхідно враховувати тактичні та інші особливості [10-23].

Висновки. Підсумовуючи вище написане, приходимо до висновку, що організована злочинність у сучасному світі є багатограним та надзвичайно небезпечним явищем, що охоплює як національний, так і транснаціональний рівень. Її особливість полягає у високому рівні конспірації, здатності інтегруватися у легальні економічні процеси та встановлювати зв'язки з представниками влади. Злочинні угруповання функціонують як складні ієрархічні структури, використовуючи сучасні технології, фінансові схеми та міжнародні канали співпраці. Досвід зарубіжних країн показує, що результативна боротьба з організованою злочинністю потребує комплексного підходу, який включає міжнародну координацію, вдосконалення законодавства, активне застосування аналітичних та технічних інструментів. Українська практика підтверджує, що в умовах війни та економічної нестабільності злочинні угруповання намагаються використати ослаблення державних інституцій для розширення своєї діяльності. Незаконний обіг зброї, наркотиків, фінансові махінації та торгівля людьми залишаються одними з найбільш прибуткових сфер, у яких діють організовані групи. Отже, організована злочинність залишається однією з ключових загроз безпеці України та світовій спільноті. Її подолання можливе лише за умов системної роботи правоохоронних органів, посилення міжнародного співробітництва та впровадження інноваційних підходів. Водночас важливим чинником є зміцнення державних інституцій, подолання корупції та створення умов, які мінімізують можливість для кримінальних структур інтегруватися у політичне та економічне життя.

Список використаних джерел:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 22, ст.303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 11.09.2025)
2. Мороз В.П., Чаплинський К.О., Богуславський М.Г., Волошина М.О. М 80 Протидія організованій злочинності в Україні: сучасність та перспективи: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 236 с.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 55/25. 15.11.2000 р. Офіційний вісник України. 19.04.2006. No 14. – 340 URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення 11.09.2025)

4. Толмачова Ю. М. Сучасний стан кримінально-правового забезпечення протидії організованій злочинності в Україні : матеріали конференції / Ю. М. Толмачова, наук. кер. А. Г. Чорна. – Київ : Молодіжна наукова ліга, 2024. – 18 жовт.

5. 112.ua. (2025). *Нацполіція провела понад 940 обшуків з вилученням незаконної зброї*. URL: <https://112.ua/en/nacpolicia-provela-ponad-940-obsukiv-z-vilucenna-nezakonnoi-zbroi-66462> (дата звернення 11.09.2025)

6. Міністерство внутрішніх справ України. (2023). *Підрозділи Національної поліції України вилучили понад 2,4 тонни наркотичних засобів і психотропних речовин*. URL: <https://mvs.gov.ua/en/news/pidrozdzili-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini-vilucili-ponad-24-tonni-narkoticnix-zasobiv-i-psixotropnix-rechovin> (дата звернення 11.09.2025)

7. Ukrinform. (2025). *Massive police raid shuts down 19 drug labs, 67 suspects detained across Ukraine*. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-ato/3993013-massive-police-raid-shuts-down-19-drug-labs-67-suspects-detained-across-ukraine.html> (дата звернення 11.09.2025)

8. Odessa Journal. (2024). *Ukrainian and Polish law enforcement have dismantled an international drug lab network*. URL: <https://odessa-journal.com/ukrainian-and-polish-law-enforcement-have-dismantled-an-international-drug-lab-network> (дата звернення 11.09.2025)

9. EU Advisory Mission Ukraine (EUAM). *Ukrainian law enforcers learn Swedish practices in tackling organized crime*. – 2025. URL: <https://www.euam-ukraine.eu>. (дата звернення 11.09.2025)

10. Kyselov A.O. Combating illegal amber mining: peculiarities of conflict resolution. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, №2. Dnipro: 2019. Pp. 146-152.

11. Горелік Д. С., Кисельов А. О. Міжнародне співробітництво Національної поліції у сфері оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2-х ч. (Дніпро, 19 жовт 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 139–141.

12. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjectsof control over public procurement as an element of ensuring economic security. Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safetyand order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. P. 58.

13. Kyselov A., Kovalevska O. An investigation of effective police communication. law enforcement roles requiring language skills. Methodological bases of studying the processes of general mental laws in human interaction with the environment. International Science Group. – Boston : Primedia eLunch, 2022.

194 p. Available at : DOI - 10.46299/ISG.2022.MONO.PSYCHOL.1/ Pp. 39-47.

14. Кисельов А. Досвід використання підрозділами Національної поліції технологій «OSINT» у протидії кримінальним правопорушенням / А. Кисельов // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). - Дніпро : ДДУВС, 2022. – С. 318-319.

15. TV Alyoshina, NO Fisunenکو, AO Kyselov, SO Kiselov, OV Karnauhov. **INNOVATIVE APPROACHES TO PERSONNEL SECURITY UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.** Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2024, (4): Pp. 164 – 171; <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-4/164>.

16. Кисельов А.О., Копилов Е.В., Худенко Д.М. : Основи кримінального аналізу : навч. посіб. / А.О. Кисельов, Е.В. Копилов, Д.М. Худенко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 152 с.

17. Кисельов А.О. Особливості підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України на прикладі здійснення кримінального аналізу. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 17 лист. 2023 р.) - Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. с. 67-69.

18. Кисельов А.О., Самофалова А.І. Особливості сучасної підготовки фахівців з кримінального аналізу для органів та підрозділів Національної поліції України. Colloquium-journal №16 (175), 2023. (Warszawa, Polska). 2023. P. 50-52.

19. Кисельов А.О. Тактика безконфліктного спілкування працівників кримінальної розвідки Національної поліції з особами, яких залучають до конфіденційного співробітництва. Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 29 квітня 2016 р. - Одеса : ОДУВС, 2016, с. 88-89.

20. Кисельов А.О. Правова основа конфіденційного співробітництва осіб з підрозділами Національної поліції України. New Opportunities in the World Science : Proceedings of the IInd International Scientific and Practical Conference (Abu-Dhabi, August 30 - 31, 2016, UAE). Abu-Dhabi. International Scientific and Practical Conference «World Science». №9 (13). August 2016. P. 54-56.

21. Кисельов А., Дуднік А. **Шляхи підвищення ефективності роботи підрозділів кримінального аналізу.** Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 21.03.2025). Частина II. С. 41-43.

22. Кисельов А.О. **Деякі проблеми сучасної протидії оперативними підрозділами Національної поліції кримінальним правопорушенням за допомогою негласних працівників.** Оперативно-розшукова діяльність НП: проблеми теорії та практики. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 22.12.2021). С. 30-32.

23. Кисельов А.О. **Особливості виявлення працівниками підрозділів карного розшуку крадіжок з квартир та приватних будинків (за матеріалами УКР ГУНП в Дніпропетровській області).** Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам. Матеріали науково-практичного семінару (ДДУВС, 24.05.2018) С. 30-32.

Ковтун Віталій Володимирович
курсант факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Буряк Євген Сергійович
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Кисельов Андрій Олександрович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України,
майор поліції,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Kovtun Vitaly Volodymyrovych
Buryak Yevhen Serhiyovych
Scientific supervisor:
Kiselyov Andriy Oleksandrovych

COUNTERACTION TO DRUG-RELATED CRIME UNDER MARTIAL LAW

Анотація

У даній статті висвітлено актуальні проблеми протидії наркозлочинності в умовах воєнного стану в Україні. Проаналізовано кримінологічну характеристику злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, вплив збройної агресії на динаміку цих правопорушень, а також діяльність правоохоронних органів у період війни. Розглянуто зміни у законодавстві, що регламентують особливості оперативно-розшукової діяльності, співпрацю з міжнародними структурами, судову практику та профілактичні заходи. Надано пропозиції щодо вдосконалення системи державного контролю і реабілітації осіб, які мають залежність від наркотичних засобів.

Abstract

The article highlights the current problems of combating drug-related crime under martial law in Ukraine. It analyzes the criminological characteristics of drug-related offenses, the impact of armed aggression on their dynamics, and the activities of law enforcement agencies during wartime. The paper examines legislative changes governing operational activities, international cooperation, judicial practice, and preventive measures. Proposals are provided for improving the system of state control and rehabilitation of individuals with drug addiction.

Ключові слова: наркозлочини, воєнний стан, кримінологія, протидія, наркоторгівля, профілактика.

Keywords: drug crimes, martial law, criminology, counteraction, drug trafficking, prevention.

Вступ

В умовах запровадження воєнного стану проблема незаконного обігу наркотичних речовин набула особливої гостроти. Збройна агресія створює передумови для зростання рівня злочинності через соціально-економічну нестабільність, внутрішню міграцію населення, зниження державного контролю та посилення психологічної напруги в суспільстві. У цей період наркозлочини становлять не лише кримінальну, а й безпекову загрозу для держави, оскільки вони безпосередньо впливають на обороноздатність, моральний стан військовослужбовців та стабільність у середині країни. [5]

Поняття наркозлочинів та їх кваліфікація в практиці Верховного Суду

Розділ XIII КК України встановлює кримінальну відповідальність за правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення. Окремий закон України регламентує заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними. Терміни «наркозлочинність» і «наркозлочини» в зазначених нормативно-правових актах не використовує законодавець, однак їх активно застосовують у фаховій літературі з кримінології, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, а також у практиці правоохоронних органів. Аналіз джерел дає підстави стверджувати, що

термін «наркозлочини» застосовують для позначення всіх кримінально каранних діянь, передбачених ст. 305–320 КК України. У науковій та практичній літературі наркозлочини визначають як кримінально карані діяння, що полягають, зокрема, у: – контрабанді, незаконному виготовленні, виробництві, зберіганні, транспортуванні, збуті, придбанні або вживанні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; – протиправному заволодінні такими засобами, речовинами або обладнанням для їх виготовлення; – порушенні посадовими особами встановлених правил обігу зазначених речовин; – незаконних операціях із документами на їх отримання або придбання; – незаконному культивуванні нарковмісних рослин. Такий підхід є обґрунтованим, оскільки дає змогу уникнути надмірної термінологічної деталізації, охоплюючи весь спектр діянь, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Водночас постає проблема розмежування кримінальних правопорушень на злочини і кримінальні проступки, що передбачено чинним кримінальним законодавством. Тому наркозлочинами в цьому дослідженні слід вважати саме злочини, тобто суспільно небезпечні діяння у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, за вчинення яких передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі. Виявлення та документування кримінальних проступків у сфері незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин у межах превентивної, оперативної-розшукової діяльності та досудового розслідування доцільно розглядати як додатковий результат роботи підрозділів патрульної поліції, поліцейських офіцерів громад, працівників ювенальної превенції, оперативних підрозділів і слідчих, спрямованої на протидію наркозлочинності. Досудове розслідування таких проступків здійснюють у формі дізнання відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Кримінологічна характеристика наркозлочинів у воєнний період [3].

Наркозлочинність - негативне, соціально-правове явище, яке тісно пов'язане з не медичним вживанням наркотиків і подальшою, хворобливою залежністю від них (наркоманією), а також протиправною поведінкою осіб, що займаються незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (наркобізнесом, зокрема й транснаціональним) і вчиняють злочини під їх впливом. Для наркозлочинності характерні три основні напрями злочинної діяльності: 1) кримінальні правопорушення, безпосередньо пов'язані з наркобізнесом, тобто незаконним обігом наркотиків; 2) кримінальні правопорушення, вчинення яких пов'язане з наркотичною залежністю, тобто коли наявний вплив на злочинну поведінку хронічної наркоманії, коли вчинки людини залежать від потреби в наркотиках і прагнення її задовольнити; 3) кримінальні правопорушення, що вчиняються

особами, які перебувають у стані наркотичного одурманення (сп'яніння). Інші поняття у сфері незаконного обігу наркотиків: Наркотизм – це відносно розповсюджене, статистично стійке соціальне явище, що виражається у споживанні деякою частиною населення наркотичних або токсичних засобів і відповідних наслідках.

Кримінологічна характеристика наркозлочинності у період воєнного стану має низку особливостей. Спостерігається зміщення регіональної активності наркоторгівлі – основні канали збуту перемістилися з великих міст у прифронтові та прикордонні регіони. Зросла кількість так званих «закладок» та онлайн-збуту психотропних речовин через Telegram-канали. Також війна створила умови для розвитку підпільного виробництва наркотиків, яке складно виявити. За даними Національної поліції України, у 2024 році зареєстровано понад 35 тисяч кримінальних проваджень, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, що перевищує довоєнний рівень на 12–15% [1].

Особливості діяльності правоохоронних органів

Оцінюючи роботу підрозділів протидії наркозлочинності Національної поліції України, слід зазначити, що 2017 року було виявлено понад 28 000 фактів незаконного обігу наркотиків, задокументовано на 25 % більше фактів незаконного обігу наркотиків, а також у 2,3 рази більше фактів збуту наркотичних засобів, ніж 2016 року. Крім того, у 1,5 раза збільшилася кількість злочинів, за якими особам повідомлено про підозру. Аналогічні позитивні тенденції спостерігалися за всіма важливими напрямками протидії наркозлочинності 2018 року. Зокрема, підрозділи Національної поліції у сфері протидії наркозлочинності за 12 місяців 2018 року задокументували 26 тис. кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків, припинили діяльність 196 угруповань інтернет-наркозбувачів; до суду з обвинувальним актом направлено матеріали щодо 45 організованих наркогруп, які причетні до вчинення понад 700 кримінальних правопорушень, що вдвічі більше, ніж 2017 року; накладено арешт на майно наркопротипорушників на суму близько 72 млн грн; припинено функціонування 118 підпільних нарколабораторій та 511 наркопритонів; перекрито 35 міжнародних каналів нелегального постачання наркозасобів; з незаконного обігу вилучено понад 4 т наркотичних засобів і психотропних речовин, зокрема – понад 8 кг кокаїну та героїну, понад 40 кг стимуляторів амфетамінового ряду та 4 кг нових психоактивних речовин [1]. Також важливим аспектом у боротьбі з наркозлочинністю стало функціонування в структурі МВС України нового підрозділу – Управління забезпечення формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності, діяльність якого ґрунтується на відкритості, прозорості, участі в різноманітних спільних проектах, взаємодії з відомствами, міжнародними партнерами й суспільством у сфері протидії наркозлочинності, проведенні заходів щодо розв'язання проблеми нарко-

манії на державному рівні. Відповідно до Положення про Управління забезпечення формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності МВС України, затвердженого наказом МВС України від 12 грудня 2019 року № 1038, було визначено такі завдання: 1) участь у забезпеченні формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності й здійснення за дорученням керівництва МВС координації діяльності у цій сфері; 2) вивчення та впровадження позитивного міжнародного й вітчизняного досвіду щодо способів і методів виявлення, документування та припинення фактів незаконного обігу наркотичних речовин; 3) забезпечення участі в здійсненні міжнародного співробітництва у сфері протидії транснаціональній та організованій наркозлочинності, налагодження дієвої взаємодії за цим напрямом. Нині Управління забезпечення формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності здійснює такі функції: – бере участь у розробленні та внесенні пропозицій щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії наркозлочинності, політичних і стратегічних завдань, принципів і напрямів її розвитку. – вносить пропозиції з удосконалення законодавства у сфері протидії наркозлочинності; – здійснює аналіз галузевих проблем щодо формування та реалізації державної політики у сфері протидії наркозлочинності, за його результатами розробляє пропозиції стосовно спрямування та координації діяльності Національної поліції України в цій сфері; – бере участь у проведенні наукових, аналітичних, кримінологічних, соціологічних досліджень стану протидії наркозлочинності; – здійснює систематичний аналіз діяльності Національної поліції України у сфері протидії наркозлочинності; – ініціює проведення структурними підрозділами апарату МВС, закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання та науково-дослідними установами, що належать до сфери управління МВС, аналітичних і наукових досліджень з актуальних проблем протидії наркозлочинності; – здійснює комплексний аналіз тенденцій та динаміки у сфері протидії наркозлочинності, вчинення суспільно-політичних, соціально-економічних, демографічних та інших факторів, що мають на неї суттєвий вплив, а також причин та умов їх виникнення [1]. Отже, 2019 року за участю Управління забезпечення формування державної політики у сфері протидії наркозлочинності в регіонах України розпочато впровадження пілотного проекту «Місто проти наркотиків», який має на меті залучити громадян різного віку, а передусім молодь – школярів і студентів, представників адміністрацій освітніх закладів, правоохоронних органів, громадськості до спільних дій у боротьбі з наркоманією та наркозлочинністю тощо [4].

Воєнний стан визначив нові умови функціонування правоохоронної системи. Підрозділи Національної поліції, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби та Бюро економічної безпеки здійснюють спільні операції з перекриття каналів постачання наркотиків через

державний кордон, виявлення лабораторій з виготовлення психотропів та викриття злочинних груп, які фінансують свою діяльність через наркоторгівлю. Служба безпеки України повідомила про знешкодження понад 40 організованих груп, що займалися виробництвом та збутом наркотиків у прифронтових регіонах [1].

Судова та слідча практика

Період воєнного стану змусив судову систему України адаптуватися до нових реалій. Змінилися підходи до кваліфікації злочинів: суди частіше враховують обтяжуючі обставини, якщо збут наркотичних засобів здійснювався серед військовослужбовців або в районах бойових дій. Такий підхід відповідає положенням статті 67 Кримінального кодексу України. Судова практика 2023–2024 років засвідчує, що розслідування цих злочинів ускладнюється дефіцитом доказів і труднощами проведення експертиз, тому важливим напрямом стає розвиток цифрових технологій збору та фіксації доказової бази. [3]

У вироках за статтями 307, 311 та 315 КК України українські суди активно застосовують обтяжуючі обставини, особливо коли злочин вчинено під час воєнного стану або у зоні бойових дій. У таких випадках покарання може досягати максимального терміну — до 12 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Водночас суди враховують гуманітарні фактори, зокрема участь підсудних у бойових діях або їхні тяжкі життєві обставини [3].

Практика досудового розслідування свідчить, що найбільш ефективними є поєднання традиційних методів оперативно-розшукової діяльності із сучасними аналітичними інструментами. Застосування інформаційних систем, таких як «АРКАН», а також баз даних МВС дає змогу встановлювати міжрегіональні зв'язки між злочинними угрупованнями. Таким чином, навіть у складних умовах воєнного стану правоохоронна система продовжує вдосконалювати підходи до розслідування наркозлочинів і підвищувати їх ефективність.

Міжнародне співробітництво

Важливою складовою протидії наркозлочинам є міжнародна взаємодія. Україна активно співпрацює з Інтерполом, Європолом, UNODC, а також з НАТО та ЄС у питаннях контролю за прекурсорами, розвідки каналів постачання та спільних навчань з ідентифікації наркозагроз. Програми «Safe Border» і «DrugNet» сприяють посиленню контролю за контрабандою наркотиків через кордони [4]. Завдяки участі у програмах «EU4Security» та «Eastern Partnership Police Cooperation» українські правоохоронці отримують технічне обладнання, системи для аналітики великих даних, а також доступ до баз даних про міжнародні злочинні мережі. Операції під егідою Європолу, такі як «Silver Axe» (проти незаконних прекурсорів) і «Blue Amber» (боротьба з контрабандою наркотиків), дозволили ліквідувати понад 30 міжнародних каналів постачання у 2023–2024 роках.

Важливою формою співпраці є система раннього попередження про нові психоактивні речовини (EWS). Україна інтегрована до цієї системи, що

дозволяє своєчасно реагувати на появу нових видів наркотиків. Окрім того, міжнародна співпраця сприяє вдосконаленню законодавства України відповідно до європейських стандартів боротьби з наркоторгівлею [5].

Позитивним прикладом є використання можливостей кримінального аналізу, в тому числі за підтримки міжнародних партнерів. В цьому ключі кримінальний аналіз та його можливості допомагають підрозділам Національної поліції ефективніше протидіяти наркозлочинності, тому числі й в умовах воєнного стану [6-19].

Профілактика та соціальна реабілітація

Профілактика наркозалежності та соціальна підтримка осіб, які вживають наркотичні речовини, залишаються пріоритетним напрямом державної політики. В умовах війни особливої уваги потребують військовослужбовці, ветерани, волонтери та внутрішньо переміщені особи, які перебувають у стані тривалого стресу. Міністерство охорони здоров'я спільно з Міністерством у справах ветеранів запровадили програми психологічної допомоги та лікування залежностей. Зокрема, ініціативи «Здорова Україна» та «Життя без залежностей» охоплюють молодь, навчальні заклади, військові підрозділи та громади прифронтових регіонів [5].

Активно розвивається мережа державних і приватних реабілітаційних центрів, які використовують сучасні психотерапевтичні підходи — когнітивно-поведінкову терапію, групову роботу, програми ресоціалізації ветеранів. Поширюються методи замісної підтримувальної терапії метадонном і бупренорфіном, що допомагають уникати рецидивів і зменшують рівень криміналізації залежних осіб [5].

Важливою складовою профілактики є інформаційно-просвітницька діяльність: проведення тренінгів для педагогів і психологів, створення соціальної реклами, участь волонтерських організацій у просвітницьких кампаніях. Такий комплексний підхід сприяє зниженню попиту на наркотики та формуванню у суспільстві нульової толерантності до їх вживання [5].

Окрім каральних заходів, протидія наркозлочинності має включати профілактику і реабілітацію. Психологічна підтримка військових, що пережили бойові дії, є одним із ключових напрямів профілактики. Держава має забезпечити розвиток центрів психологічної допомоги, програм ресоціалізації та підтримки ветеранів. Значну роль відіграють волонтерські організації та фонди, які реалізують освітні програми серед молоді та ветеранів [5].

Висновки.

1. Воєнний стан спричинив зростання рівня наркозлочинності та ускладнення боротьби з нею.

2. Необхідно посилити аналітичні та цифрові інструменти моніторингу й контролю.

3. Важливим є розвиток міжнародного співробітництва та інтеграція до європейських систем безпеки.

4. Протидія має бути комплексною — від правоохоронної діяльності до соціальної реабілітації.

5. Розвиток профілактичних програм серед молоді та військових є ключовим напрямом державної політики.

Список використаної літератури:

1. Національна поліція України. Звіт про стан протидії наркозлочинності за 2024 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit-npu-2024.pdf

2. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, №25–26.

4. UNODC World Drug Report 2024. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <https://www.unodc.org/>

5. Міністерство охорони здоров'я України. Державна стратегія профілактики наркозалежності, 2024. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/920-2025-%D1%80#Text>.

6. Kyselov A.O. Combating illegal amber mining: peculiarities of conflict resolution. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, №2. Dnipro: 2019. Pp. 146-152.

7. Горелік Д. С., Кисельов А. О. Міжнародне співробітництво Національної поліції у сфері оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2-х ч. (Дніпро, 19 жовт 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 139–141.

8. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjectsof control over public procurement as an element of ensuring economic security. *Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safetyand order during the legal regime of martial law*: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. P. 58.

9. Kyselov A., Kovalevska O. An investigation of effective police communication. law enforcement roles requiring language skills. *Methodological bases of studying the processes of general mental laws in human interaction with the environment. International Science Group. – Boston : Primedia eLounch, 2022. 194 p. Available at : DOI - 10.46299/ISG.2022.MONO.PSYCHOL.1/ Pp. 39-47.*

10. Кисельов А. Досвід використання підрозділами Національної поліції технологій «OSINT» у протидії кримінальним правопорушенням / А. Кисельов // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). - Дніпро : ДДУВС, 2022. – С. 318-319.

11. TV Alyoshina, NO Fisunenکو, AO Kyselov, SO Kiselov, OV Karnaukov. **INNOVATIVE APPROACHES TO PERSONNEL SECURITY UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.**

Naukovy Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2024, (4): Рр. 164 – 171; <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-4/164>.

12. Кисельов А.О., Копилов Е.В., Худенко Д.М. : Основи кримінального аналізу : навч. посіб. / А.О. Кисельов, Е.В. Копилов, Д.М. Худенко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 152 с.

13. Кисельов А.О. Особливості підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України на прикладі здійснення кримінального аналізу. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 17 лист. 2023 р.) - Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. с. 67-69.

14. Кисельов А.О., Самофалова А.І. Особливості сучасної підготовки фахівців з кримінального аналізу для органів та підрозділів Національної поліції України. Colloquium-journal №16 (175), 2023. (Warszawa, Polska). 2023. Р. 50-52.

15. Кисельов А.О. Тактика безконфліктного спілкування працівників кримінальної розвідки Національної поліції з особами, яких залучають до конфіденційного співробітництва. Кримінальна розвідка: методологія, законодавство, зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 29 квітня 2016 р. - Одеса : ОДУВС, 2016, с. 88-89.

16. Кисельов А.О. Правова основа конфіденційного співробітництва осіб з підрозділами Національної поліції України. New Opportunities in the World Science : Proceedings of the IInd International Scientific and Practical Conference (Abu-Dhabi, August 30 - 31, 2016, UAE). Abu-Dhabi. International Scientific and Practical Conference «World Science». №9 (13). August 2016. Р. 54-56.

17. Кисельов А., Дуднік А. **Шляхи підвищення ефективності роботи підрозділів кримінального аналізу.** Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 21.03.2025). Частина II. С. 41-43.

18. Кисельов А.О. **Деякі проблеми сучасної протидії оперативними підрозділами Національної поліції кримінальним правопорушенням за допомогою негласних працівників.** Оперативно-розшукова діяльність НП: проблеми теорії та практики. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 22.12.2021). С. 30-32.

19. Кисельов А.О. **Особливості виявлення працівниками підрозділів карного розшуку крадіжок з квартир та приватних будинків (за матеріалами УКР ГУНП в Дніпропетровській області).** Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам. Матеріали науково-практичного семінару (ДДУВС, 24.05.2018) С. 30-32.

Виришев Олександр Сергійович

Здобувач вищої освіти 4 курсу ФПФОДР НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Кузіна Вікторія Олександрівна

Здобувач вищої освіти 4 курсу ФПФОДР НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Ігнат'єв Кирило Андрійович

Здобувач вищої освіти 4 курсу ФПФОДР НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Звегінцев Максим Ігорович

Здобувач вищої освіти 4 курсу ФПФОДР НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник :

Шендрик Юлія Володимирівна

підполковник поліції, старший викладач кафедри кримінального процесу, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Україна

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17521328>

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОБШУКУ

Vyryshev Olexandr Serhiyovych

Kuzina Viktoria Oleksandrivna

Ihnatiev Kyrylo Andrievich

Zvegintsev Maksym Igorovich

Shendryk Julia Volodymyrivna

SAFEGUARDS FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS DURING THE CONDUCT OF A SEARCH

Анотація.

У статті досліджуються правові засади та практичні аспекти забезпечення гарантій дотримання прав і свобод людини під час проведення обшуку. Особлива увага приділяється співвідношенню законних інтересів держави у сфері кримінального провадження та необхідності захисту приватного життя особи. Розглянуто основні проблеми застосування процесуальних норм, які виникають при здійсненні цієї слідчої дії. Запропоновано шляхи удосконалення механізмів контролю та забезпечення балансу між ефективністю розслідування і дотриманням конституційних прав громадян.

Abstract.

The article examines the legal principles and practical aspects of ensuring guarantees of observance of human rights and freedoms during a search. Particular attention is paid to the correlation of the legitimate interests of the state in the field of criminal proceedings and the need to protect the private life of an individual. The main problems of applying procedural norms that arise when carrying out this investigative action are considered. Ways are proposed to improve control mechanisms and ensure a balance between the effectiveness of the investigation and compliance with the constitutional rights of citizens.

Ключові слова: *права людини, свободи, обшук, кримінальне провадження, процесуальні гарантії.*

Key words: *human rights, freedom, search, criminal proceedings, procedural guarantees.*

Постановка проблеми. Проведення обшуку є однією з найбільш чутливих слідчих дій, оскільки воно безпосередньо стосується конституційних прав людини на недоторканність житла та приватного життя. Нерідко у практиці виникають випадки зловживання процесуальними повноваженнями, що призводить до порушення прав і свобод громадян. Недостатня врегульованість окремих аспектів проведення обшуку у кримінальному процесуальному законодавстві створює передумови для виникнення конфліктних ситуацій. Такі порушення не лише шкодять інтересам окремої особи, а й підризують довіру суспільства до правоохоронних органів та судової влади. Тому актуальним є до-

слідження гарантій дотримання прав і свобод людини під час проведення обшуку та пошук шляхів їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останні праці Дроздова О.М. та Глинської Н.В. зосереджуються на проблематиці невідкладного обшуку й підкреслюють напругу між оперативною ефективністю та необхідністю жорсткішого судового контролю за застосуванням цієї процедури. Повзик Є.В. детально аналізує процесуальні підстави продовження обшуку й питання добровільної згоди володільця при повторному доступі до житла, вказуючи на ризики формалізації та зловживань. Глов'юк І.В. у своїй монографії присвячує увагу фактичним та формально-правовим підставам обме-

ження права на недоторканність житла, виокремлюючи прогаліни у практиці застосування норм КПК і Конституції. Тарасюк С.М. пропонує доктринальну модель «кримінального процесуального механізму» забезпечення конституційних прав під час обшуку і виокремлює елементи статичної структури цього механізму, що може стати основою для подальших реформ. Смірнов О.С. та інші вітчизняні дослідники приділяють увагу класифікації видів обшуку та питанням делегування повноважень у воєнних чи надзвичайних умовах, наголошуючи на необхідності чіткіших гарантій і процедурних запобіжників. Сумарно, сучасна вітчизняна література констатує наявність прикладних та законодавчих пробілів у регулюванні обшуку і одноставно пропонує поєднати посиленій судовий нагляд, уточнення підстав для невідкладних обшуків та підвищення процесуальної прозорості, зокрема у низці останніх публікацій, що досліджують процедуру та механізми контролю.

Метою статті є комплексний аналіз гарантій дотримання прав і свобод людини під час проведення обшуку та визначення напрямів удосконалення правового регулювання цієї слідчої дії.

Виклад основного матеріалу. Оновлений Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий у 2012 році, став ключовим етапом у трансформації системи кримінального судочинства. Його норми спрямовані на інтеграцію європейських демократичних принципів, серед яких посилення правового становища учасників процесу, розширення можливостей судового контролю та укріплення процесуальних гарантій, особливо під час досудового розслідування. Нововведення законодавця створили основу для побудови більш справедливого та збалансованого механізму ухвалення судових рішень, що відповідають критеріям законності й обґрунтованості. У цьому контексті особливого значення набуває ефективна реалізація процесуальних прав сторін на досудовій стадії, адже саме вона супроводжується підвищеними ризиками зловживань, процесуальних помилок і порушенням принципів змагальності, рівноправності та дотримання прав людини [1].

У теоретичному аспекті варто наголосити, що обшук займає особливе місце серед інших слідчих (розшукових) дій, оскільки він пов'язаний із безпосереднім посяганням на приватну сферу людини. З метою мінімізації можливих порушень законодавець передбачив низку спеціальних гарантій його проведення. До таких гарантій належать: обов'язкове отримання дозволу слідчого судді, чітке визначення у відповідній ухвалі мети та об'єкта обшуку, обов'язкова присутність понятих або застосування відеофіксації, право на участь адвоката, а також неухильне дотримання процесуальної форми при складанні протоколу обшуку [2, с.54].

Інституційні гарантії пов'язані з діяльністю основних процесуальних суб'єктів – слідчих, прокурорів, слідчих суддів та захисників. Незалежність у прийнятті процесуальних рішень, належний рівень професійної підготовки, здійснення контролю за

дотриманням прав учасників кримінального провадження, а також можливість оскарження дій уповноважених осіб виступають важливими запобіжниками зловживання владою. При цьому особлива роль належить захиснику, який є ключовою фігурою у забезпеченні прав підозрюваного чи обвинуваченого [3, с. 255-258].

Нормативно-правові гарантії становлять базовий рівень захисту прав людини, закріпленій у положеннях Конституції України, Кримінального процесуального кодексу та міжнародних правових актах, зокрема Європейській конвенції з прав людини. Вони охоплюють такі ключові засади, як право на правову допомогу, презумпцію невинуватості, право не давати показань проти себе, право на захист і принцип змагальності сторін. Чітка законодавча регламентація цих положень створює невідне підґрунтя для ефективного функціонування механізмів реалізації інших процесуальних гарантій [4].

Разом із цим варто відзначити сучасні тенденції у процесуальному регулюванні проведення обшуків. Зокрема, запроваджено обов'язкову відеофіксацію цієї слідчої дії, що посилює контроль за дотриманням прав її учасників. Використання такого механізму сприяє відкритості та підзвітності правоохоронців, а також забезпечує додаткові гарантії запобігання можливим зловживанням [5, с.39].

Слід також зазначити, що особа, у житлі якої здійснюється обшук, практично не має можливості негайно звернутися до суду для захисту своїх прав і законних інтересів, оскільки чинне законодавство не передбачає процедури оскарження дій слідчого або прокурора під час проведення обшуку. У випадку порушень законного порядку проведення обшуку, що не стосуються оцінки допустимості отриманих доказів, але впливають на законні інтереси особи (наприклад, пошкодження майна без належних підстав), особа фактично позбавлена ефективного засобу захисту через відсутність відповідної законодавчої процедури. М. Л. Ореховський слушно підкреслює, що обмеженість механізмів правового захисту є суттєвим чинником можливих зловживань зі сторони слідчого або прокурора, адже ухвали слідчих суддів щодо проведення слідчих дій не підлягають оскарженню [6].

Охорона прав учасників кримінального провадження слід розглядати не лише як юридичну норму, а як практично спрямовану систему заходів, що забезпечує правову безпеку особи у межах закону та відповідно до стандартів справедливого судочинства. У сучасному підході кримінально-процесуальні гарантії розглядаються як комплекс юридичних і організаційно-правових засобів, закріплених у кримінальному процесуальному праві, які спрямовані на досягнення головної мети кримінального провадження — ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів учасників, особливо підозрюваних і обвинувачених. Ці гарантії функціонують як системний механізм, що регламентує порядок проведення процесуальних дій, визначає межі дискреційних повноважень суб'єктів

розслідування та створює умови для реалізації принципу верховенства права на досудовій стадії. З точки зору криміналістики, процесуальні гарантії набувають додаткової ваги, оскільки вони забезпечують правильне застосування криміналістичних методик, засобів фіксації доказів, тактичних прийомів та спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій [7, с. 111-113].

Аналіз практики Європейського суду з прав людини показує, що обшуки повинні бути необхідними та пропорційними втручанням в права особи. Суд неодноразово наголошував, що будь-яке вторгнення у приватне життя має бути обґрунтоване нагальною суспільною потребою та відповідати принципу пропорційності. У зв'язку з цим українські правоохоронні органи зобов'язані суворо дотримуватися як національного законодавства, так і міжнародних стандартів захисту прав людини під час проведення обшуку [5, с.76].

О. Баганець зазначає, що з метою запобігання процесуальним порушенням законодавець надав державі право вимагати відшкодування шкоди, завданої громадянам посадовими особами органів правопорядку, прокуратури чи суду, а також застосовувати право зворотної вимоги до таких осіб не лише у випадку визнання їхніх дій кримінально караними за обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили (як це було раніше), а й у разі вчинення ними дисциплінарного проступку незалежно від строків його притягнення та чинності дисциплінарного стягнення [8].

Висновок. Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що на сьогодні забезпечення і дотримання конституційних прав особи під час проведення обшуку часто залишається лише декларацією. Органи досудового розслідування іноді незаконно застосовують примусові заходи, ігнорують норми КПК України, загальноприйняті принципи та моральні стандарти. Ризик порушення прав учасників обшуку зростає, тому законне, обґрунтоване та мотивоване проведення цього заходу є надзвичайно важливим під час досудового розслідування як для захисту конституційних прав людини, так і для прийняття інших процесуальних рішень, а також для належного виконання завдань кримінального провадження та дотримання правової процедури.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI.

Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17> (дата звернення: 30.09.2025).

2. Ганова Г. О. Окремі особливості досудового розслідування в умовах надзвичайної ситуації. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2015. Вип. 1. С. 241–250. (дата звернення: 30.09.2025).

3. Макарова О.П. Забезпечення процесуальних прав учасників кримінального провадження на етапі досудового розслідування: теоретико-правовий і криміналістичні аспекти. Вісник кримінологічної асоціації України. 2025. № 2 (35). Частина 1. URL: <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/en/article/view/562/611> (дата звернення: 30.09.2025).

4. Husieva V., Kryvoruchko L., Pylyp V., Makarova O., Shynkarenko I. The Offender and the Theory of Legal Personality: International and Ukrainian Contexts. Amazonia Investiga, 2024. №13 (73). P. 193–200. (дата звернення: 30.09.2025).

5. Лазукова О.В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія. Харків : Право, 2018. 280 с. (дата звернення: 30.09.2025).

6. Обшук, як інструмент корупції та незаконного тиску на бізнес. URL: https://protocol.ua/ua/obshuk_yak_instrument_koruptsi_i_ta_nezakonnogo_tisku_na_biznes/ (дата звернення: 30.09.2025).

7. Шендрік Ю. В. Проблемні питання здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених організованими групами та злочинними організаціями. Протидія організованим злочинності: проблеми теорії та практики: Матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Дніпро, 09 грудня 2022 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2022. –244с. С.111-113. (дата звернення: 30.09.2025).

8. Стан дотримання конституційних прав громадян під час досудового розслідування у 2018 році Частина 1. URL : <http://baganets.com/blogsbaganets/dotrimannja-pravoohoroncnjamikonstituci.html?fbclid=IwAR2rsKCrNQF0kLsuCZXiMYwN3OUZMuwBtJnkegevUhas6NkyAe5Mq1r1TjE> (дата звернення: 30.09.2025).

Colloquium-journal №66 (259), 2025

Część 1

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.
Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.
Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu. нотатки

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.
Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.
Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,
Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»
Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa
Annopol 4, 03-236
Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>